TOPLUMSAL CİNSİYET ODAKLI YAKLAŞIM BAĞLAMINDA ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERİN EVLİLİK YAŞAMI VE BU AİLELERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

ABDULLAH IŞIK

TARAFINDAN

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ

SOSYAL POLİTİKA ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMMUZ 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

_____

Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım

Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

_____

Doç. Dr. Abdulkadir Develi

Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüzsek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

_____

Doç. Dr. Emrah Akbaş
Danışman

Jüri Üyeleri (ilk isim jüri başkanına ve ikinci isim ise danışmanına aittir)

Prof.Dr. Erdal Tanas Karagöl	(AYBÜ, İktisat)	_____
Doç.Dr. Emrah AKBAŞ	(AYBÜ, Sosyoloji)	_____
Doç.Dr. Serap DAŞBAŞ	(S.Ü., Sosyal Hizmet)	_____

İNTİHAL

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı: Abdullah IŞIK

İmza:

ÖZET

TOPLUMSAL CİNSİYET ODAKLI YAKLAŞIM BAĞLAMINDA ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERİN EVLİLİK YAŞAMI VE BU AİLELERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

Işık, Abdullah
Master, Sosyal Politika Anabilim Dalı
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Emrah Akbaş

Temmuz 2018, 123 sayfa

Bu araştırmanın genel amacı, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamını incelemek ve bu doğrultuda konuya ilişkin sosyal politika önceliklerini belirlemeye çalışmaktır. Bu bağlamda bu çalışma, hem teorik hem de uygulamalı bir özelliğe sahiptir. Tarama modeli kullanılarak yapılan bu betimleyici karma yöntem araştırması, Ankara ilinde yürütülmüştür. Örneklem seçimi küme örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Ankara ili Özel İlk Esen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nden hizmet alan 120 özel gereksinimli çocuğa sahip aile, 120 kadın ve 120 erkekten oluşan toplam 240 ebeveyn, çalışma grubunu oluşturmuştur. Veriler, ''yarı yapılandırılmış aile görüşme formu'' ve ''Evlilik Yaşamı Ölçeği'' kullanılarak ''yüzyüze görüşme'' yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmanın karma metodoloji ile yapılması itibariyle veriler, betimsel ve istatistiki analiz yöntemleri ile incelenmiştir. Başlıca bulgular, özel gereksinimli çocuklara sahip olan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin, toplumsal cinsiyet rollerinin, iş bölümünün ve bakım emeğinin evlilik

yaşamlarını toplumsal cinsiyet temelinde etkilediğini göstermiştir. Bu çalışma, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığı ve bu doğrultuda alternatif sosyal politika uygulamalarına duyulan ihtiyaç ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle, bu ailelere yönelik sosyal politikaların toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde geliştirilmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, özel gereksinimli çocuğa sahip aile, evlilik yaşamı, sosyal politika

ABSTRACT

MARRIAGE EXPERIENCE OF FAMILIES OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS AND SOCIAL POLICY PRIORITIES FOR THE FAMILIES IN THE CONTEXT OF GENDER BASED APPROACH

Işık, Abdullah
M.Sc., Department of Social Policy
Supervisor: Associate Prof. Emrah Akbaş

July 2018, 123 Pages

The general aim of this study is trying to investigate the marriage experience of special needs children families in the context of gender based approach and so determine social policy priorities for the families. In this context, the study has both theoretical and practical features. This co-method study carried out by using the descriptive survey model was conducted in Ankara. The sampling was carried out with the cluster sampling method. The study group consisted of 120 families (120 women and 120 men, a total of 240 parents) of children with special needs who served from İlk Esen Private Education and Rehabilitation Center. The data were collected by ‘‘face-to-face interview method’’ with ‘‘semi-structured family interview form’’ and ‘‘Marriage Life Scale’’. As the study was done with mixed methodology, the data were analyzed with descriptive and statistical analysis methods. The main findings show that all socio-demographic characteristics, gender roles, share tasks, and exertion of nursing of the participants with special needs children affect their marriage experience on the basis of gender. This study resulted in the existing of gender inequality in families with special needs children and the need for alternative social policy practices to the families. For this reason, it is important to develop social policies for these families on the basis of gender equality.

Keywords: Gender, families of children with special needs, marriage experience, social policy

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada, derin perspektifi ve alçakgönüllülüğüyle, birlikte çalışmaktan onur duyduğum değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Emrah AKBAŞ' a,

Tez savunma jürimde yer almayı kabul ederek beni onurlandıran Sayın Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl, Sayın Doç. Dr. Serap Daşbaş, Sayın Doç. Dr. Nur Feyzal Kesen ve Sayın Doç. Dr. Abdulkadir Develi' ye,

Araştırmanın tamamlanmasına katkı sunan ve çalışmaya sabırla katılmış olan ebeveynler ile kurum müdürü Sayın Devrim Doğan AYDOĞAN ve çalışanlarına,

Araştırma boyunca benden desteklerini esirgemeyen tüm arkadaşlarım, hocalarım ve meslektaşlarıma,

Tez sürecinde bana maddi-manevi destek olan ve beni cesaretlendiren değerli eşim Didem IŞIK' a,

Bugünlere gelmemde gösterdikleri her türlü fedakârlık, sabır ve anlayış için aileme

ŞÜKRANLARIMI SUNUYORUM.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL i
ÖZET ii
ABSTRACT iv
TEŞEKKÜR vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ x
ŞEKİLLER LİSTESİ xi
KISALTMALAR LİSTESİ xii
1. BÖLÜM I 1
1.1. GİRİŞ 1
1.2. LİTERATÜR VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4
1.2.1. CİNSİYET KAVRAMI 4
1.2.1.1. Biyolojik Cinsiyet 5
1.2.1.2. Toplumsal Cinsiyet 6
1.2.2. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLU AİLE 13
1.2.2.1. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerin Özellikleri 15
1.2.2.2. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerin Dinamiği ve İşleyişi 17
1.2.2.3. Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Üzerindeki Etkileri 25
1.2.3. EVLİLİK YAŞAMI VE ÖZEL GEREKSİNİMLİLİK 32
1.2.3.1. Evlilik Yaşamını Etkileyen Başlıca Değişkenler 33
1.2.3.2. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerde Evlilik Yaşamı 34
1.2.4. SOSYAL POLİTİKA ÖNCELİKLERİ 35
1.2.4.1. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelere Yönelik Sosyal Politikalar 36
1.2.5. KONU HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR 38
2. BÖLÜM II 41
2.1. METODOLOJİ ANALİTİK ÇERÇEVE VE ANALİZ 41
2.1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI 41

2.1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 41
2.1.3. ARAŞTIRMANIN MODELİ 42
2.1.4. ARAŞTIRMANIN YERİ VE ZAMANI 43
2.1.5. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ 43
2.1.6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 44
2.1.7. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI 45
2.1.8. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ 46
2.1.9. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ 47
2.1.10. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN RAPOR HALİNE GETİRİLMESİ ... 47
2.2. ARAŞTIRMANIN ETİK YÖNÜ 48
3. BÖLÜM III 50
3.1. BULGULARIN ANALİZİ 50
3.1.1. NİCELİKSEL BULGULARIN ANALİZİ 50
3.1.1.1. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR 50
3.1.2. NİTELİKSEL BULGULARIN ANALİZİ 60
3.1.2.1. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERDE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE İLİŞKİN BULGULAR 60
3.1.2.2. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERDE İŞ BÖLÜMÜ VE BAKIM EMEĞİNE İLİŞKİN BULGULAR 64
3.1.2.3. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN EVLİLİK YAŞAMINA ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR 68
3.1.3. KARMA BULGULARIN ANALİZİ 69
3.1.3.1. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERİN EVLİLİK YAŞAMINA İLİŞKİN BULGULAR 69
3.2. TARTIŞMA 73
3.2.1. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERDE TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU VE SONUÇLARI 73
3.2.2. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERDE İŞ BÖLÜMÜ VE BAKIM EMEĞİ 75

3.2.3. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERİN EVLİLİK YAŞAMI 77
3.2.3.1. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ebeveynlerin Evlilik Yaşamı Düzeyleri 78
3.2.4. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR 79
3.3. SONUÇ VE ÖNERİLER 81
3.3.1. SONUÇ 81
3.3.2. ÖNERİLER 81
3.3.2.1. Paydaşlar ve Uygulayıcılara Yönelik Öneriler 81
3.3.2.2. Literatüre ve Araştırmacılara Yönelik Öneriler 83
3.3.2.3. Ailelere Yönelik Öneriler 84
YARARLANILAN KAYNAKLAR 85
EKLER 98
EK A. KİŞİSEL BİLGİ FORMU 98
EK B. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU 99
EK C. EVLİLİK YAŞAMI ÖLÇEĞİ 100
EK D. YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU 101
EK E. İZİN FORMU 102
EK F. YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARI 103
EK G. ÖZGEÇMİŞ 104

TABLOLAR LİSTESİ

TABLOLAR

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Dağılımına İlişkin Tablo..... 51
Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyet ve Medeni Durum Dağılımına İlişkin Tablo 52
Tablo 3. Katılımcıların Eğitim Durumlarına İlişkin Tablo 53
Tablo 4. Katılımcıların Mesleklerine İlişkin Tablo..... 54
Tablo 5. Katılımcıların Aile Yapısına İlişkin Tablo..... 56

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİLLER

Şekil 1. Araştırma Çerçevesi 49

KISALTMALAR LİSTESİ

ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

FTR: Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon

IASSW: Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği

IFSW: Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu

KSGM: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

NASW: (Amerikan) Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği

PDR: Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik

SHU-DER: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

WEF: Dünya Ekonomi Forumu

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

1. BÖLÜM I

1.1. GİRİŞ

Tarihsel olarak özel gereksinimleri olan çocukların sorunları, çoğunlukla eğitsel boyutta ele alınmaktadır. Bu bağlamda bu çocuklara yönelik özel eğitim uygulamaları yapılmaktadır. Oysaki günümüzde, özel gereksinimli (farklı gelişim özelliklerine sahip) çocukların bakım, eğitim ve gelişimleriyle ilgili ihtiyaçlar ve sorunlar, giderek değişmekte ve artmaktadır. Bu durum, aileleri çok boyutlu olarak etkilemektedir. Bu yüzden ailelerin evlilik yaşamı, çeşitli sosyo-demografik değişkenlere özellikle de toplumsal cinsiyet rol ve görevlerine bağlı olarak bu süreçten psiko-sosyal olarak oldukça etkilenmektedir. Hal böyleyken bu ailelere yönelik sosyal politika önlem ve öncelikleri ve buna bağlı olarak uygulamaların hayata geçirilmesine yönelik ihtiyaç da artmaktadır.

Bu noktadan hareketle aileye özel gereksinimli çocuğun dâhil olması göz önüne alındığında, ailelerin ve çocuklarının eğitsel ihtiyaçlarının yanı sıra psiko-sosyo-ekonomik ihtiyaçları da söz konusu olmaktadır. Nitekim ilgili kaynaklar, özel gereksinimli çocuklara ve ailelerine yönelik eğitim politika ve uygulamalarıyla birlikte sosyal politika ve uygulamalarının önemine de işaret etmektedir (Alptekin, 2004; Aykara, 2015; Bütün, 2010; Çapa, 2009; Danış, 2006; Diken ve Sucuoğlu, 1999; Işıkhan, 2005; Karagöz, 2010; Özgökçeler, 2006; Özyurt, 2011; Pearson, 1986; Rodriguez, 1997; Sarıhan, 2007; Şen, 2004; Vural ve Yücesoy, 2004; Yıldırım Sarı, 2007). Zira bu dezavantajlı durum, çocukları ve ailelerini eğitimden öte de etkilemekte olup genel olarak ailelerin evlilik yaşamını özel de ise kadınların (annelerin) bir bütün olarak yaşamını şekillendirmektedir. Bu nedenle bu anneler başta olmak üzere (Ersoy ve Çürük, 2009) ailelerin desteklenmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir (Gökçearslan, 2002).

Özel gereksinimli birey konusu, farklı yaklaşımlarla birçok tıbbi, pedagojik ve sosyolojik çalışmanın konusu olmuştur. Ancak özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerdeki kadınlara ve erkeklere biçilen rol ve görevler, ailelerin yaşadığı sorunlar ve bu

sorunların evlilik yaşamlarına yansıması, bu çalışmanın sosyolojik bir perspektifle ele alınmasını ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet ve sosyal politika (Şaşman Kaylı ve Şahin, 2016) bağlamlarında incelenmesini gerektirmiştir.

Ayrıca günümüzde yerel ve küresel anlamda sosyal politika ve uygulamaları, daha geniş perspektiflerle tartışılmaktadır. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara ve ailelerine yönelik sosyal politikaları, toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde ele almak gerekmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda da konunun önemine değinilmektedir (Acar Savran, 2004; Bingöl, 2014; Bütün, 2010; Demirbilek, 2007; Dökmen, 2014; Ecevit, 2012; Featherstone, 2001; Özgökçeler, 2006; Sallan Gül, 2009; Seyyar, 1999). Bu durum, konunun toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında ele alınmasıyla birlikte bu çocukların kendisi ve ailelerine yönelik alternatif politika ve uygulamaları gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamı, genel olarak toplumsal cinsiyet rol ve görevleri ekseninde şekillenmektedir. Bu anlamda bu ailelere yönelik sosyal politikaların toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında ele alınması kaçınılmaz olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, özel gereksinimli bireyler, evlilik yaşamı ve sosyal politikalar gibi konular, yukarıda ve araştırmanın genelinde değinildiği üzere çeşitli araştırmacılar tarafından irdelenmiştir. Ancak belirtilen ‘‘Toplumsal Cinsiyet Odaklı Yaklaşım Bağlamında Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerin Evlilik Yaşamı ve Bu Ailelere Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri’’ başlıklı çalışma konusu ekseninde sosyal politika alan yazınında henüz böylesi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Konu hakkında çalışmaların olmaması, bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Bu anlamda bu çalışma, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına ve öncelikli sosyal politikalara odaklanmaktadır.

Bu çerçevede araştırmanın amacı, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamını incelemek ve bu doğrultuda konuya ilişkin sosyal politika önceliklerini belirlemeye çalışmaktır. Bu bağlamda, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin sosyo-demografik özellikleri ile toplumsal cinsiyet ve evlilik yaşamı arasında nasıl bir ilişki vardır? Özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri nasıl işlemektedir? Özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş bölümü ve bakım emeği ne düzeydedir? Ayrıca sosyal politika bağlamında

belirtilen toplumsal grubun evlilik yaşamlarında nasıl, neden ve ne tür ilişki kurdukları gibi sorunsallar irdelenmiştir. Bu çerçevede ne tür sosyal politika önceliklerine ihtiyaç olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

1.2. LİTERATÜR VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde ilk aşamada cinsiyet kavramı üzerinde durulmuş olup bu kavramsal, biyolojik ve toplumsal cinsiyet olarak ayrı ayrı tartışılmıştır. Bu aşamanın nihayetinde toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın unsurları, iş bölümü ve bakım emeği ele alınmıştır. İkinci aşamada özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin özellikleri ve tamamlayıcıları tartışılmaktadır. Daha sonra evlilik yaşamı ve özel gereksinimli çocuğa sahip olma unsurlarını içeren evlilik yaşamı ve özel gereksinimlilik üzerinde durulmuştur. Ve en nihayetinde de özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politika öncelikleri konusu tartışılmıştır.

1.2.1. CİNSİYET KAVRAMI

Cinsiyet üzerine literatür incelendiğinde; bu konu tarihsel süreç boyunca özellikle 20. yüzyıldan günümüze dek farklı bağlam, kapsam ve çerçevelerde tartışılagelmektedir. Günümüzde cinsiyet üzerine tartışmalar genellikle feminist perspektifle biyolojik ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde şekillenmektedir. Bu konu eksenindeki tartışmalar, özellikle Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde başta olmak üzere güncelliğini korumaktadır. Türkiye'de de konu hakkında çeşitli çeviriler ve nispeten özgün çalışmalar bulunmaktadır.

Şüphesiz ki bu çalışmanın sonraki aşamalarında biyolojik ve toplumsal cinsiyet kavramsalları ve karşılaştırmaları üzerinde durulacaktır. Ancak böylesi güncel olan cinsiyet üzerine tartışmalar, başta sosyal bilimler olmak üzere günümüz bilimsel çalışmalarını etkilemektedir. Ayrıca cinsiyet odaklı yaklaşımlar sağlık, sosyal, pedagojik, ekonomik ve politik gibi çeşitli meslek ve disiplinlere de tesir etmektedir. Sosyal bilimin bir parçası olarak sosyal politika da şüphesiz bu tartışma ve yaklaşımlardan nasibini almıştır, almaktadır (Koray ve Topçuoğlu, 1995).

Ayrıca sosyal politika ağırlıklı çalışmalarda farklı paradigma ve yaklaşımların yanı sıra toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımlar da giderek artan bir şekilde tartışılmaktadır (Acker, 1988; Tekeli, 1990; ILO, 1995; Karl, 1995; Koray ve Topçuoğlu, 1995; Seyyar, 1999; Hilsobn, 2000; Featherstone, 2001; Hattatoğlu, 2002; Arıkan ve M. Aktaş, 2008; Moreno, 2013; Yumuş, 2011; Ecevit, 2012; Kesgin, 2012; Şaşman Kaylı ve Şahin, 2016). Toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımı anlayabilmek için öncelikle cinsiyet kavramsalını

tartışmak faydalı olacaktır. Zira cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kavramları parelel tartışmaları içerse de sıklıkla karıştırılmakta ve zaman zaman biribirinin yerine kullanılabilmektedir (Dökmen, 2014, s. 21).

Genel olarak cinsiyet, erkek ve dişiyi biyolojik özelliklerine göre ayırt etme olarak tanımlanabilmektedir. Baydur ve Uçan (2016)'a referansla cinsiyet kavramı, demografik bir özellik taşımakla birlikte bu kavram, kadın ve erkeklerin biyolojik olarak birbirinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca cinsiyet, doğuştan gelen ve bedenin en doğal ve temel özelliklerinden biri olarak da nitelendirilmektedir (Bingöl, 2014, s. 108).

Yapılan başka çalışmalara göre ise cinsiyet, toplumda kişiye atfedilmiş rol ve görevler ya da bir statü ve/veya konum olarak tartışılmaktadır (Sullivan, 2003; Demirbilek, 2007; Çoştu, 2009). Bu anlamda kişilerin kendilerine, atfedilen statüleri üzerinde kontrole sahip olmadıkları, bunun aksine, aldıkları eğitimleri ve/veya meslekleri aracılığıyla kazanılmış statülerini belirleyebildikleri bildirilmektedir. Bu bağlamda bireyin cinsiyetine bağlı olarak rol ve görevleri de değişmektedir. Bunun nedeni ise cinsiyetin sosyal bağlamı olmaktadır (Sullivan, 2003; 224; Akt: Demirbilek, 2007; 13).

Sonuç olarak cinsiyet kavramı, bedenin doğuştan gelen doğal bir özelliği olarak biyolojik cinsiyet ve öğrenilen ve/veya öğretilen rol ve görevler temelinde kişiye atfedilen statü ve/veya konum olarak da toplumsal cinsiyet olmak üzere iki farklı bağlamda tartışılabilmektedir. Bu anlamda biyolojik cinsiyet, cinsel temeller üzerinde konumlandırılırken toplumsal cinsiyet ise toplumsal, siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb. temeller üzerinde konumlandırılabilmektedir (Hablemitoğlu, 2004).

1.2.1.1. Biyolojik Cinsiyet

Yukarıda da bildirildiği üzere biyolojik anlamda erkek ve dişi olarak doğmak canlının doğasında bulunmaktadır. Bu durumda kadın ve erkek cinsiyeti vardır ve biyolojik cinsiyet ile kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklılık ve özellikler anlatılmaktadır. Bu bağlamda Demirbilek (2007)'in nakliyle biyolojik bir kavram olarak cinsiyet (sex), üreme sistemleri üzerine kurulan fiziksel farklılık ve özellikler temelinde ele alınmaktadır (Cherry, 2005; 157; Akt: Demirbilek, 2007; 13). Fakat biyolojik cinsiyet kavramı, kişinin toplumsallaşma sürecinde toplumsal, siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb. gibi bağlamlar ile kendisine yüklenen rol ve sorumluluklar çerçevesinde toplumsal cinsiyet kavram ve

konseptine dönüşmektedir. Örneğin Acar Savran (2004, s. 7), toplumsal olanın doğal olanı dönüştürdüğünü başka bir ifadeyle toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyeti dönüştürdüğünü bildirmektedir.

1.2.1.2. Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet kavramını ilk kez Ann Oakley 1972 yılında ‘‘Sex, Gender and Society’’ adlı çalışmasında kullanmıştır (Oakley, 1972). Genel olarak literatürde toplumsal cinsiyet kavramı, kadının ve erkeğin sosyal ve toplumsal olarak belirlenmiş, öğretilmiş veyahut öğrenilmiş kişilik özellikleri, rol ve sorumlulukları, konum ve statüleri olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik farklılıklardan ziyade kadın ve erkek olarak toplumun iki cinsiyet grubuna nasıl anlam yüklediği, nasıl algıladığı, hakkında nasıl düşündüğü ve nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili unsurlar üzerine inşa edilmektedir (Kottak, 2002; Bhasin, 2003; Akın ve Demirel, 2003; Dökmen, 2004; Vatandaş, 2007; Giddens & Sutton, 2010; Bingöl, 2014; Tunç, 2014). Yani eşdeyişle toplumsal cinsiyet tartışması, toplumsallaşma süreciyle başlamaktadır. Bütün bu süreç ise kadın ve erkek arasındaki temel ayırımı oluşturmakta ve cinsiyet eşitsizliğinin oluşmasında başat rolü oynamaktadır.

Toplumsal cinsiyet, yaşanılan toplumda biyolojik cinsiyete biçilen anlam ile cinsiyet grupları arasında ayırım ve eşitsizliği oluşturmaktadır (Bingöl, 2014). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının kuramsal altyapısında, cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) arasındaki ayrım kullanılmaktadır. Cinsiyet kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki evrensel biyolojik farklılıklara atıfta bulunurken toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri belirli bir bağlama göre tanımlamakta, erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin sosyal olarak nasıl kurulduğuna değinmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyetin getirdiği roller dinamiktir ve zamana ve yere göre değişmektedir (KSGM, 2008).

Yine Baydur ve Uçan (2016)’a göre toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten bağımsız olduğu halde ona atfedilen toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş bütün rolleri kapsamaktadır. Ayrıca yazarlar, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin aslında eşitlik/eşitsizlik çerçevesinde değerlendirildiğini aktarmaktadırlar (Baydur ve Uçan, 2016, s. 138-140).

Toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında toplumsal cinsiyet ilişkileri, hayatın birçok alanında erkeklerin daha baskın olduğu, kadınların genellikle ikinci plana itildiği ve eşit olmayan rol, görev ve dinamikleri içermektedir. Bu bağlamda erkeklere atfedilen rol ve görevler birçok açıdan kadınlara atfedilenlerden daha değerli kılınmaktadır. Acar Savran (2004), bu durumu ataerkil ve dolayısıyla sosyal bağlam temelinde tartışarak toplumsal cinsiyet ilişkilerinin esasen patriarkal ve ekonomik ilişkiler üzerine inşa edildiğini bildirmektedir.

Toplumun tarihsel olarak erkek yönelimli bu yaklaşımla şekillenmiş olduğu gün geçtikçe daha çok kabul edilen bir gerçek olarak ortaya çıkmakla birlikte ‘‘erkek normu’’, toplumun bütünü için genel bir norm olarak kabul edilmenin yanı sıra politika ve uygulamalara da yansımaktadır. Böylece, politika ve uygulamalarda toplumsal cinsiyet rolleri belirlenmekte toplumsal cinsiyet eşitsizliği oluşmaktadır (KSGM, 2008). Bu bağlamda öncelikle bütün bu kavramsal tartışmalara ortam hazırlayan birer etmen olarak toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği, toplumsal cinsiyet ve iş bölümü ile toplumsal cinsiyet ve bakım emeği gibi toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın bileşenleri üzerinde durulacaktır.

1.2.1.2.1. Toplumsal cinsiyet rolleri

Toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın bileşenlerinden birini de toplumsal cinsiyet rolleri oluşturmaktadır. Genel olarak toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlara ve erkeklere yüklenen görev ve sorumluluklar olarak ele alınmaktadır. Nitekim Dökmen (2004), toplumsal cinsiyet rollerini toplum tarafından kadınlara ve erkeklere atfedilen kişilik özellikleri ve davranışları olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rolleri; temel olarak toplumsal yaşam, çalışma yaşamı, evlilik yaşamı, aile yaşamı gibi yaşam alanlarında görülmektedir. Bu alanlarda kadın ve erkek için belirlenen rollerde erkeğin baskın rollere kadının ise tam tersi rollere uygun görüldüğü bildirilmektedir (Bhasin, 2003; Dökmen, 2004; Erdoğan, 2008; Bütün, 2010). Bu anlamda erkeklere toplumsal yaşam ve çalışma yaşamı alanları daha fazla uygun görülürken kadınlara evlilik yaşamı ve aile yaşamı daha fazla uygun görülmektedir (Akın ve Demirel, 2003). Bu durumda toplumsal cinsiyet rollerinde en fazla eşitsizliğin yaşandığı alanlardan bazılarını evlilik yaşamı ve aile yaşamı alaları oluşturmaktadır. Zira bu alanlarda kadınlara yüklenen aile ve ev sorumluluğu, temizlik ve çocuk sorumluluğu gibi bakım işleri, toplumsal

cinsiyet eşitsizliğinin temelinde yatmaktadır. Ayrıca evlilik ve aile yaşamındaki rollerde özel gereksinimli çocuk(ların) bulunması durumunda bu eşitsizliğin daha da artacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2.1.2.2. Toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği

Toplumsal cinsiyeti sosyo-kültürel, ekonomik ve politik değerlere bağlı olarak kadın ve erkeğe biçilen roller olarak yukarıda tanımlamıştık. Toplumsal cinsiyet eşitliği ise doğal olan biyolojik farklılıkların kabulüyle birlikte kadın ve erkeklerin toplumsal yaşam, çalışma yaşamı, evlilik yaşamı, aile yaşamı gibi yaşam alanlarında daha eşitlikçi haklara sahip olma ve daha adil bir yaşam oluşturma gayesi olarak tanımlanabilir. Benzer bir anlatımla eşitlik kavramını kişinin sahip olduğu biyolojik cinsiyet fark etmeksizin her bireyin sosyal işlevselliğini en üst düzeye ulaştırmasını mümkün kılacak haklara sahip olması olarak tanımlayan Baydur ve Uçan (2016), toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının toplum içinde dezavantajlı durumda olan cinsiyetlerin hak arayışı olduğunu, kadın ve erkeklerin hak ve kaynaklardan eşit oranda yararlanması gerektiğini ve bütün yaşam alanlarında kendilerine eşit davranılması gerektiğini bildirmektedirler (Baydur ve Uçan, 2016, s. 140).

Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylere politika ve uygulamalardan eşit derecede yararlanma hakkını vermektedir. Ancak tarihsel olarak toplumsal cinsiyet ilişkileri eşitsizlikler üzerine kurulmuştur. Zira kadın veya erkek olarak doğan cinsiyet grupları arasındaki farklılıklar zaman içerisinde eşitsizliklere dönüşmektedir. Nitekim Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum, WEF) tarafından 2006 yılından beri hazırlanan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve/veya ayrımını ifade eden toplumsal cinsiyet uçurumu raporu; ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitimsel kazanım, sağlık ve yaşam süresi ile siyasi güçlenme olmak üzere cinsiyet eşitsizliklerini dört başlıkta ele almakta ve cinsiyet ayrımı bağlamında ülkeleri kıyaslayarak toplumsal cinsiyet uçurumlarını sıralamaktadır.

Küresel Cinsiyet Uçurumu 2016 endeksi ve raporunda sunulan verilere göre, değerlendirilmeye alınan 144 ülke arasında ilk sırada İzlanda son sırada ise Yemen bulunmaktadır. Türkiye ise 2016 yılında 0.623 endeks değeri ile 144 ülke arasında 2015 yılında olduğu gibi 130'uncu sırada yerini almaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin 2006-

2016 yılları arasındaki toplumsal cinsiyet (gender) ayırımı ve/veya eşitsizliği sorunu tabloda da gösterildiği gibi devam etmekte olup toplumsal cinsiyet uçurumu endeksi değerleri ve ekonomi, eğitim, sağlık ve politika gibi alanlardaki puan ve sıralamaları da 11 yıllık süreçteki değişimlerle birlikte aşağıdaki gibi olmaktadır.

Tablo 1. 2006-2016 Yıları Arasındaki Küresel Toplumsal Cinsiyet (Gender) Uçurumu Raporuna Göre Türkiye'nin Durumu

ÖRNEKLEM (SAMPLE)		ENDEKS (INDEX)		EKONOMİ (ECONOMY)		EĞİTİM (EDUCATION)		SAĞLIK (HEALTH)		POLİTİKA POLİTİCS	
Yıl	Ülke Sayısı	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan
2016	144	130	0.623	129	0.464	109	0.958	1	0.980	113	0.090
2015	145	130	0.624	131	0.459	105	0.957	1	0.980	105	0.103
2014	142	125	0.618	132	0.453	105	0.953	1	0.980	113	0.088
2013	136	120	0.608	127	0.427	104	0.943	59	0.976	103	0.087
2012	135	124	0.601	129	0.414	108	0.930	62	0.976	98	0.087
2011	135	122	0.595	132	0.389	106	0.920	62	0.976	89	0.097
2010	134	126	0.588	131	0.386	109	0.912	61	0.976	99	0.077
2009	134	129	0.583	130	0.400	110	0.892	93	0.971	107	0.068
2008	130	123	0.585	124	0.412	108	0.890	88	0.971	106	0.068
2007	128	121	0.577	118	0.431	110	0.854	87	0.971	108	0.052
2006	115	105	0.585	106	0.434	92	0.885	85	0.969	96	0.052
2006-2016 DEĞİŞİM			**↑0.038**		**↑0.030**		**↑0.073**		**↑0.011**		**↑0.038**

Kaynak: WEF, The Global Gender Gap Report

Tabloda da görüldüğü üzere cinsiyet ayırımı ve eşitsizliğini gösteren toplumsal cinsiyet uçurumunun devam ettiği anlaşılmaktadır. Esasen önemli olan yukarıda bahsedilen farklılıkların nasıl eşitsizliklere dönüştüğü konusudur. Bu durum, toplumun patriarkal özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır Acar Savran (2004). Bu anlamda patriarkal yapı, maddi ve manevi olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki baskı ve gücü kullanmaları, hiyerarşik ilişkiler geliştirmeleri ve erkekler arası dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisini oluşturan yapı olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2008: 13).

Geleneksel toplumsal cinsiyete ilişkin roller, kadın ve erkek arasında eşitsiz bir düzen oluşturmaktadır. Erkek bu düzenden avantaj sağlarken, kadın bağımlı ve dezavantajlı bir yaşam sürmektedir. Eşit olmayan bu düzen içerisindeki toplumsal cinsiyet rollerinin

belirgin olduğu alanlardan evlilik yaşamı ve aile yaşamı alaları, kadını daha fazla dezavantajlı duruma düşürmektedir. Örneğin kadınların çocuk yetiştirmesi ve bakımı emeği, çocuk doğurmak kadar doğal görülmektedir. Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde ise kadın ataerkil yapıdaki erkek egemen söylemin baskısından dolayı çocuğunun bakımını üstlenmekte ve bu durum karşısında tepkisini dile getirememektedir. Bu yüzden özel gereksinimli çocuğunun bakım yükü altında ezilmektedir. Erkek ise ataerkil sistemden sağladığı çıkar ile çocuğunun bakımıyla ilgilenmemektedir ve kendini geri plana atmaktadır.

Ayrıca kadın ile erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini doğallaştırmaya, meşrulaştırmaya ve dolayısıyla mutlaklaştırmaya çalışan erkek egemen söylem, çoğu zaman toplumsal cinsiyeti biyolojik cinsiyete indirgemekte ve mevcut toplumsal pratiklerin değişmez olduğunu iddia etmektedir. Patriarkal yapının en önemli dayanaklarından olan evlilik ve yaşam alanları içindeki cinsiyetçi iş bölümü, kadın emeğinin göz ardı edilmesine ve erkek egemenliği altında ezilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ve iş bölümü arasındaki ilişkiyi ele almak faydalı olacaktır.

1.2.1.2.3. Toplumsal cinsiyet ve iş bölümü

Günümüzde toplumsal yaşam, çalışma yaşamı, evlilik yaşamı, aile yaşamı gibi yaşam alanlarındaki iş bölümünün bir bütün olarak toplumsal cinsiyet kavramsalı ile derin ilişkiler içerisinde olduğu ve dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümünün oluştuğu yadsınamaz bir gerçektir. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün esasen tarihsel süreç boyunca erkeğin avcılık kadının ise toplayıcılık özellikleri üzerine kurulduğu ifade edilmektedir (Şenel, 1982). Fakat bu, kadının değersizleştirilmesinden ziyade eşit iş bölümünün yapıldığına işaret etmektedir (Hablemitoğlu, 2004, s. 35). Başka bir görüşe göre ise kadın ve erkek arasındaki bu iş bölümü toplumsal rolleri beraberinde getirmenin yanı sıra kadını toplumsal olarak değersiz kılmaktadır (Kendrigan, 1984; 48; Akt: Koray ve Topçuoğlu, 1995; 149). Ancak günümüzde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınlara ve erkeklere toplum tarafından biçilen rol, sorumluluk ve görevlerin yerine getiriliş biçimini ifade etmektedir. Kadınların iş bölümü; üreme, evlilik ve aile yaşamını sürdürme özellikleri üzerine olmaktayken erkeklerin iş bölümü ise genellikle fiziksel güç ile birlikte toplumsal, kamusal yaşam ve çalışma yaşamı alanlarında olmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve iş bölümü bağlamında kadınlara atfedilen evlilik ve aile yaşamı alanlarındaki

cinsiyetçi iş bölümlerinin dayattığı ev içi işler ve çocuk bakımı ve yetiştirilmesi gibi yükler kadınları dezavantajlı duruma düşürmektedir. Yine özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin olması halinde çocuk bakımının ağırlaşacağı ve bu dezavantajlı durumun daha da derinleşeceği düşünülmektedir.

Ayrıca evlilik ve aile yaşamı içindeki işlerin, rollerin ve görevlerin paylaşılması olan ev içi iş bölümü, toplumda sadece kadınlara biçilmiş işler, roller ve görevler olarak görülmektedir. Bu nedenle evlilik ve aile yaşamı alanlarındaki işlerde kadınlar erkelere göre daha ön plandadır. Bu anlamda kadınlar daha çok evlilik ve aile yaşamı alanları kapsamında ev içi alana ait hizmet ağırlıklı iş yükü olan çocuk, hasta, yaşlı, engelli vb. bakımı gibi işlere yakıştırılırken erkek daha çok toplumsal, kamusal ve çalışma yaşamı alanlarıyla bütünleştirilerek evlilik ve aile yaşamı alanları kapsamındaki ev içi alanın hizmet ağırlıklı işlerinden uzak tutulmaktadır. Cinsiyet farklılığına göre şekillendirilen bu iş bölümü, kadınları eğitim, sağlık, çalışma ve politika gibi alanlarda dezavantajlı konuma getirmenin yanı sıra toplumsal cinsiyet ve iş bölümü ile toplumsal cinsiyet ve bakım emeği arasında uçurumlar yaratıp toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine sebep olmaktadır (Şaşman Kaylı, 2016, s. 35). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ve bakım emeği ilişkisini tartışmak faydalı olacaktır.

1.2.1.2.4. Toplumsal cinsiyet ve bakım emeği

Genel olarak insanlar için yaşamsal önemde olan bakım, bireyin temel ihtiyaçlarının giderilmesi, hayatta kalabilmesi ve/veya en azından asgari düzeyde sosyal işlevselliğini sağlayabilmesi için iyi halli yaşayabilmesine yardım etmek üzere ‘‘özenle ve saygılı bir şekilde’’ yapılan psikolojik, sosyal, duygusal, eğitsel, fiziksel vb. olarak gelişimini sağlamaya yönelik bir süreç olarak tanımlanabilmektedir (Dinç, 2010, s. 77). Ancak söz konusu bakım emeğine geldiğinde bu sürecin oldukça eşit olmayan şartlarda sürdürüldüğü görülmektedir. Zira toplumsal cinsiyet rolleri ile belirlenen cinsiyete dayalı iş bölümü erkeklerden ziyade kadınlara ev işleri ve bakım hizmetlerini yüklemenin yanı sıra duygusal emek gerektiren bakım işlerini de yüklemektedir (Acar Savran, 2004, s. 65). Bu durum toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı iş bölümü temelinde kadınlara yüklenen bakım emeğinin eşitsiz bir şekilde olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda bakıma muhtaçlık denildiğinde akla daha çok yaşlılar, çocuklar ve özel gereksinimliler (engelliler) gelmekle birlikte aslında tüm insanların yaşamlarının herhangi bir anında bakıma ihtiyaç duyabileceği ifade edilmektedir (Bütün, 2010; 17). Bütün bu bakıma gereksinim duyan gruplar için kadınlar potansiyel bakıcı olarak görülmekte, kendilerine biçilen bu rolleri benimsemekte ve kendi kimliklerini bakıcı olarak inşa etmektedirler. Dolayısıyla bakımın bir hizmet ve emek olmasının yanı sıra bir kimlik meselesi olduğu da vurgulanmaktadır (Bütün, 2010: 18). Bu durum ise kadının bakım emeğini değersizleştirip görünmez kılmanın yanı sıra evlilik ve aile yaşamı ilişkilerini de gittikçe artan bir şekilde olumsuz etkilemektedir.

Bakım kavramı, bakım hizmetleri ve dolayısıyla bakım emeğini toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında düşündüğümüzde bu kavramlar ‘‘kadın olmayla eşdeğer’’ ve kadına özgü görülmeleri ve daha çok toplumsal cinsiyet rollerine bürünmeleri sebebiyle cinsiyetçi bir kılıfa sokulmaktadır. Yine Bütün (2010)’e referansla bu kavramların “kadına özgü olması” ve ev içinde yapılan “ücretsiz iş” olarak algılanması temelinde cinsiyetçi bir bakışı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu durumun nedeni ise toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım ve sosyal politika ilişkisi bağlamında bakım emeğinin görünmez olduğu ve bakımın gelir getirici bir araç olmadığı ya da bakım emeğinin değersiz olduğu (Güneş, 2011) ve daha çok ev içinde kadınların yerine getirmesi gereken bir zorunluluk olarak düşünülmesinden kaynaklı olduğu aktarılmaktadır (Gökbayrak, 2009).

Ataerkil toplumsal ilişkilerle açıklanan erkek egemen söyleme göre, evlilik ve aile yaşamındaki yemek, temizlik ve diğer ev içi işler ile fiziksel ve duygusal emek gerektiren çocuklara özellikle özel gereksinimli çocuklara yönelik bakım rollerini kadın ve dolayısıyla annenin üstlenmesi gerekmektedir (Başak ve arkadaşları, 2013: 19). Bu bağlamda bakıma gereksinim duyan gruplardan biri olan çocuk bakımı özellikle özel gereksinimli çocuk bakımı son derece cinsiyetçi bir yaklaşım üzerine oluşturulmaktadır. Zira erkekler de kadınlar kadar evlilik ve aile yaşamındaki iş yükü ve bakım emeği konusunda toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı iş bölümüne gidebilecekleri halde tüm bunları görmezden gelmektedirler.

Ayrıca kutsal olan annelik, patriarkal sistem tarafından şekillendirilip evlilik ve aile yaşamı alanlarında kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin önemli bir parçası olarak kodlanmaktadır. Bu durum kadınların çocuk bakımından sorumlu tutulmalarına neden

olmaktadır. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerde ise kadın ataerkil yapıdaki erkek egemen söylemin baskısından dolayı çocuğunun bakımını üstlenmekte ve bu durum karşısında tepkisini dile getirememektedir. Bu yüzden özel gereksinimli çocuğunun bakım yükünü üstlenmekte ve bunun için emek harcamaktadır. Erkek ise ataerkil sistemden sağladığı çıkar ile çocuğunun bakımıyla ilgilenmemekle birlikte kendini daha çok geri plana atmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalarda da bakım emeği üzerine kurulmuş toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin olduğunu söylemek mümkün olabilmektedir (Erikson ve Upshur, 1989; Okanlı ve ark., 2004; Işıkhan, 2005; Özgün ve Honig, 2005; Danış, 2006; Yıldırım Sarı, 2007).

Bu bağlamda bütün bu nedenlerden kaynaklı olarak bakım emeği, temelde çocuk bakımı ve özellikle özel gereksinimli çocuk bakımı konusunda erkeklerden çok kadınlar sorumluluk üstlenmektedir. Bu sorumluluk/lar aile içinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde kadınlara yönelik başta olmak üzere psikolojik, fiziksel, sosyal ve ekonomik vb. sorunların yaşandığı görülmektedir. Zira özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde bakım, çok zahmetli, sabır gerektiren ve emek isteyen bir iştir. Nitekim yapılan araştırmalarda da bütün bu güçlükler anneye yüklenmenin yanı sıra evlilik ve aile yaşamı alanlarında annenin ilgisinin, zamanının ve enerjisinin çoğunu özel gereksinimli çocuğuna vermek zorunda kalmasına ve annenin diğer aile bireylerine göre daha çok yorulmasına ve yalnızlık yaşamasına neden olmaktadır (Işıkhan, 2005; Sarıhan, 2007).

1.2.2. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLU AİLE

Toplumun yapıtaşını oluşturan aile için çocuk sahibi olma, önemli bir ontolojik özelliğe sahiptir. Bu bağlamda ailede çocuk sahibi olma, genel olarak ebeveynlerin bir ürünü, nesillerini devam ettirecek bir güç ve kendilerinin gelecekteki güvenceleri olarak kabul edilen önemli bir yere sahiptir (Ataman, 2013). Dolayısıyla dünyaya gelecek her yeni bebek ister planlanmış veya planlanmamış olsun anne ve baba için yeni bir heyecan ve umut demektir. Bu anlamda aileler bebeğin doğumuyla birlikte çeşitli duyguları beraberinde yaşarlar. Bebek için hayaller kurarlar ve geleceğe yönelik planlar yaparlar. Her aile biyo-psiko-sosyal bir bütünlük içerisinde özellikle fiziksel, zihinsel ve ruhsal yönden sağlıklı bir çocuğunun olmasını ister ve çocuk için her şeyin en iyisini diler ve düşünür. Bu nedenle aileye sağlıklı bir bebeğin katılımı bile birçok yeniliği, sorumluluğu, beklentiyi ve

güçlüğü beraberinde getirmektedir. Ancak evlilik ve aile yaşamı içerisinde özel gereksinimli bir çocuğa sahip olma ihtimali ve bu doğrultuda oluşan düşünceler ebeveynlerdeki tüm olumlu beklenti ve hayalleri yıkabilmenin yanı sıra yüksek düzeyde kaygının artmasına da sebep olabilmektedir (Gökçearslan, 2002: 97-106).

Belki bir ömür boyu sürecek olan özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumu, ailelerin pek çok güçlükle yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu nedenle özel gereksinimli bir çocuğun aileye katılmasıyla birlikte ailenin o güne kadar devam eden ve alışılmış olan yaşamı tümüyle değişebilmektedir. Başta anne ve baba olmak üzere tüm aile bireylerinin rol ve sorumlulukları da beklenmedik bu yeni duruma bağlı olarak önemli ölçüde etkilenmekte ve değişmektedir. Özel gereksinimli çocuğun doğumuyla birlikte ailede psikolojik, fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik zorlanmalar başlamakta; bu durum aile içinde ilişkilerin yıpranmasına ve cinsiyetçi eşitsizliklerin başlamasına neden olmaktadır (http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/38/03/965286/dosyalar/2012_11/28085704_engelli_bir_cocuga_sahip_olmak.pdf Erişim tarihi: 27 Aralık 2016)

Her ailenin önemli görev ve sorumluluklarından birisi çocuğunu en iyi şekilde yetiştirmek ve büyütmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak aileler kendilerine katılacak çocuk hakkında beklentilerini sürekli yüksek tutmaktadırlar. Bu bağlamda aileler genellikle özel gereksinimli bir çocuğa sahip olacaklarını düşünmez ve/veya bunu aklına getirmezler. Ancak özel gereksinimli bir çocuğun doğması veya durumun fark edilmesi ile aileler kendilerini stresli bir aile ve evlilik yaşantısının içerisinde bulurlar. Aileye özel gereksinimli bir çocuğun katılımı aile üyelerinin yaşamlarını, düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Akıncı, 2007: 4).

Ayrıca Çavuşoğlu (1994)'na göre özel gereksinimli bireyin, aile yaşam alanı ve toplum içinde gereksinimleri ve bir kısım yetersizlikleri olması nedeniyle, aile yaşamı ve toplum içindeki diğer kişilerin olumsuz sosyal tepkilerine hedef olmasına neden olabilmektedir. Bu durum çocuğun ve ailenin sağlıklı bir şekilde sosyalleşme olasılığını azaltabilmekte, çevrede korku ve endişe yaşanmasına neden olmakta ve çevredeki kişilerin ön yargılı yorumları ve acıma duyguları ile karşılaşabileceği aktarılmaktadır. Bu bağlamda ebeveynler, çeşitli zorluklar ile kuşatılmış bu durum karşısında kaygı ve stres gibi

durumları yaşamakta, evlilik ve aile yaşamı alanlarında yapmaları gereken görev ve sorumlulukları yerine getirmede zorlanmaktadırlar (Akçakın ve Erden, 2001).

Son olarak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde bakım ve eğitim konusunda ailelerin ve çocukların psikolojik, fiziksel, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarda karşılaştığı bazı güçlükler de bulunmaktadır. Bu bağlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileler ve çocukları için psikolojik, fiziksel, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarda gereksinimlerin artması, ailenin doğum öncesinde bebek hakkında yüksek beklentileri, çocuğun durumu hakkında yeterince bilgiye sahip olamama ve bu durumla ilk defa karşılaşma hali, aile üyelerinin özel gereksinimden kaynaklı olarak değişen rolleri ve artan sorumlulukları, evlilik ve aile yaşamı alanlarındaki ilişkilerin bozulması, aile içindeki bireylerin zamanının sınırlamasından, kendilerine vakit kalmamasından kaynaklanan sosyal aktivitelere katılamama, toplumdaki diğer kişilerin özel gereksinimli bireylere ve bu bireylerin ailelerine karşı olan tutumları ailenin sorunlarını artırmaktadır (Wallender ve arkadaşları, 1989; Aydoğan, 1999; Küçüker, 2001; Bilal ve Dağ, 2005).

Tüm bunlar göz önüne alındığında, aileye özel gereksinimli bir çocuğun katılımıyla aile içindeki dengeler değişmekte ve bu durum ailede çocuk için planlanan durumdan farklı yeni bir hayatın planlanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda bu bölümün alt başlıklarını oluşturan ve özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik ve aile yaşamı alanlarında neden-sonuç ilişkisellerine dayanarak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin özellikleri, dinamiği ve işleyişi ile özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aile üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bu anlamda öncelikle bütün bu kavramsal tartışmalara ortam hazırlayan bir etmen olarak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin özellikleri hakkında detaylı taramalar yapılmıştır.

1.2.2.1. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerin Özellikleri

Uygulamalı bilimlerin önemli bir ilgi alanını oluşturan özel gereksinim çalışmaları hakkında literatür incelendiğinde, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerle ilgili literatür çokluğuyla birlikte bu ailelerin özellikleri hakkında yapılmış tanımlamalar da oldukça fazladır. Ancak toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik ve aile yaşamı eksenli özelliklerinin ve bu ailelere yönelik

sosyal politika, uygulama ve hizmetlerin belirlenmesi bir eksiklik olarak gözükmektedir. Bu bağlamda özel gereksinimli çocuğun aileye katılımıyla birlikte aile o zamana kadar yaşadığı evlilik ve aile yaşamı deneyimlerinden farklı bir deneyim yaşamakta ve ailenin günlük yaşamında çok boyutlu değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Özel gereksinimli çocuğun evlilik ve aile yaşamına dahil olmasıyla birlikte aile şok, depresyon, öfke, utanma, kararsızlık, yetersizlik, hayal kırıklığı, inkâr ve en nihayetinde kabullenme gibi çeşitli duygular yaşamakta ve yaşanan bu duygular doğal olarak aile bireylerinin davranışlarını etkilemekte ve bu olumsuz gelişen duygular ise evlilik ve aile yaşam alanlarında birtakım değişiklikler oluşturmaktadır (Şen, 2004: 13-15). Ailelerde oluşan bu farklılıklar ve değişiklikler kısa süreli olmayıp aile içindeki tüm bireyleri etkileyebilecek düzeydedir. Bu nedenle ailenin evlilik ve aile yaşamı aktiviteleri, bireysel ve toplumsal hareket alanları, geleceğe dair planları ve aile içerisindeki görev ve sorumlulukları bu çerçevede şekillenmektedir.

Aileler için özel gereksinimli bir çocuğa sahip olma durumu, çok boyutlu ve karmaşık bir durum olmaktadır. Zira aileler, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği birden fazla durumla karşı karşıya kalmakta ve bu çocukların bakımlarından eğitimlerine kadar uzanan gereksinimlerini karşılamakta güçlük çekmektedirler (Ersoy ve Çürük, 2009). Bu bağlamda yine Ersoy ve Çürük (2009)'ün aktarımıyla, aileler, çocuklarının özel gereksinimli olduğunu öğrendikten sonra bu durumun üstesinden gelme ve çocuklarının gereksinimlerini giderme konusunda sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Lustig ve Akey, 1999: 260). Bu anlamda oluşturulacak bir sosyal destek sistemi bu durumu kontrol edilebilir düzeye getirip stresle başa çıkmak için yeni yollar deneme konusunda ailelerin daha istekli olmalarını sağlayacaktır (Baltaş & Baltaş, 2016). Aksi halde aile, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın nasıl bir duygu olduğunun tam olarak farkına varamadan, çevresinden gelen sorularla karşı karşıya kalmaktadır. Bu konuda yakınlarına, akrabalarına, komşularına ve diğer aile üyelerine açıklama yapma ihtiyacı duymaktadır. Yine başka bir görüşe göre ise bu durum yani özel gereksinimli çocuğu hakkında açıklama yapma ihtiyacı, aileye güvende olduğunu hissettirecek ve aileyi bu konuda rahatlatacaktır (Erdoğan, 2010: 1635).

Genel olarak, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin bu gerçeği kabullenmekte zorlandıkları ve özel gereksinimli çocuklarıyla ilgili görev ve sorumlulukları toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak paylaştıkları görülmektedir.

Ayrıca bu ailelerde aile üyeleri arasında karşılıklı desteğin olmaması da aile içinde çeşitli sorunlara neden olabilmektedir. Bu anlamda bu durum evlilik ilişkisinin bozulmasına, çocuğun özel gereksinimli olması konusunda karşılıklı suçlamalarda bulunulmasına, kişisel ilişkilerde uyumun bozulmasına ve etkili iletişimin zedelenmesine neden olabilmektedir (Özşenol ve ark, 2003). Zira özel gereksinimli çocuklara sahip aileler, hayatın farklı zamanlarında farklı rol ve görevlerde ve farklı yoğunlukta sorunlar yaşamaktadırlar. Bu bağlamda özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde rol ve görevlerde değişimler olmakta ve ebeveynlere ek görev ve sorumluluklar yüklenmektedir. Fakat geleneksel roller ve toplumsal değerlerden dolayı sorumluluklar eşit olarak paylaşılmamaktadır. Nitekim yapılan çalışmalarda da özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş yükü, iş bölümü ve bakım emeğinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde dağılım gösterdiği görülmekte olup özel gereksinimli çocukla ilgili görev ve sorumlulukların baba yani erkekten ziyade anne yani kadın tarafından yapıldığı bildirilmektedir (Marcenko & Meyers 1991; Heller ve diğerleri, 1997; Duru ve Duyan, 2017).

Ayrıca özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileler, çeşitli görev ve sorumlulukları yüklenmenin yanı sıra birtakım sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Ailelerin karşılaştıkları sorunları en iyi şekilde çözebilmeleri ve özel gereksinimli çocuğun bakımını çok boyutlu olarak sağlayabilmeleri için psiko-sosyo-tinsel boyutta desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Ancak genel olarak sağlanan desteğin temelde çocuk odaklı olduğu görülmektedir, ancak ailenin özellikle annenin bu destek sürecine dahil edilmesi gerekmektedir. Zira aileye yönelik desteğin sağlanamaması ailenin yaşadığı sorunların daha da büyümesine ve kötüleşmesine neden olabilmektedir (Sarıhan, 2007: 13).

1.2.2.2. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerin Dinamiği ve İşleyişi

Genel olarak bakıldığında aile dinamiği, işlevi ve işleyişi aileler için büyük önem arz etmekte olup ailedeki sağlıklı dinamiğin ve işleyişin aile içi iletişime, karşılıklı güven, saygı ve iş birliğine ortam hazırladığı görülmektedir. Ancak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin dinamiği ve işleyişi, genellikle psikolojik, fiziksel, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarda diğer ailelere göre değişiklik göstermektedir (Günsel, 2010). Bu bağlamda bu ailelerin dinamiği ve işleyişi, ailelerin bio-psiko-sosyo-tinsel bir bütünlük içerisinde sağlık durumunun iyileştirilmesi, ekonomik ihtiyaçların giderilmesi, eğitim planlarının yapılması, sosyo kültürel aktivitelerin gerçekleştirilmesi, aile üyeleri arasındaki

ilişki ve iletişimin sağlıklı bir temelde sağlanması ve karşılıklı sevgi ortamının oluşturulması gibi işlevsellikleri gerekli kılan uzunca bir süreci kapsamaktadır.

Yine ailenin işlev ve işleyişini sağlıklı bir biçimde yerine getirememesinde iletişim eksikliği ve aksaklıklarından kaynaklanan aile sorunlarının etkili olduğu bilinmektedir. Aileye özel gereksinimli çocuğun katılımı, ailede şok etkisi yaratarak, aile üyelerinin karmaşık duygular yaşamalarına ve normal aile yaşamının bozulmasına neden olabilmektedir. Bu anlamda söz konusu özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin dinamiği ve işleyişi olduğunda ailelerin özel gereksinimli çocuğun bakımı ve gelişimi ile ilgili bazı kararları vermesi ve bazı görev ve sorumlulukları paylaşması gerekmektedir. Bu süreçte, özel gereksinimli çocuklara sahip aileler, zaman zaman rol ve işlevlerde karışıklık yaşayabilmektedirler. Ancak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin dinamiği ve işleyişi konusunda aile içi etkili iletişim ve ailede karar alma mekanizması oldukça önemlidir. Bu bağlamda etkili iletişim, açık, dolaysız ve anlaşılır olmalıdır. Etkili iletişim özellikle anne ve babalar başta olmak üzere tüm aile üyeleri arasında sağlanmalıdır. Ancak bu iletişim, özel gereksinimli çocuk hakkında karar alanlar için bilgi ve farkındalığı da içermelidir. Zira özel gereksinimli çocuk hakkında bilgi paylaşımının ve farkındalığın olduğu bir aile ortamında ilişkiler ve karar alma, çok daha sağlıklı ve çocuğun gelişimine yönelik olacaktır (Özşenol ve ark, 2003; Akıncı, 2007).

Yapılan araştırmalarda babaların özel gereksinimli çocuğun eğitimine dâhil edilmesinin önemi ve avantajları üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda babaların özel gereksinimli çocuğun yaşamında yer almasını etkileyen ve katılım becerilerini ve cesaretini arttıran etmenler hakkında uzmanlardan alınacak bilgi ve desteğin önemli olduğu aktarılmaktadır. Babanın yeterli bilgi ve desteğe sahip olması, çocuğunun bakımı ve gelişimi konusunda cesaretlenmesine ve kendisini bu konuda yeterli hissetmesine neden olacağı belirtilmektedir. Ancak yine Akıncı (2007: 19)'nın aktarımıyla babaların özel gereksinimli çocuklar hakkında uzmanlar tarafından desteklenmemesi, kendilerini hazırlıksız hissetmelerine ve içinde bulundukları durumu karşı koyulması güç bir durum olarak algılamalarına yol açmaktadır (Quinn, 1999). Ayrıca bir ailede özel gereksinimli çocuğun varlığı, anne ve babayı olduğu kadar varsa diğer çocukları da etkilemektedir. Bu bağlamda diğer çocuklar, özel gereksinimli kardeş nedeniyle utanç, öfke, kızgınlık ve kıskançlık gibi duyguları yaşayabilmektedirler. Yine ailedeki diğer çocukların, özel

gereksinimli çocuğun bakımında ve ev işlerinde zaman zaman sorumluluk üstlenebilmeleri nedeniyle çocukluklarını yaşayamadıkları bildirilmektedir (Şen, 2004: 2).

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin dinamiği konusunda aile içi iletişim ve aile içi ilişkilerden sonra bir diğer konu da ailede karar almadır. Çocuk hakkında karar vermede anne-baba daima ön plandadır. Geleneksel aile yapısında ekonomik güç babada olduğu için çocuğun eğitimi, kurum bakımı, çocuğa hizmet konusunda karar verme gücü de daha çok babadadır. Ancak konu ile ilgili en etkili yöntem, çocuk hakkında alınacak kararlara anne-babanın toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde ve doğrudan katılması olarak değerlendirilmektedir. Hal böyle olunca anne-babalar, çocuklarına neyi, nasıl öğreteceklerine ve kendilerinin evde ne gibi çabalar harcayacaklarına işbirliği ekseninde karar vermelidir. Bu anlamda çocuk hakkında verilecek kararlara, resmi değerlendirme ve teşhislere, çocuğun ihtiyacı olan hizmetlerin seçimine ve düzenlenmesine ebeveynlerin mutlaka katılması gerektiği vurgulanmakta olup çocukların gelişimi ve bireysel eğitimi için verilecek her karara dâhil olmaları önemle vurgulanmaktadır (Whiteside Lynch & Howald Simms, 1988).

Ailenin özel gereksinimli çocuğun doğumundan önceki evlilik yaşamı, işlevi ve işleyişi ile bunlara bağlı olarak anne babanın eğitim seviyesi, tutumları ve normları özel gereksinimli çocuğun doğumundan sonra oldukça farklılaşmakta olup bu çerçevede şekillenmektedir. Bu bağlamda anne ve/veya babanın konu hakkındaki varsa yetersizliği aile içi ilişkilerin gittikçe bozulmasına sebep olabilmektedir. Bu durum ise özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu anlamda ailenin işlevselliğini içinde barındıran aile ilişkileri üzerinde durmak faydalı olacaktır.

1.2.2.2.1. Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde ilişkiler

Kuşkusuz özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin içinde bulunduğu durum, çok boyutlu ve farklı nedenleri olan karmaşık bir süreci kapsamaktadır. Ancak bu süreci özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde ilişkiler başlığında değerlendirmek üzere öncelikli olarak belirtilmesi gereken aile içi ilişkilerin yapısı, ailenin işlevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirmesinde önemli bir etkendir (Bulut, 1993: 26). Ailenin işlevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirememesinde iletişim eksikliği ve aksaklıklarından

kaynaklanan aile sorunlarının etkili olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra aileye özel gereksinimli bir üyenin dâhil olmasıyla aile işlevinin ve buna bağlı olarak da aile ilişkilerinin bozulabileceğini ifade etmek pek yanlış olmayacaktır. Nitekim ilgili kaynaklar da ebeveynlerin evlilik ve aile yaşamında özellikle çocuk sahibi olurken hissettikleri mutluluğun özel gereksinimli bir çocuğun aileye dâhil olmasıyla hüzne dönüştüğünü belirtmektedirler (Christensen ve De Blassic, 1980; akt: Küçüker, 1993). Bu durum evlilik yaşamı ve aile ilişkilerini olumsuz etkileyerek evlilik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Aile içi ilişkilerde anne-babanın kişilik özellikleri, sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyleri, eğitimi, diğer insanlarla olan ilişkisi ve toplumda var olan olanaklardan yararlanabilme düzeyi gibi pek çok değişken doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olabilmektedir (Ahmetoğlu, 2004: 237). Söz konusu özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde ilişkiler olduğunda bu değişkenlerin etkileri daha kritik olabilmektedir. Ayrıca anne ve/veya babanın eğitimli olması bu süreç için daha olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunları çözerken profesyonel yardım almak özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde uyum sürecini kolaylaştırmaktadır. Yine ailede sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyin iyi olması durumunda da özel gereksinimli bireyin tedavisinde gerekli ihtiyaçların karşılanmasında aileler görece daha az sıkıntı yaşayabilmektedir.

Yine konu ile ilgili vurgulanması gereken başka bir husus ise özel gereksinimli çocuklara sahip ailede alışılmış ilişkilerin bozulduğunu, bozulabileceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ancak aksi durumların yaşanması da söz konusu olabilmektedir. Bu anlamda ailenin yeni üyesi olarak özel gereksinimli çocuk hakkında gerçeği kabul etmekte zorlanan çiftler, sağlıklı aile ilişkilerini sürdürmekte de zorlanmaktadırlar. Ayrıca çocuğun özel durumu hakkında suçluluk ve keder duymak, bu durumun üstesinden gelmede yetersizlik duygusu yaşamak, uzmanların yönlendirmelerine aşırı derecede bağımlı olmak, çocuğu aşırı derecede koruyup kollamak ya da durumu inkâr etmek gibi olumsuz yaşantılar da aile ilişkilerini ve işleyişini bozmaktadır (Özgür, 2000: 29). Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde sağlıklı ilişkilerin geliştirilmesi adına tüm aile bireylerinin sorumluluklarını gerektiği gibi eşit derecede paylaşmaları ve bunları yerine getirebilmeleri gerekmektedir. Nitekim çalışmalar, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde karşılıklı desteğin ve işbirliğinin olmaması, anne-babanın etkili iletişim

kuramamasına, evlilik ilişkilerinde bozulmaya, kişisel uyumlarında azalmaya ve çocuğun içinde bulunduğu durumdan dolayı kendini ve/veya eşini suçlamalarına neden olabilmektedir (Özşenol ve ark, 2003). Ancak yukarıda tersi durumların da yaşanabileceğini ifade ettiğimiz üzere bazı anne babalar için ise bu dezavantaj durumunu yaşayan çocuk, aile ilişkilerinde bir destek ve evlilik ilişkisinin sürdürülmesinde olumlu anlamda işlev görmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalarda eşlerin, birbiriyle kurduğu ilişkinin sağlıklı olması çocuğun gelişiminde son derece önemlidir (Yavuzer, 2007). Zira aile içi ilişkilerin karşılıklı olarak birbirini etkileyen yaşantılar olduğu göz önüne alındığında, anne ve baba arasında uyumlu ilişkilerin geliştirilmesi, gerek anne-babanın ruh sağlığı gerekse çocuğun dezavantaj durumuna uyumda büyük bir öneme sahiptir (Akıncı, 2007: 92).

Toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde annenin birçok sorumluluğu tek başına yüklenmesi, aile ilişkilerinin zarar görmesine sebep olabilmekte olup bunun yanı sıra özel gereksinimli çocuğun bakım ve gelişimi önünde engel teşkil etmektedir (Özşenol ve ark, 2003). Zira toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde annenin çoğu zaman çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenen kişi olduğu, bakım emeği ve iş bölümünün eşit olmadığı bilinmektedir. Hal böyle olunca annelerin sahip oldukları diğer rollerden vazgeçmeleri, sosyal aktivitelere katılım ve sosyal yaşamlarında azalma gibi olumsuz durumlar söz konusu olmaktadır (Ergüner-Tekinalp & Akkök, 2004). Bu bağlamda çocuğun bakım yükünün annede olması farklı nedenlere dayanmaktadır. Annelerin bazıları kocalarının çocuğa verebileceği bakıma güvenmemekte ve bu yüzden tüm bakım sorumluluğunu kendileri üstlenmektedir. Diğer yandan çocuk evde kaldığında çocuğa bakacak uygun birini bulmak, kadının kendi özel işlerini halletmesi için çocuğu bırakacak yerinin olmaması gibi pratik, sosyal ve fiziksel zorluklarla pekişmektedir (Zucman, 1982: 115; Akt: Duyan, 2005). Oysaki baba yalnızca maddi ihtiyaçları karşılayan biri konumunda olmamalı. Zira babanın özel gereksinimli çocuğun bakım sürecine dâhil olduğu ailelerde daha güçlü ilişkilerin kurulması mümkün olabilmektedir.

Ayrıca aile içinde annenin ve babanın yanı sıra kardeşler de ailenin birer üyeleri olarak hem birbirleriyle hem de ebeveynleri ile karşılıklı etkileşim içindedirler. Eğer kardeşlerden biri veya birkaçı özel gereksinimli bir duruma sahipse bu durumun diğer kardeşler üzerinde de etkileri görülmektedir. Ancak özel gereksinimli kardeşe karşı diğer kardeşler

‘‘gücenme, kıskançlık, düşmanlık, suçluluk, derin üzüntü, korku, utanç ve reddetme’’ gibi duygular hissedebilirler (Crnic ve ark, 1983; Gargiulo, 1985; Lobato, 1990; Powell ve ark, 1985; Akt: Şenel, 1995: 33). Bu gibi duygular kardeşler arasında anlamlı ilişki kurma sürecine de olumsuz etki edebilmektedir. Zira çocuğun özel gereksinimlerini karşılamada babaya göre annenin daha fazla sorumluluk yüklenmesi; ilgisinin, zamanının ve enerjisinin çoğunu özel gereksinimli çocuğa vermek zorunda kalması anneyi giderek eşinden ve diğer çocuklarından da uzaklaştırır. Bu nedenle zamanla diğer kardeşlerde uyum ve davranış problemleri ortaya çıkabilmekte, evlilik ilişkisinde de bozulmalar olabilmektedir. Nitekim Küçüker (1993)’in aktarımıyla özel gereksinime sahip kardeşi olanlar genellikle aile içi ilişkilerde zorluklar ve uyum problemleri yaşamaktadırlar (Seligman, 1983). Benzer şekilde özel gereksinimli çocuğun bakımının sağlanmasında evde eğer kız kardeş varsa bakım rolünü kız çocuklar yüklenebilmektedir. Kız çocukları sadece anneye yardım görevini üstlenebildikleri gibi bakım sorumluluğunu tamamen üstlendikleri de görülmektedir. Bunun çeşitli sebepleri olabilmekle birlikte temelde bakım rolünün toplumsal cinsiyet odaklı olarak kadına atfedilmesi ile alakalı olduğu bilinmektedir.

Hal böyle olunca aile içi sağlıklı ilişkilerden bahsedebilmemiz için aile içi sağlıklı iletişimin kurulabilmesi son derece önemlidir. Eşler arasındaki ilişkiler başta olmak üzere ebeveyn ve çocuklar, özel gereksinimli çocuk ile diğer aile üyeleri arasındaki ilişkiler olarak değerlendirdiğimizde her birinin kendi içinde ve birbirleri ile ilişkileri iletişim tarzını da şekillendirmektedir. Böylece karşılıklı bir neden sonuç ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu da aile içi ilişkilerden bahsederken aile içi iletişimi göz önünde bulundurmayı gerekli kılmaktadır.

1.2.2.2.2. Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde iletişim

Yukarıda da ifade edildiği gibi evlilik ve aile yaşamının sürekliliğinde ailedeki iletişim süreci önemli ve çok boyutlu bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Zira aile içi iletişim, ailenin bütün üyeleri arasında duygu, düşünce ve davranış durumlarını kapsamakta olup bu durumların sonucunda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda etkili bir iletişim, aile üyelerinin karşılıklı olarak birbirlerinin davranışlarını, düşüncelerini ve duygularını anlamalarını sağlayabilmektedir. Böylece özel gereksinimli çocuk(lar) başta olmak üzere ailedeki çocuklar için sağlıklı bir gelişimsel ortam gerçekleşmektedir. Ancak etkili bir iletişim ortamı oluşturulamadığı takdirde evlilik ve aile yaşamında uyum gibi bir takım sorunlar

oluşabilmektedir. Bu noktadan hareketle ailede iletişim bağlamında aile üyelerinin arasında özellikle ebeveynlerin kendi arasında olmak üzere anne-baba ile çocuklar arasında etkili bir iletişim kanalının kurulması önem taşımaktadır (Sarıhan, 2007: 19-20).

Söz konusu özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde iletişim olduğunda aile üyeleri arasında duygu, düşünce ve davranış açısından aile içi iletişim gittikçe zorlaşmaktadır. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde oluşabilecek iletişim güçlüklerinin ortadan kaldırılabilmesi için aile üyeleri aile dışı desteğe ve profesyonel yardıma gereksinim duymaktadır. Ayrıca bu tür ailelerde iletişim düzeyi anne-baba, özel gereksinimli çocuk ve kardeşler arasında farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; annenin özel gereksinimli çocuğun bakım yükünü üstlenen kişi olması itibariyle ailenin diğer fertlerine göre daha zorlu bir iletişim sürecini yaşayabilmektedir. Bu anlamda annelerin, çocukların bakımı ile daha yakından ilgilenmeleri, gereğinden fazla enerji sarf etmelerine ve kendilerini yorgun hissetmelerine neden olmaktadır. Hal böyle olunca da kendilerine bile zaman ayıramayan anneler; eşleriyle, diğer çocuklarıyla ve çevreleriyle daha az iletişim kurmaktadır (Sarısoy, 2000; Avşaroğlu, 2012 ve Kara, 2008). Oysaki yalnızca annenin bakım emeği vermesinden ziyade özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde evlilik ve aile yaşamının devamına yönelik işbirliği, iş bölümü ve görev paylaşımı ile karar alma sürecinin önemi yadsınamaz bir boyuttadır. Bu bağlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde karar alma konusunu ele almak faydalı olacaktır.

1.2.2.2.3. Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde karar alma

Özel gereksinimli çocuğun ya da çocukların varlığı, aileye diğer çocuklara göre daha farklı ve fazla sorumluluklar yüklemekle beraber bakım ve gelişim sürecinde çocuk hakkında bazı önemli kararlarlar almayı da gerektirmektedir. Ancak ailede karar alma mekanizması, zorla ve/veya taraflı olarak değil gerçekçi ve işbirliği temeline dayanmaktadır (Sarıhan, 2007: 20). Bu anlamda ailenin özel gereksinimli çocuk veya çocuklar hakkında ortak kararlar alması önem arz etmektedir. Zira özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailede çocuk(lar) hakkında karar alma ve/veya verme sürecinde yaşanan çetin ve çetrefilli durumlar sonucunda ailede karar alma mekanizmasında bozulmalar ve aile içerisindeki rol ve işlevlerde karışıklıklar baş gösterebilmektedir (Özşenol ve ark, 2003).

Belirtmek gerekir ki genel yargıya göre, annenin eşdeyişle kadının başlıca görevlerinden biri özel gereksinimli olsun veya olmasın çocukların bakım ve ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ataerkil yapıdan kaynaklanan bu durum çocuğun yaklaşık olarak tüm bakım ve sorumluluklarını kadına yüklemektedir. Nitekim kaynaklar da zamanlarının çoğunu evde geçiren annelerin çocuğun bakımından daha fazla sorumlu tutulduklarına işaret etmektedir (Kaner, 2004; Meral, Cavkaytar, Turnbull, & Wang, 2013; Duru ve Duyan, 2017). Zira geleneksel aile yapısında anneler ev içerisinde çocuğa bakmakla yükümlüyken babalar ise ailenin maddi ihtiyaçlarını gidermek için günün büyük çoğunluğunu ev dışında geçirmektedir. Hal böyle olunca da babalar çocukların bakım ve sorumluluklarından oldukça uzak kalmakta ve çocukların özellikle manevi ihtiyaçlarının neler olduğu konusunda yeterli bilgiye sahip olamamaktadırlar. Babaların bu durumundan dolayı anneler çocukların bakım sorumluluklarını almada ve ihtiyaçlarını belirlemede tek başına karar almak zorunda kalmaktadır. Böylelikle çocuk hakkında karar almak da çoğunlukla ihtiyaçlarını bilen anneye düşmektedir (Özkardeş ve Beşikçi, 2002).

Ayrıca literatürdeki bazı araştırmalara göre, hem anneler hem de babalar çocuğun bakım sorumluluğunun annede olması gerektiğini belirtmekle birlikte patriarkal yapıdaki bu beklentilerin aksine hem anneler hem de babalar özellikle özel gereksinimli çocuklar başta olmak üzere çocukların sorumluluğu hakkında ortak karar alınması gerektiğini belirtmektedirler. Nitekim ilgili alanyazında yapılan araştırmalardan birinin sonuçlarına göre; anababaların karar verme sürecine dahil olduğunu ve çocukların bakım sorumluluğunu üstlendiklerini, bu durumun yaşam doyumlarını etkilediğini aktarmaktadır (Kaner, 2004). Bu noktadan hareketle, ailenin özel gereksinimli çocuk veya çocuklar hakkında ortak karar alması ve ilgili sorumlulukları paylaşması önem arz etmektedir. Zira aksi durumlarda aile ilişkilerinde ve aile üyelerinin rol ve işlevlerinde birtakım kopmalar yaşanabilmektedir. Nitekim ilgili kaynaklar da özel gereksinimli çocuk(lar)ın bakım ve gelişiminde bu hususun önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir (Özşenol ve ark, 2003).

Yine yapılan araştırmalara bakıldığında, annelerin genellikle çocuk bakımına daha duyarlı olduğu ve daha fazla önem verdiği görülmektedir. Özellikle çocuk, özel gereksinimli olduğunda bu duyarlılık daha da artmakla beraber özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde annenin bakım emeğinin (Uğuz ve ark., 2004) ve dolayısıyla karar alma yetkisinin daha fazla olduğu bilinmektedir. Nitekim yapılan çalışmalar, annelerin cinsiyet rollerindeki eşitsizliklere rağmen eşlerine göre çocuk yetiştirmeye kişisel olarak daha çok

yatırımda bulunduğunu ve özel gereksinimli çocuklar hakkında karar almaya daha aktif katıldığını vurgulamaktadır (Kaner, 2004: 56; Duru ve Duyan, 2017). Ancak başka bir çalışmaya göre ise özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde karar alma sürecinde ve çocuğun gelişiminde babanın da etkili olduğuna ve önemli roller üstlendiğine işaret edilmektedir (Anlıak, 2004). Zira özel gereksinimli çocuğun bakımında ve gelişiminde etkin rol üstlenebilen babalar, çocukla ilgili karar alma konusunda da etkin olabilmektedirler.

Özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde çocuğun özel eğitimi ve rehabilitasyonu konusunda karar alma süreci de önemli bir konudur. Bu konuda ailenin çocuk hakkında bilinçli ve işbirliğine dayalı karar alması da bir o kadar önemlidir. Zira özel gereksinimli çocuğun eğitimi ve rehabilitasyonu uzun zaman almaktadır. Bu bağlamda ebeveynler, çocuğa teşhis konulduğu andan itibaren çocuğun durumu hakkında daha iyi bilgilendirilir ve kabullenmeye daha çabuk alışırsa çocuk için ne yapması gerektiğine de daha iyi ve hızlı karar verebilirler (Gülşen ve Özer, 2009). Yine yazara göre, ailelerin özel gereksinimli çocukları hakkındaki rehabilitasyon sürecinde, verilecek eğitimsel kararlarda ve yapılacak eğitimsel etkinliklerde söz sahibi olmaları ve katılım sağlamaları gerekmektedir (Gülşen ve Özer, 2009).

Ailelerin özel gereksinimli çocuk sahibi olması, ailelerin dinamiği ve işleyişi kapsamında ailedeki ilişkileri, iletişimi ve ailede karar almayı etkilemenin yanı sıra özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aile üzerinde psikolojik, fiziksel, ekonomik ve sosyo-kültürel gibi birtakım etkileri olmaktadır. Bu bağlamda adı geçen boyutlarda özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileleri etkileyen bileşenler hakkında detaylar ele alınmıştır.

1.2.2.3. Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Üzerindeki Etkileri

Günümüz sosyal politika ve uygulamalarının yakından ilgilendiği konulardan biri de şüphesiz özel gereksinimli bireyler olmaktadır. Ancak söz konusu özel gereksinimli çocuklara sahip aileler olduğunda, ulusal sosyal politika alanyazında yeterli çalışmaların olmadığı görülmüştür. Türkiye'de bu konu, sosyal politika bilim dalından ziyade eğitim bilimlerinin yakından ilgilendiği bir konu olmaktadır. Nitekim uygulamada da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB)'ndan ziyade daha çok Milli Eğitim Bakanlığı

(MEB)'nın ilgilendiği alan olarak yerini almaktadır. Oysaki özel gereksinimli çocuğa sahip olma, eğitimsel bir konu olmanın yanı sıra bireysel ve toplumsal düzeyde sosyal bir konu olma niteliği taşıdığı için sosyal politikanın da ilgilendiği, ilgilenmesi gerektiği bir alan olarak öne çıkmaktadır. Nitekim Özsoy ve arkadaşları (1998), özel gereksinimli çocukların eğitimiyle ilgili yapmış oldukları çalışmada, özel gereksinime ihtiyaç duyan çocukların kaygı, suçluluk vb. gibi bireysel ve sosyo-ekonomik gibi toplumsal anlamda aileleri pek çok zorlukla karşılaştırdığına ve bu ailelerin yönlendirmeye ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca toplumsal cinsiyet ve kadınlarla ilgili çalışmaları da odağına alan sosyal politikanın bio-psiko-sosyo-tinsel, ekonomik ve kültürel anlamda sorun yaşayan özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere ve bu ailelerin evlilik yaşamına da eğilmesi gerekmektedir. Bu durumdan özellikle de özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerin etkilendiği ve bu süreçte birçok zorlukla baş etmek durumunda kaldığı ifade edilmektedir (Karadağ, 2009). Zira özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumunun anneler başta olmak üzere aileler üzerinde psikolojik, fiziksel, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarda etkileri olmaktadır. Nitekim kaynaklar, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerdeki bu durumu ''yük (burden)'' kavramsalıyla açıklamakta olup Ohaeri (2003)'e referansla, özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın anne başta olmak üzere ''bakım verenlerin fiziksel, psikolojik ve sosyo-ekonomik iyiliğine bütüncül etkileri'' olarak aktarmaktadır (Yıldırım Sarı, 2007: 2). Ayrıca bu durumun ebeveynlerin yanı sıra diğer kardeşleri de etkilediği bildirilmektedir (Şenel, 1995: 36). Bu bağlamda özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aile üzerindeki etkilerinden birini psikolojik etkiler oluşturmaktadır.

1.2.2.3.1. Psikolojik etkiler

Zihinsel ve/veya bedensel olarak özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuk sahibi olma durumunun aile üzerinde çok boyutlu etkileri ve sonuçları olduğu bilinmektedir. Zira özel gereksinimli çocuk, sürekli bir bakım ve yaşamsal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu durumun doğurduğu sonuçlar, anne başta olmak üzere baba ve diğer çocuklar gibi ailenin diğer üyelerini de olumsuz etkilemekte ve birtakım güçlüklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Nitekim özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerle yapılan çalışmalar hakkında literatür incelendiğinde, genellikle anneler başta olmak üzere aile üyeleri, psikolojik olarak baş etmekte zorlandıkları veya baş edemedikleri kaygı, stres, depresyon

ve anksiyete bozukluğu gibi sorunlarla karşı karşıya kalmakta olup çoğu zaman dezavantaj durumunun kabullenmesinde zorluklar yaşamaktadırlar (Şenel, 1995). Bunun için ailede özellikle annelere ve babalara psikolojik danışma hizmetleri ve fiziksel desteğin sağlanması gerektiği aktarılmaktadır (Fırat, 2016: 546).

Çocuklarının özel gereksinimli oluşunu yakın çevrelerinden dahi saklayan aileler, bir süre sonra çeşitli duygusal ve psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin yaşadığı ruhsal sorunlar, evlilik ve aile yaşamını olumsuz etkilemektedir. Zira ailenin içinde bulunduğu karışık durumun ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yanı sıra normal gelişim gösteremeyen ve özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuğun kendilerine yüklediği bakım ve sorumluluk karşısında da aileler, birtakım olumsuz duygular yaşayabilmektedir. Bütün bunlar ise toplumun özel gereksinimli çocuğa sahip olan aileye bakış açısı ve beklentileri ekseninde şekillenmektedir (Küçüker, 1993). Zira aileler, toplum içerisinde sosyal damgalamaya ya da stigmaya (Meşe, 2014) ve sosyal dışlanmaya (Özgökçeler, 2006) uğrayacağı düşüncesiyle bu durumu yakın çevresine dahi olmak üzere açıklamamayı ve paylaşmamayı daha da ötesi saklamayı tercih edebilmektedir. Hal böyle olunca da anne-babalar, toplumsal bakış açısı karşısında daha duyarlı hale gelmekte ve ebeveynlik rollerini yerine getirmekte daha fazla zorlanmaktadırlar. Yapılan çalışmalar, böyle durumlarda annelerin ve babaların karşılıklı birbirlerini suçladıklarını ve hem zaman birbirlerine kızgınlık duyduklarını aktarmaktadır (Erkan, 1998: 97). Bu anlamda toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik ve aile yaşamının psikolojik etkilerden olumsuz yönde etkilendiği ortadadır.

Yine özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin çocuğun özel gereksinimli oluşuyla ilk karşılaştıklarında genellikle bu durumu açıklayamayıp paylaşamadıkları, inkâr ettikleri ancak daha sonraki süreçlerde zaman geçtikçe kabullendikleri bilinmektedir. Kaynaklar, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde en belirgin psikolojik etkilerin genellikle keder ve yas tutma şeklinde ortaya çıktığını aktarmaktadır. Nitekim başlangıçta inkâr, suçlama, utanma gibi davranım ve duygular şeklinde görülen etkiler daha sonraları umutsuzluk, acıma, kabullenme gibi psikolojik durumlar halini almaktadır. Bütün bu psikolojik etkiler, evlilik ve aile yaşamını etkileyerek ailede stres ve dolayısıyla kriz sürecinin oluşmasına sebep olmaktadır (Kara, 2008).

Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin yaşadığı psikolojik sorunlar, beraberinde aile ilişkilerinin bozulması ve evlilik yaşamının olumsuz etkilenmesi gibi riskleri de getirmektedir. Bu bağlamda bu dezavantaj sürecini yaşayan aileler, bu sorunların üstesinden gelebilmek için psiko-sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Özel gereksinimli çocuklara sahip aileler ve çocukları üzerinde çok boyutlu etki ve sonuçları olan bu sorunların eğitim, sosyal ve sağlık gibi bütüncül ve multi-disipliner bir anlayışla ele alınması gerekmektedir (Işıl, 1994; Ekşi, 1999; Johnson, 2000; Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017). Böylelikle özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileler, bu dezavantajlı durumun üstesinden gelebilmek için güçlendirilebilecektir (Özşenol ve ark, 2003).

Bu bağlamda özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aile üzerindeki psikolojik etkilerinin yanı sıra fiziksel etkileri üzerinde de durmak faydalı olacaktır.

1.2.2.3.2. Fiziksel etkiler

Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde çeşitli psikolojik etkilere bağlı olarak ruhsal sorunların yaşandığını ifade etmiştik. Bununla birlikte ailelerin yaşadığı stres ve diğer psikolojik sorunlar ile özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumu, aileler üzerinde birtakım fiziksel etkiler oluşturmakta olup fiziksel sağlığı da olumsuz etkilemektedir. Nitekim araştırmalar da özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde özel gereksinimli çocuğun bakımı ve sorumluluklarıyla ilgilenen aile üyeleri arasında fiziksel yükün ve bakım güçlüklerinin olduğuna işaret etmektedir (Yıldırım Sarı, 2007: 26). Ayrıca diğer bir çalışmada da adı geçen aile üyeleri arasında kas, sinir ve sindirim bozuklukları, beslenme ve uyku düzensizlikleri ve diğer fizyolojik problemlerin sıklıkla yaşandığına işaret edilmektedir (Duyan, 2005). Yine Duyan (2005)'ın nakliyle özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde ruhsal etkilerin yanı sıra fiziksel etkiler de en çok anne üzerinde görülmektedir. Zira özel gereksinimli çocukların bakımından sorumlu olan annelerin diğer annelere oranla bu durumla daha sık karşılaştıkları aktarılmaktadır (Rodriguez ve Murphy, 1997).

Bu bağlamda özellikle bedensel ve zihinsel olarak özel gereksinimli bireylerin içinde bulunduğu dezavantaj durumu; beslenme, yıkanma, giyinme-soyunma, tuvalet gereksinimi, bir yerden bir yere taşınma; hastane, okul ya da özel eğitim merkezine gitme gibi birtakım fiziksel destekleri de gerekli kılmaktadır (Abelson, 1999: 2). Bu desteklerin ve ihtiyaçların

genellikle anneler tarafından sağlandığı da bilinmektedir. Yani toplumsal olarak annenin doğal bakıcı konumunda görüldüğü bir gerçektir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan bu durum, anneler üzerinde akut hatta kronik olmak üzere strese de bağlı olarak çeşitli fiziksel rahatsızlık ve hastalıklara sebep olmakla birlikte aile üyeleri arasında birtakım davranışsal sorunlara da yol açmaktadır (Sarısoy, 2000; Yıldırım Sarı, 2007; Sarıhan, 2007). Hal böyle olunca özel gereksinimli çocuk hakkında bakım ve sorumluluk üstlenen kişi de fiziksel yıpranmaya bağlı olarak bu bakım ve sorumluluğu sürdürmekte zorluklar yaşamaktadır. Bu anlamda aile üyeleri arasında iş bölümü, bakım sağlama ve sorumluluklar alma konusunda karşılıklı anlayış ve paylaşıma duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Aksi durumda kurum bakımına ihtiyaç duyulmaktadır.

Yine özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aileler üzerindeki etkilerini bütüncül bir çerçevede anlayabilmek için özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aile üzerindeki ekonomik etkilerini de tartışmak faydalı olacaktır.

1.2.2.3.3. Ekonomik etkiler

Özel gereksinimli çocuk sahibi olmanın aileler üzerindeki ekonomik etkileri, evlilik ve aile yaşamının sürdürülebilirliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Zira özel gereksinime ihtiyacı olan çocuklar ile ilgili yapılan çalışmaların birinde, ailelerin ekonomik yükünün ve ekonomik desteğe gereksiniminin arttığına değinilmektedir (Günsel, 2010: 108). Ayrıca aileler, çocuklarının özel bakım ve gereksinimlere ihtiyaç duyması sebebiyle ekonomik olarak bu durumdan olumsuz yönde etkilenebilmekte olup sosyo-ekonomik olarak çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Işıkhan, 2005: 40). Bunun yanı sıra Işıkhan (2005), özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerin sorunları ile ilgili yapmış olduğu çalışmasının ilgili bölümünde, zihinsel olarak özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelerin genellikle düşük sosyo-ekonomik düzeyde olduğunu ve bu durumun ise aile üzerindeki ekonomik etkileri ağırlaştırdığını belirtmektedir. Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamını ekonomik olarak etkileyen faktörleri göz önünde bulundurduğumuzda, bu ailelere yönelik sosyal politika ve uygulamaların da kaçınılmaz olduğu görülecektir. Zira yapılan çalışmalar, bu ailelerin manevi güçlüklerin yanı sıra önemli oranda maddi güçlükler yaşadığını ve sosyal politika öncelikleri bağlamında sosyo-ekonomik desteğe ihtiyaç duyduğunu göstermektedir (Şen, 2004).

Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde yaşanan ekonomik sıkıntılar, aile içi ilişkileri ve evlilik yaşamını da etkilemektedir. Çocuğun özel gereksinimli oluşundan kaynaklanan bu sıkıntılar, aile içi ilişkilere zarar verebilmektedir. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde yaşanan ekonomik sıkıntılar, evlilik yaşamı ve aile üyeleri arasında birtakım zorluk ve kısıtlamaları beraberinde getirmiştir (Işıkhan, 2005; Yıldırım & Conk, 2005). Bu anlamda belirtilen ailelerin çocuklarının beslenme, bakım, eğitim ve tedavi sürecinde birtakım maddi zorluklarla karşılaştıkları bir gerçektir. Çocuklarının bu ihtiyaçlarının giderilmesi için ailelerin ekonomik yaşantısının göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Şen, 2004: 15-16).

Ayrıca bireysel ve toplumsal anlamda evlilik ve aile yaşamını çok boyutlu olarak etkileyen ekonomik etkiler, özel gereksinimli çocuklara sahip aileleri zorlu ekonomik yükümlülükler sebebiyle yoksulluk sorunuyla da karşı karşıya getirmektedir (İkizoğlu, 2001). Sosyal politikanın başat alanlarından birini oluşturan bu durum, aile bütünlüğünü ve evlilik yaşamının devamını olumsuz etkilemekle birlikte aileyi sosyo-ekonomik olarak yıpratmakta ve dolayısıyla ailenin sosyal refah düzeyini etkilemektedir. Zira yapılan çalışmalar, özel gereksinimli çocukların bakımının sağlanmasının ve ihtiyaçlarının giderilmesinin ailenin ekonomik yükünü artırdığına işaret etmektedir (Yıldırım Sarı, 2007: 4-5). Ancak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde yaşanan ekonomik güçlükler, aile üyeleri arasında özellikle de anne-baba arasında farklılıklar göstermektedir. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde, babaların annelerin bakım sebepli kaygılarından ziyade daha fazla ekonomik sebepli kaygılar taşıdığı bildirilmektedir (Akkök ve Özer, 2005: 23). Yine bu durum, bu çalışmanın toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında ele alınmasının önemini de ortaya koymaktadır. Zira kadınlara ve erkeklere toplumsal cinsiyet eksenli yakıştırılan roller, özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerin ve babaların bu konudaki görev ve sorumlulukları ile duyarlılıklarını farklılaştırmaktadır. Konu ile ilgili uluslararası literatürde yapılan çalışmalar da bu durumu destekler niteliktedir (Rodriguez & Murphy, 1997).

Özde, özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aileler üzerindeki etkilerinden olan sosyo-ekonomik etkiler, toplumsal cinsiyet yaklaşımı ve sosyal politika ve uygulamaları ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin yaşadığı sosyo-ekonomik sorunlar, beraberinde aileleri sosyo-kültürel olarak da etkileyebilmektedir.

1.2.2.3.4. Sosyo-kültürel etkiler

Yukarıda da ifade edildiği üzere özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileler, toplumsal yaşamda özellikle de sosyo-ekonomik etkilere bağlı olarak çocuklarının içinde bulunduğu durumdan dolayı özel gereksinimli çocukla birlikte kendilerini sosyo-kültürel olarak etkilenmiş görebilmektedirler. Bu durum, özel gereksinimli çocukların eğitim ve gelişim sürecini şekillendirmekle birlikte belirtilen ailelerdeki evlilik ve aile yaşamını da etkilemektedir. Zira sosyo-kültürel ortam, hem özel gereksinimli çocukların eğitimi ve gelişimi (Oymak, 1998) için hem de toplumsal yaşam ile aile ve evlilik yaşamı içerisinde sosyal ilişkiler bütününü geliştirmek için önem arz etmektedir. Bu anlamda bu ailelere ve özel gereksinimli çocuklarına yönelik hizmetlerin eğitsel yönü kadar sosyal ve kültürel yönünün de görünür kılınması gerekmektedir. Nitekim Çapa (2009), özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin toplumsal hayata katılmada yaşadıkları güçlükler ile ilgili yapmış olduğu çalışmasında, toplumsal yaşama bağlı olarak ailelerin de sosyo-kültürel bağlam ile sürece katıldıkları toplum temelli eğitimin önemi üzerinde durmaktadır (s. 18-21). Bu bağlamda belirlenecek eğitsel ve sosyal; politika, uygulama ve hizmetler bu perspektifle seçilmek durumundadır.

Yine özel gereksinimli çocuk dahi özel gereksinimli çocuklara sahip aile üyelerinin yaşadığı psikolojik, fiziksel, ekonomik vb. güçlüklerin yanı sıra sosyo-kültürel unsurların da göz önüne alınması gerekmektedir. Zira yaşam döngüsü içerisinde özel gereksinimli çocuklar ve aileleri sosyo-kültürel olarak bu süreçten oldukça etkilenmekte ve toplumsal yaşamda birtakım zorluklar ile karşılaşmaktadırlar (Şen, 2004: 14-17). Bu anlamda toplum temelli yaklaşımın önemi ortaya çıkacak olup özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileler, yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelebilmek için güçlendirilmeye ihtiyaç duyacaklardır (Gökçearslan, 2002).

Ayrıca ilgili literatürden hareketle konuyu toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım ile ele aldığımızda (Bütün, 2010), diğer bütün etkiler gibi sosyo-kültürel etkilerin baba ve diğer kardeşler (Aykara, 2015) gibi tüm aile üyelerinin yanı sıra en fazla anneler üzerinde ortaya çıktığı ve özel gereksinimli çocuğun bakımındaki en büyük ve etkili paya kadınların yani annelerin sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca anneler, sosyo-kültürel anlamda zorluklar yaşamanın yanı sıra umutsuzluk, yalnızlık ve yoksunluk gibi duygularla da karşı karşıya kalabilmektedirler (Danış, 2006; Işıkhan, 2005; Sarıhan, 2007).

Bu bağlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde, aile üyeleri arasında sosyo-kültürel yapı bakımından çocuğun durumuna uyum sağlama ve yaşadıkları güçlüklerle baş edebilme konusunda farklılıklar görülebilmektedir. Bütün bunlara rağmen özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde yaşanan sosyo-kültürel güçlükler tıpkı diğer boyutlardaki güçlükler gibi aile için güçlü sosyal destek sistemlerini gerekli kılmaktadır. Böylelikle özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileler, yaşadığı güçlüklerin üstesinden gelebileceklerdir (Şen, 2004). Bu durum ise aile ve evlilik yaşamını etkileyecektir. Bu anlamda ailelerin evlilik yaşamı ve özel gereksinimlilik üzerinde durmak faydalı olacaktır.

1.2.3. EVLİLİK YAŞAMI VE ÖZEL GEREKSİNİMLİLİK

Genel olarak evlilik yaşamı ve özel gereksinimlilik ilişkisi ile özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamı hakkında literatür incelendiğinde, bu konuda çok fazla kavramsal tartışma olmakla birlikte özel gereksinimli bireylerin bulunduğu ailelerde bio-psiko-sosyo-tinsel, ekonomik ve kültürel anlamda etki ve sonuçlara sahip olan bir takım güçlüklerin yaşandığı ve bu durumun anneler başta olmak üzere aile üyelerini çok boyutlu olarak etkilediği görülmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda da bu konunun önemine işaret edilmektedir (Danış, 2006; Işıkhan, 2005; Sarıhan, 2007).

Yine ilgili literatür incelendiğinde, evlilik yaşamına ilişkin çok farklı teorilerin olduğu göze çarpmaktadır. Ancak Tezer (1996), genel olarak evlilik yaşamını evlilik doyumu eksenli tartıştığı çalışmalarında, evlilik yaşamının evlilik ilişkilerinin bütününü kapsadığını ve bu ilişkiden sağlanan doyumun ise geliştirdiği ‘‘Evlilik Yaşamı Ölçeği’’ni temellendirdiğini aktarmaktadır. Buna göre, evlilik yaşamının sürdürülebilirliğinde bireylerin evlilik yaşamındaki beklentilerinin ne derece gerçekleştiği olarak tanımlanan evlilik doyumu ve buna bağlı olarak bireylerin evlilikten beklentileri, evliliğe ilişkin mutluluk ve memnuniyetleri önem teşkil etmektedir.

Evlilik yaşamı, birden çok değişkenden etkilenmektedir. Bu değişkenler bireysel ve/veya toplumsal olarak farklılıklar gösterse de ortak özelliklerinden bahsetmek de mümkündür. Evlilik yaşamını etkileyen değişkenlerden bir tanesini de ailenin özel gereksinimli bir çocuğa sahip olması oluşturmaktadır. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerdeki evlilik yaşamını anlayabilmek adına genel olarak evlilik yaşamını etkileyen başlıca unsurları ve değişkenleri tartışmak faydalı olacaktır.

1.2.3.1. Evlilik Yaşamını Etkileyen Başlıca Değişkenler

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere evlilik yaşamının şekillenmesinde birtakım değişkenlerin rolü bulunmaktadır. Bu anlamda değişkenlerin evlilik yaşamı üzerinde olumlu ve/veya olumsuz etkileri bulunduğu açıktır. Hal böyle olunca bireylerin (eşlerin) kendisinden ve/veya çevresinden kaynaklanan değişkenlerin evlilik yaşamını çok boyutlu etkilediği bilinmektedir. Nitekim yapılan çalışmalar, ebeveyn davranış ve tutumlarının buna bağlı olarak sosyo-kültürel yapının ve aile dinamiklerinin aile hayatı ve evlilik yaşamını şekillendirdiğini aktarmaktadır (Sertelin, 2003). Yine aile işlevlerinin ve evlilik yaşamının bio-psiko-sosyal değişkenlerden etkilendiği de vurgulanmaktadır (Bulut, 1993). Zira bu değişkenler kapsamında eşler, evlilik yaşamı sürecinde bir takım problemlerle karşılaşmaktadır. Buna göre evlilik yaşamında en çok göze çarpan değişkenler arasında ailede özel gereksinime ihtiyaç duyan bireylerin varlığı başta olmak üzere toplumsal cinsiyet rolleri, evlilik süresi, evlilik yaşı, ailedeki çocuk sayısı, eğitim durumu, mesleği, aile yapısı ve diğer bio-psiko-sosyo-tinsel, ekonomik ve kültürel değişkenler bulunmaktadır. Bütün bunların yanı sıra eşlerin karşılıklı duyguları, evlilik yaşamında iletişim, cinsel hayat, evlilikte karşılıklı özgüven ve saygı, evlilik yaşamında problem çözme becerisi, evlilikte akraba ve çevre ilişkileri, çocuklara yönelik tutum ve davranışlar da evlilik yaşamını etkileyen değişkenler arasında sayılabilmektedir. Ayrıca evlilik ve aile yaşamını etkileyen değişkenler ve bu süreçten doğan problemlere ilişkin önemli çalışmalar mevcuttur (Canel, 2007; Çopur & Şafak, 2003). Zira evlilik yaşamında bireylerin evlilikten beklentileri önemli bir faktörü teşkil etmektedir. Bu süreçte eşlerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik olarak birbirinden farklılaşması da üzerinde durulması gereken bir konuyu oluşturmaktadır. Bu kapsamda evlilik ve aile yaşamında psiko-sosyal problem çözmenin önemi vurgulanmaktadır (Canel, 2007). Bununla birlikte ailedeki ekonomik gereksinimlere bağlı olarak sosyo-ekonomik (Çopur & Şafak, 2003) faktörlerin de evlilik ve aile yaşamını etkilediği nakledilmektedir. Bu bağlamda evlilik yaşamına olumlu etki eden değişkenlerin evlilik doyumunu da olumlu etkileyeceği bildirilmektedir (Canel, 2007: 100). Zira problem çözmede yetersiz kalma ve eşler arasındaki uyumsuzluk (Yılmaz, 2001) gibi sorunlar ilişkide doyumsuzluğa neden olabilmektedir (Noller ve Feeney 2002; Akt: Canel, 2007:111). Bu bağlamda eşlerin evlilik ve aile yaşamını etkileyen değişkenlere ve doğurdukları sorunlara yönelik yapıcı yaklaşmalar sergilemeleri önemsenmektedir (Hünler ve Gençöz, 2003; Yılmaz, 2001).

Bütün bu çerçeve kapsamında nakledilenlere göre, ilgili literatürde evlilik yaşamını ve dolayısıyla evlilikteki doyumu etkileyen önemli bir değişken olarak ailede özel gereksinimli çocuğun varlığı, söz konusu değildir. Hal böyle olunca da özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde evlilik yaşamı, üzerinde durulması gereken bir konu olarak kendini göstermektedir.

1.2.3.2. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerde Evlilik Yaşamı

Toplumun temeli olarak nitelendirilen ailede, ebeveynlerin bir çocuğa sahip olması, ailedeki ilişkilerde değişim ve dönüşüme yol açmakta olup eşlerin özelde kendilerinden, birbirlerinden ve genel olarak hayattan beklentilerini de farklılaştırmaktadır (Şen, 2004: 13-15). Hal böyleyken aileye özel gereksinimlere sahip bir çocuğun katılımı, ailedeki olağan durumların ötesinde ebeveynlerin beklentilerini, aile fonksiyonlarını ve evlilik yaşamını ciddi anlamda etkilemektedir.

Yukarıda özel gereksinimlere sahip çocukların ailede evlilik yaşamını etkileyen bir değişken olduğunu ifade etmiştik. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde evlilik yaşamı, önemli bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın da odağını oluşturan bu konu, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında ele alındığında ve konu hakkında sosyal politika öncelikleri tartışmaya açıldığında çalışmanın önemi anlaşılacak olup literatürde böylesi bir çalışmanın olmadığı görülecektir. Ancak yazında özel gereksinimli çocuklar ve aileleriyle ilgili akraba evlilikleri (Tunçbilek, 2011) başta olmak üzere aile yaşam kalitesi (Özyurt, 2011), özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin evlilik uyumları (Sarısoy, 2000) ve aile eğitim programlarının yapılandırılması (Alptekin, 2004) gibi bir takım çalışmaların olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda genel olarak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere evlilik biçimi ve uyumu, evlilik yaşamı doyumu ve diğer sosyo-ekonomik faktörler ekseninde şekillenmektedir. Bu durum ise aileleri çeşitli problemlerle karşı karşıya getirmektedir. Bu anlamda ebeveynler arasında biyolojik farklılıklar olmasına karşın cinsiyetleri arasındaki eşitsizlik ve ayrımcılığı ortaya çıkaran toplumsal cinsiyet eşitsizliği, evlilik yaşamında kadınlara daha fazla bakım ve sorumluluk yüklemekte ve kadının ev içindeki görünmeyen emeğiyle erkek egemenliğini pekiştirmektedir. Yine özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin

evlenme şekli ve evlilik uyumu, özellikle akraba evliliği ve erken yaşta evlilik gibi faktörlerden hareketle kadınların özellikle genç kızların yaşadığı psiko-sosyal sorunları etkilemektedir. Bunun yanı sıra belirtilen faktörler, ebeveynlerde özellikle de kadınlarda eğitim ve istihdam oranlarının düşmesine de sebep olabilmektedir. Bu yüzden özel gereksinimli çocuklara sahip olan ebeveynler, çok boyutlu sorunlarla karşılaşabilmekte ve dolayısıyla bu tür ailelerin evlilik yaşamı bu süreçten olumsuz etkilenebilmektedir.

Özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde evlilik yaşamını şekillendiren faktörlerden birini de ailenin sosyo-ekonomik yapısı oluşturmaktadır (Özyurt, 2011). Zira özel gereksinimli çocuğa sahip olma, aileye çeşitli beslenme, bakım ve eğitim sorumluluklarını da yüklemektedir. Bunun yanında patriarkal nedenlerden dolayı kadının ‘‘doğal’’ ev içindeki görünmeyen emeği kadını erkek karşısında dezavantajlı kılmaktadır. Bu durum ailelerin evlilik yaşamını olumsuz etkilemekle birlikte eşlerin evlilikten beklentilerini farklılaştırmakta ve sınırlamaktadır.

Bu çerçevede bu çalışmada, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamı, toplumsal cinsiyet olgusu bağlamında ele alınmış olup bu ailelere yönelik sosyal politika önceliklerini belirleyebilmek amacıyla sosyal politika ve öncelikleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. Zira bu ailelerin evlilik yaşamının bu süreçten olumsuz etkilenebileceği düşünülmektedir. Bu durum ise birtakım sosyal koruma uygulamalarını gerektirmektedir. Nitekim özel gereksinim ve toplumsal cinsiyet konuları, sosyal koruma ve eşitlik politikalarını kapsaması itibariyle sosyal politikaların yakından ilgilendiği konuların başında gelmektedir (Koray, 2008).

1.2.4. SOSYAL POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

Sosyal politika, genel olarak sosyo-ekonomik, eğitim ve sağlık konularında bireyi desteklemeye yönelik sosyal güvenlik önlemleri ve çalışma hayatının düzenlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Buğra ve Keyder, 2013: 9). Ancak sosyal politika, ilkin işçi sınıfının temel sorunlarına odaklanarak dar anlamda ve daha sonra da sosyo-ekonomik, sağlık, eğitim, barınma gibi konularda hak ve özgürlüklere odaklanarak herkes için asgari düzeyin sağlanması şeklinde genişleyerek geniş anlamda (Koray, 2008: 32-35) olmak üzere tarihsel bir sınıflandırma geçirmiştir.

Yine sosyal politikayı alanın önemli bir tamamlayıcısı olarak sosyal hizmet ile ilişkilendirerek değerlendiren ve önemli kuramcılardan olan Thompson (2014)'a göre; sosyal politika, ‘‘muğlak bir terim’’dir. Ayrıca Thompson, sosyal politikayı düzenli gelir, barınma, eğitim, sağlık ve bireye yönelik sosyal hizmetler ile ilgili temel sorunları önlemek veya onlara çözüm bulmak için geliştirilen politikalar şeklinde ele almaktadır(s. 66).

Ancak günümüzde sosyal politikalar, daha geniş perspektiflerle tartışılmakta olup sosyal politikanın yukarıda sayılan alanlarında ve ötesinde bir dizi öncelikler ortaya çıkmaktadır. Bu önceliklerden birini de şüphesiz toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politikalar oluşturmaktadır. Zira geleneksel yaklaşımla ‘‘normal’’ olarak değerlendirilen yaşam döngüsü, toplumsal cinsiyet konusunda yetersiz olup farklı gelişim özelliklerine sahip bireyleri dışlama eğilimindedir (Thompson, 2014: 86). Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara ve ailelerine yönelik sosyal politikaları, toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde ele almak önemli bir sosyal politika önceliğini oluşturmaktadır. Böylelikle özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde kadının bakım emeğinin görmezden gelinmesinin ve dezavantajlı konumda olmasının önlenebileceği düşünülmektedir.

Bu çerçevede özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politikaları tartışmak faydalı olacaktır.

1.2.4.1. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelere Yönelik Sosyal Politikalar

Esasen özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politikalar, yukarıda da ifade edildiği gibi güncelliğini korumaktadır. Nitekim özel gereksinime ihtiyaç duyan bireyler için sosyal politikaların önemine işaret edilmektedir (Özgökçeler, 2006). Ancak özel gereksinimli çocukların bakım, eğitim ve gelişimleriyle ilgili daha çok eğitsel boyut ön plana çıkmaktadır (Oymak, 1998). Bu anlamda özel gereksinimli çocuklar ve aileleri için sağlanan eğitim hizmetlerinin kamusal olarak sağlanmasının yanı sıra bir bütün olarak ailenin rolü doğal olarak yadsınamaz bir boyuttadır. Zira her çocuğun eğitimi, tıpkı gelişimi gibi birbirinden farklı olup aile, okul ve toplumun desteğini gerektirmektedir. Dolayısıyla özel gereksinimli bireyi ‘‘çevresiyle birlikte’’ değerlendirme ihtiyacı doğmakta olup ailedeki eğitimin önemi de ortaya çıkmaktadır. Nitekim ilgili kaynaklar da çocuğun

eğitiminde ve gelişiminde aile eğitimine yönelik uygulamaların önemini vurgulamaktadır (Özgür, 2004). Bununla birlikte özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politika ve uygulamalara duyulan ihtiyaç da gün geçtikçe artmaktadır. Bu çerçevede ister eğitim politika ve uygulamaları olsun isterse de sosyal politika ve uygulamaları olsun, sunulan hizmetlerin aileyi kapsaması gerekmektedir.

Özel gereksinimleri olan çocukların aileye eğitimsel ihtiyaçlarla birlikte daha fazla bakım gereksinimi ve sorumluluk yüklediği bilinmektedir. Bunlar, bio-psiko-sosyo-tinsel, eğitsel, kültürel ve ekonomik boyutlarda olabilmektedir. Özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde bu durum daha çok kendini göstermektedir. Zira özel gereksinimli çocuk başta olmak üzere çocukların gereksinimlerini gidememe, anne başta olmak üzere bir bütün olarak aileyi ve aile içi ilişkileri psiko-sosyal olarak etkilemektedir. Yine çocuğun bakım ve sorumluluğunda ekonomik kaygılara ve diğer toplumsal ilişkilere bağlı olarak ebeveynler arasında görülemez ve/veya görülebilen toplumsal cinsiyet rolleri şekillenmektedir. Buna bağlı olarak özel gereksinimli çocuğun bakım, eğitim ve gelişimiyle ilgili annenin sorumluluğunun arttığı, patriarkal toplumsal ilişkilerden hareketle ortadadır. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip anneler başta olmak üzere aileler, birtakım psiko-sosyal ve ekonomik destek sistemlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Nitekim ilgili çalışmalardan biri, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin yaşadığı güçlüklerin kendilerine yönelik destek sistemlerini gerekli kıldığını belirtmektedir (Şen, 2004). Böylelikle bu çalışmanın uygulanabilirlik faktörünü oluşturan özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politika uygulamalarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Yine özel gereksinimli çocuklara ve dolayısıyla ailelerine yönelik eğitim hizmetlerinin yanı sıra sosyal hizmetlerin de sunulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Milli Eğitim bakanlığı (MEB) tarafından özel gereksinimli bireylere sağlanan özel eğitim ve kaynaştırma eğitimi ile ailelerine sağlanan rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin yanında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) bünyesinde, il ve/veya ilçe müdürlükleri tarafından evde bakım destekleri ve/veya kurum bakım hizmetleri verilmektedir (ASPB, 2017). Bununla birlikte Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) birtakım tıbbi cihazlar ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) ve diğer kamu-sivil toplum kurumları işbirliğinde birtakım ortopedik yardımcı araç ve gereçleri sağlamaktadır (SGK, 2017).

Ayrıca anayasal ve ‘‘pozitif ayrımcılık’’ gereği farklılıkları dikkate alınarak özel gereksinimli çocuklara ve ebeveynlerine özellikle çalışan ebeveynlere yönelik bir dizi kolaylaştırıcı bireysel ve kamusal imkânların sağlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra sosyal yardımlar, sağlık hizmetleri, özel eğitim hizmetleri, yükseköğretim hizmetleri, kültürel hizmetler, istihdam hizmeti, vergi hizmetleri, konut hizmetleri, erişebilirlik ve diğer yerel hizmetler sağlanmaktadır.

1.2.5. KONU HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Bu bölümde, konuyla ilgili literatürde yer alan diğer çalışmalar özetlenmektedir. Yapılmış çalışmalara bakıldığında, özel gereksinimli çocuklar ile aileleri, toplumsal cinsiyet, sosyal politika ve evlilik yaşamı gibi başlıkların bir arada kullanıldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Bunun yerine, birbirleriyle ilişkili olarak ancak ayrı başlıklar halinde bu konulara değinilmiştir. Bu araştırmayı önemli kılan da literatürdeki bu eksikliktir.

Konunun anahtar kelimeleriyle arama yapıldığında, veri tabanlarında teori ve uygulamaya dönük birtakım çalışmaların olduğu görülmüştür. Buna göre;

Özel gereksinimli çocuklar ve aileleriyle ilgili çalışmalara bakıldığında, Genel olarak, Cavkaytar (2017) özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin özelliklerini, Yıldırım Sarı (2007) ise aile yüklenmesini çalışmışlardır. Erdoğan (2010) ise bu çocuklar ve ailelerinin yaşadığı sorunları irdelemiştir. Yine, Kaytez ve ark (2015) ailelerin gereksinimleri ve stres düzeylerini incelemişlerdir. Bununla birlikte, Gökçearslan (2002) özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin güçlendirilmesini, Pearson ve Sternberg (1986) bu ailelere destek hizmetlerinin sağlanmasını çalışmışken Abelson (1999) yaptığı çalışmada, gelişimsel ‘‘engelli’’ çocukların ebeveynlerinin geçici bakım ihtiyaçlarını incelemiştir. Mıdık Özpak ve ark (2017) ebeveynlerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını incelemişken, Akçakın ve Erden (2001) ruhsal durumlarını, Altuğ Özsoy ve ark (2006) ailelerin yaşadığı güçlükleri incelemişlerdir. Aydoğan (1999) ebeveynlerin umutsuzluk düzeylerini, Avşaroğlu (2012) ise kaygı düzeylerini incelemiştir. Yine Fırat (2016) ebeveynlerin depresyon ve kaygı düzeylerini incelemişken Deniz ve ark (2009) özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin kaygı ve yaşam doyumlarını incelemişlerdir. Ayrıca Tarsuslu Şimşek ve ark. (2015) söz konusu durumun anne-baba ilişkisine etkisini incelemişlerdir. Kara (2008) ve Karagöz

(2010) ise yapmış oldukları çalışmalarda, bu aileleri ve çocuklarını dini açıdan değerlendirmişlerdir.

Konu hakkında literatür tarandığında, Akıncı (2007), Akkök ve Özer (2005), Anlıak (2004), Quinn (1999) (özellikle babaların bu sürece dahil edilmesinin teşvik edilmesini çalışmış) gibi çalışmalar babalarla yapılmıştır. Bununla birlikte, Şenel (1995), Ahmetoğlu (2004) ve Aykara (2015) gibi çalışmalar özel gereksinimli çocukların kardeşleri üzerine yapılmışken annelerle çalışan araştırmacıların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Buna göre, Arıcıoğlu ve Gültekin (2017), Aydın ve Sözmez (2014), Bilal ve Dağ (2005), Coşkun ve Akkaş (2009), Danış (2006), Duyan (2005), Ersoy ve Çürük (2009), Işıkhan (2005), Işıl (1994), Karadağ (2009), Meşe (2014), Natan (2006), Okanlı ve ark. (2004), Özyurt (2011), Rodriguez ve Murphy (1997), Sarıhan (2007) ve Uğuz ve ark. (2004), Wallander ve ark. (1989) gibi çalışmalar özel gereksinimli çocukların anneleriyle yapılmıştır.

Toplumsal cinsiyet ile ilişkili çalışmalara bakıldığında, bu alandaki çalışmaların çoğu çocukların bakım ve sorumluluklarında özellikle kadınların yüklendiği rol ve görevler üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte, Bütün (2010), toplumsal cinsiyet ve çocuk bakım hizmetlerini farklı ülke uygulamalarıyla karşılaştırmıştır. Duru ve Duyan (2017), özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rollerini incelemişken Grant ve Whittell (2000), bu ailelerde toplumsal cinsiyet ve başa çıkma yöntemlerini çalışmışlardır. Şaşman Kaylı ve Şahin (2016) ise toplumsal cinsiyet ve sosyal politika ilişkisini tartışmışlardır.

İlgili literatür tarandığında, evlilik ve yaşam doyumuyla ilgili Canel (2007), Deniz ve ark. (2009), Grant ve Whittell (2000), Günsel (2010), Heller ve ark. (1997), Hünler ve Gençöz (2003), Kaçan Softa ve ark. (2016), Kaner (2004), Meral ve ark. (2013), Özgün ve Honig (2005), Özyurt (2011), Park ve ark. (2002), Sarısoy (2000), Tezer (1996) gibi bazı çalışmalara rastlanmıştır.

Sosyal politika alanında yapılan çalışmalara bakıldığında, söz konusu alanda çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Yine de Arıcıoğlu ve Gültekin (2017), özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerin psiko-sosyal destek ve gelecek algılarını çalışmışlardır. Benzer bir çalışmayı Ersoy ve Çürük (2009) da yapmıştır. Özgökçeler (2006), sosyal dışlanma bağlamında konuyu ele alırken Işıkhan (2005) ve İkizoğlu (2001)

ise bu ailelerin sosyo-ekonomik durumlarını çalışmışlardır. Atasü-Topcuoğlu (2014) ise 1900-2000 yılları arasında Avusturya'da özel gereksinimli bireylere yönelik sosyal politika ve sosyal hizmetleri sosyal model ekseninde tartışmaktadır.

2. BÖLÜM II

2.1. METODOLOJİ ANALİTİK ÇERÇEVE VE ANALİZ

2.1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın genel amacı, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamını incelemek ve bu doğrultuda konuya ilişkin sosyal politika önceliklerini belirlemeye çalışmaktır. Bu bağlamda, çalışma aşağıdaki soruları sormaktadır:

Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ebeveynlerin ‘‘Evlilik Yaşamı Ölçeği’’ puanları nedir? Sosyo-demografik özellikleri ile toplumsal cinsiyet ve evlilik yaşamı arasında nasıl bir ilişki vardır?

Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri nasıl işlemektedir?

Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde iş bölümü ve bakım emeği ne düzeydedir?

Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politikalar, evlilik yaşamlarını nasıl etkilemektedir?

Çalışma, bu çerçevede ne tür sosyal politika önceliklerine ihtiyaç olduğunu belirlemeye çalışmaktadır.

2.1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye’de sosyal politika bağlamında özel gereksinimlilik konusunda yapılan çalışmalar, gittikçe artmasına rağmen halen yeterli düzeye ulaşamamıştır. Kaldı ki, bu konunun toplumsal cinsiyet ekseninde tartışılmasına ilişkin çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu ifade etmek pek mümkündür. Ancak günümüzde, özel gereksinimlilik alanı farklılık (diversity) ekseninde tartışılmaktadır. Bu anlamda, sosyal ve sağlık bilimlerinin

önemli tartışma konularından biri olan farklılık konusu kapsamında, genel olarak özel gereksinime ihtiyaç duyan bireyler, özelde ise bu özelliklerdeki çocuklar yani ‘‘farklı gelişen çocuklar’’ özel gereksinimlilik alanı içerisinde değerlendirilmektedir. Dahası, bu çocukların ailelerinin özellikle de toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında annelerinin yaşadıkları, başta eğitim ve sağlık olmak üzere sosyal, kültürel, ekonomik ve politik anlamda çeşitli sorunları beraberinde getirmekte olup bu alanlardaki meslek ve disiplinlerin ilgisini çekmektedir. Sosyal sorunları odağına alan sosyal politika, günümüzde toplumsal cinsiyet ve aile konuları başta olmak üzere özel gereksinimlilik ve diğer sosyal konularda önemli görevler üstlenmektedir. Nitekim Koray (2008) da özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında konunun önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda sosyal politika ve uygulamaları kapsamında farklılık (diversity) yani eldeki araştırmadaki haliyle özel gereksinimli çocuklar ve bu çocuklara sahip aileler konusu, sosyal politika alanı için şimdinin ve geleceğin önemli ve güncel bir konusudur. Bu konu, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım ekseninde ele alındığında, daha da önem kazanmaktadır.

Konu hakkında literatür tarandığında, yapılan çalışmalar arasında toplumsal cinsiyet ve sosyal politika bağlamında konuyu değerlendiren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmanın literatürde önemli bir boşluğu dolduracağına, bu çocuklar ve ailelerine yönelik sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Ayrıca ilgili yazında, konuyla ilgili çalışmaların olmaması bu çalışmanın özgün olmasını da sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle, bu çalışma, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamının toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında açıklanmaya çalışılması, bu doğrultuda geliştirilecek sosyal politika önceliklerinin belirlenmesi ve gelecekte konuyla ilgili yapılacak olan çalışmalara katkısı bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, bu araştırmanın sonuç ve önerilerinin gelecekte araştırmacılara, politikacılara ve uygulayıcılara ışık tutacağı düşünülmektedir.

2.1.3. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu çalışma, hem teorik hem de uygulamalı bir özelliğe sahip olup betimsel paradigmaya dayalı tarama modeli kullanılarak yapılan karma yöntemli bir inceleme çalışmasıdır. Nitekim tarama modeli kullanılan çalışmaların inceleme ve ilişki kurmaya dayanmakta olduğu aktarılmaktadır (Karasar, 2010: 77-81). Ayrıca araştırmanın hem teorik hem de uygulamalı özelliklerinin bulunması, betimsel ve istatistiki bilgiler ile nitel

ve nicel veriler içermesi itibariyle karma metodoloji ile yapılması uygun bulunmuştur. Zira ‘‘birbirini dengeleyen nitel ve nicel yaklaşımların birleşiminden oluşan yöntem’’ olarak adlandırılan karma yöntem yaklaşımı, önemli ve güçlü bir araştırma yaklaşımı olarak görülmektedir (Krysik ve Finn 2015: 43). Yine Krysik ve Finn (2015)’e göre, sosyal politikaya etki eden karma yöntem çalışmaları, çoğunlukla bir sorunun boyutunu sayısal anlamda gösteren nicel yöntemler ile çoğunlukla sorunu anlamaya yönelik olan nitel yöntemlerin birleştirilmesinden oluşur (s. 211-212). Başka bir görüşe göre de araştırmacıların araştırmalarında, bütüncül bir düşüncede olmaları vurgulanmakta olup hem nitel hem de nicel yöntemli araştırmalar, bir kurama dayanmaktadır (Glesne, 2014: 6). Bu anlamda bu araştırma toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında ele alınmıştır. Araştırmacı, araştırma süreci boyunca sayısal veriler toplamanın yanı sıra olayların nasıl yaşandığını ve bu olaylara nasıl ve ne gibi tepkiler verildiğini belirlemek adına yaşantılara ve anlamlara da odaklanmıştır. Bu durum karma yöntemin gereği olarak düşünülmüştür.

2.1.4. ARAŞTIRMANIN YERİ VE ZAMANI

Bu araştırma, Ocak-2016 ve Aralık-2016 tarihleri arasında Ankara ilinde yürütülmüştür. Bu şehrin seçilmesinde ulaşılabilirlik önemli bir etken olmuştur.

2.1.5. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırma evreni, Ankara ilinde yaşayan özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileleri (anneler ve/veya babalar) kapsamaktadır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda, araştırmanın örneklemini çalışmanın yürütüldüğü tarihler arasında, araştırmaya dâhil olma kriterlerine uygun Ankara ili Özel İlk Esen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi’nden hizmet alan 120 özel gereksinimli çocuğa sahip aile, 120 kadın ve 120 erkekten oluşan toplam 240 ebeveyn oluşturmuştur. Araştırmaya dâhil olma kriterleri aşağıda belirtilmiştir:

1. Özel gereksinimli çocuk sahibi olma,
2. Belirtilen merkezden hizmet alıyor olma,
3. Ankara’da yaşıyor olma,
4. Çalışma hakkında gerekli bilgiler verildikten sonra araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden tüm ebeveynler araştırmaya dâhil edilmiştir.

Bu araştırmanın örneklem seçiminde, birleşik veya karışık yöntem sebebiyle kolay ulaşılabilir olma durumundan ve kadın ve erkeklerin eşit seçilebilmesinden ötürü küme örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Nitekim bu türden örneklemelerin küme elemanlarının eşit seçilme şansına sahip oldukları durumlarda kullanıldığı belirtilmektedir (Karasar, 2010: 114). Yine küme örnekleme seçilirken toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde bir denge sağlanmaya çalışılmıştır.

Karma araştırmalarda, örneklem büyüklüğü hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Araştırma kapsamına alınacak kişi sayısı nitel ve nicel veri elde etmek üzere amaçlı olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, araştırma kapsamında 120 kadın ve 120 erkekten oluşan 240 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcıların tamamıyla yüz yüze görüşme yapılarak araştırmanın nicel kısmı; bunlardan sekiz kadın ve altı erkekten oluşan toplam 14 kişiyle de derinlemesine görüşme yapılarak araştırmanın nitel kısmı gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan bazı kişiler ise çeşitli endişeler sebebiyle araştırmaya katılmayı kabul etmemiştir. Ayrıca araştırma süreci boyunca konu hakkında çeşitli mesleki görüşmeler de yapılmıştır.

Araştırma evren ve örnekleminin seçilmesinde, araştırmacının söz konusu kurumda uygulama yapmasının yanında ulaşılabilirlik de önemli faktörleri oluşturmuştur.

2.1.6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İnsanlar, araştırma yapmak için hedeflenen amaçlar çerçevesinde veri toplamak üzere yola koyulurlar (Glesne, 2014: 5). Bilimsel araştırmanın amacı ise alanda elde edilen verilerle sistemli, düzenli, sınıflandırılmış ve aralarında ilişkiler kurulmuş bilimsel bilgiler oluşturmaktır (Güven 2001: 8-9). Bu araştırmada da bilimsel bilgi elde etmek için tarama modellerinden olan betimsel paradigma ile yapılan karma yöntem kullanılmıştır. Nitekim tarama modeli, ‘‘geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı’’ olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2010: 77). Yine yazar, araştırmaya konu olan olayı, birey ya da nesneyi olduğu şekliyle ele alan bu yaklaşımda gözlemin önemine de işaret etmektedir (s. 77).

Bu çalışma, özellikle karma yöntemli olması itibariyle hem teorik hem de uygulamalı özellikleri olan bir araştırmadır. Teorik kısımda toplumsal cinsiyet yaklaşımı ve özel gereksinimlilik hakkında kavramsal taramalar yapılmış olup nitel yöntem kullanılmıştır. Uygulamalı kısmında ise özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal

politikaların uygulanabilirliği ile belirtilen ailelerin evlilik yaşam sürecine olası etkileri ele alınmıştır. Bu anlamda uygulanabilir hedeflere güdülenmiştir (Glesne, 2014). Niteliksel ve niceliksel yöntemlerin birleşimi veya karışımından oluşan karma yöntem, bu araştırmayı gerçekleştirmede en uygun yöntem olarak görülmüştür. Bu bağlamda belirtilen tarihler arasında yapılan alan araştırmasında ‘‘kişisel bilgi formu’’, ‘‘yarı yapılandırılmış görüşme formu’’ ve ‘‘Evlilik Yaşamı Ölçeği’’ kullanılarak ‘‘yüzyüze görüşme’’ tekniğinden yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan bu teknikle birlikte gözlemler de yapılmıştır. Araştırmacı, görüşme sürecinde doğrudan yer almış olup veri toplama ve analiz işlemlerini bizzat kendisi yapmıştır.

2.1.7. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu araştırmada bilgiler, katılımcılara ilişkin sosyo-demografik verileri elde etmek için ‘‘kişisel bilgi formu’’ (EK-A), toplumsal cinsiyet bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde kadınlara ve erkeklere biçilen rol ve görevler ile iş bölümü ve bakım emeği ve sosyal politika uygulamaları hakkında verileri elde etmek için ‘‘yarı yapılandırılmış görüşme formu’’ (EK-B) ve katılımcıların evlilik yaşamı hakkında verileri elde etmek için ‘‘Evlilik Yaşamı Ölçeği’’ (EK-C) kullanılarak yüzyüze derinlemesine görüşmeler, gözlemler ile ikincil kaynaklar yoluyla toplanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, ilgili literatür incelenerek hazırlanmış olup ‘‘Evlilik Yaşamı Ölçeği’’, Prof. Dr. Esin Tezer’den alınan izin çerçevesinde kullanılmıştır (Tezer, 1996).

Ayrıca hem araştırma öncesi ön araştırmada hem de araştırma süreci boyunca konuyla ilgili çeşitli kurum, kuruluş ve profesyonel kişiler ile görüşülmüş olup bu kapsamda veri toplama aracı olarak bilinen ikincil kaynaklar sayesinde de birtakım yazılı ve/veya sözlü veriler elde edilmiştir. Bu veriler, gerektiğinde bulgular kısmında kullanılmıştır.

Bu araştırmada veriler, yukarıda değinildiği ve aşağıda sıralandığı üzere çeşitli teknikler aracılığıyla toplanmıştır.

Kişisel Bilgi formu: Araştırma sürecindeki görüşmeler sırasında örneklem grubunun yaş, cinsiyet ve medeni durum, eğitim durumu, mesleği, aile yapısı, ekonomik geliri, evlilik yaşı ve sahip olduğu çocuk sayısı gibi tanımlayıcı özelliklerine yakından vakıf olma gayesini içeren bir araçtır. Kişisel bilgi formu, araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: Bu veri toplama aracı, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rollerine dolayısıyla kadınlara ve erkeklere biçilen rol ve görevlere, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın bileşenleri olarak özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş bölümü ve bakım emeğine ilişkin konularda veriler elde etmeye odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal politika ve uygulamalar ile diğer niteliksel verileri elde etmeye yönelik konularda anlatıları keşfetmek için veriler elde etmeye dayalı bir araçtır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmacı tarafından literatürden faydalanarak hazırlanmıştır.

Evlilik Yaşamı Ölçeği: Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına ilişkin veriler elde etmeye yönelik Tezer, (1996) tarafından geliştirilen bir veri toplama aracıdır. Ölçek, 10 sorudan oluşmakta olup her bir sorunun altında "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "kararsızım", "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" seçenekleri bulunmaktadır. Puanlama, 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında yapılmaktadır, ancak 2, 4 ve 5 numaralı soruların seçenekleri, ters yönden puanlanmaktadır. Ölçek, kadınların ve erkeklerin cinsiyete göre evlilik yaşam doyumu düzeylerine odaklanmaktadır.

İkincil Kaynaklar: Konu ile ilgili kişilerden ve/veya kurumlardan çeşitli yazılı ve/veya sözlü veriler elde etmeye dayalı bir araçtır.

2.1.8. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Bu araştırmada veriler, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan alınmış etik kurul onayı ile çalışma evrenine giren ebeveynlerden gönüllü katılım ilkesine göre bilgilendirilmiş onam ve ilgili kurumdan yazılı izin alınarak toplanmıştır. Araştırmanın verileri, küme örnekleme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Veriler, araştırmanın yapıldığı süre içerisinde, Ankara ili Özel İlk Esen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nden hizmet alan özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerden ve/veya babalardan araştırmanın örneklem kıstaslarına uygun olarak yüz-yüze görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Görüşmeye başlamadan önce, katılımcılara konuyla ilgili eğitim ve sosyal hizmetler ile sosyal politika araçları ve öncelikleri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Görüşmeler, tercihen ebeveynlerin müsait olabildikleri zamanlarda yapılmış olup katılımcıların isteği üzerine herhangi bir ses kaydı, video ya da

fotoğraf çekimi yapılmamıştır. Ayrıca katılımcıların aktarılmasını istemediği bilgiler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Görüşmeye başlamadan önce, araştırmanın genel amacı çerçevesinde bilgi verilerek araştırmaya katılmayı kabul eden bireylerden gönüllü olduklarına dair onam alınmıştır. Görüşmeler, Türkçe olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında kullanılan araç-gereçler, katılımcılara ulaşım ve görüşme ortamı, ilgili kurumdan izin alınarak araştırmacı tarafından sağlanmıştır. Görüşmeler, araştırmacı ve kurum yetkilileri tarafından yapılarak her bir görüşme yaklaşık olarak 20 dakika sürmüştür. Verilerin toplanması, yaklaşık üç ay sürmüştür. Bu süreç boyunca elde edilen veriler analiz edilmiş olup ulaşılan bilgiler, bulgular bölümünde kullanılmıştır.

2.1.9. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

Verilerin analizinde, karma yöntemli araştırmalarda sıklıkla kullanılan sayısal verilerin istatistiksel analizinin yanı sıra gözleme dayalı konuşma, öykü ya da anlatı olarak elde edilen verilerin betimsel analizi birlikte kullanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen verilerin analiz işlemleri eşzamanlı yapılmıştır. Veriler analiz edilirken ilk önce kişisel bilgi formu ve ‘‘Evlilik Yaşamı Ölçeği’’ yoluyla elde edilen sayısal veriler istatistiksel analizlerle tablolar haline getirilmiştir. Bu sırada veriler kodlanarak bilgisayara aktarılıp veri girişleri yapılmış ve analiz edilmiştir (Karasar, 2010: 202-204). Nitekim Neuman (2014) da nicel verilerin analizinin verilerin kodlanması ve girişi şeklinde yapıldığını ifade etmektedir (s. 495-497). Bu anlamda niceliksel verilerin bilgisayara girişi yapıldıktan sonra SPSS 15.0 versiyonu kullanılarak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamı düzeylerine ilişkin bağımsız örneklemler için t testi, kadınların ve erkeklerin puanlarının karşılaştırılması ile yapılmıştır (Karasar, 2010). Yine istatistiksel anlamlılık düzeyi ise $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir. Daha sonra yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilen gözlem ve görüşmeye dayalı veriler, araştırmacı tarafından aynı gün bilgisayar ortamına aktarılmış olup kavramsallaştırma ve kodlama yoluyla, betimsel bir perspektifle ‘‘anlatı analizi’’ şeklinde analiz edilerek yazılmıştır (Neuman, 2014: 683-686).

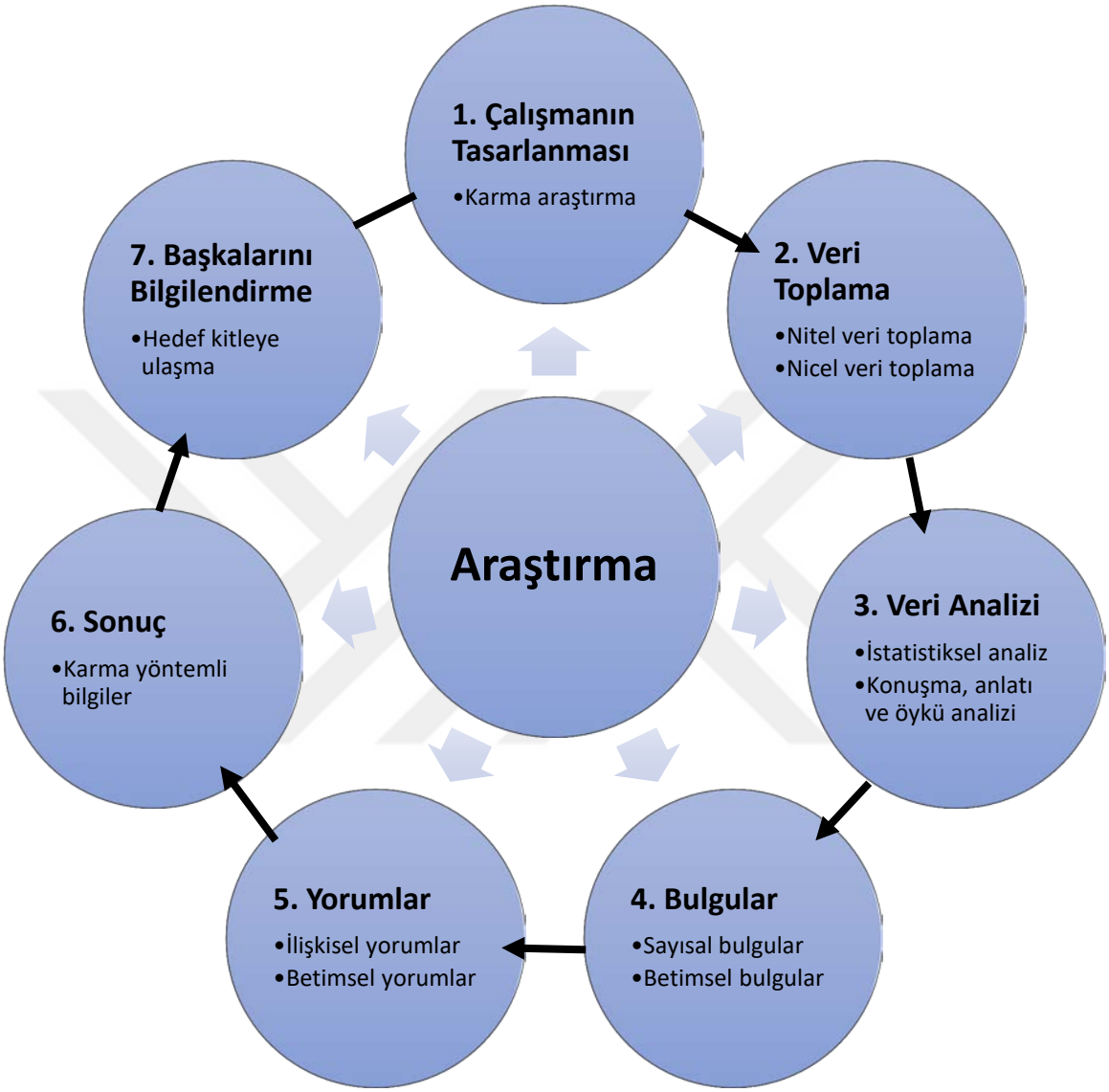
2.1.10. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN RAPOR HALİNE GETİRİLMESİ

Araştırma raporunda katılımcılar, katılımcı ‘‘K’’ olarak ve her bir katılımcı için numaralandırmalar ile kodlanarak yaş ve cinsiyet-medeni durum gibi özellikleri ile adlandırılmıştır. Yine yazma sırasında katılımcıların isimleri kullanılmamıştır.

Ayrıca araştırmanın karma yöntemli olması itibariyle veriler, rapor haline getirilirken katılımcıların anlatılarından örnekler vermenin yanı sıra istatistiki bilgiler de verilmiştir. Araştırma raporunda nitel veriler, anlatıyı keşfetmeye dayalıyken nicel veriler ise basit istatistik bilgileriyle tablolar halinde verilmiştir.

2.2. ARAŞTIRMANIN ETİK YÖNÜ

Çalışmaya başlamadan önce, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 03.03.2016 tarihli, 09/012 oturum ve 242 numaralı etik kurul kararı (EK-F) ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel İlk Esen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğü'nden 25.03.2016 tarihli ve 17735416-410.07-44 sayılı yazıyla (EK-E) ilgili izinler alınmıştır. Görüşmeye başlamadan önce, araştırmanın genel amacı çerçevesinde bilgi verilerek araştırmaya katılmayı kabul eden bireylerden gönüllü olduklarına dair onam (EK-D) alınmıştır. Araştırma süresince insan haklarına sadık kalınmıştır.

Şekil 1. Araştırma Çerçevesi

Kaynak: Neuman (2014)'ın nitel ve nicel araştırma süreçlerinin birleşiminden tasarlanmıştır (s. 22-23).

3. BÖLÜM III

3.1. BULGULARIN ANALİZİ

Bu bölüm, karma yöntemli olarak yapılan araştırma sonucunda, nitel ve nicel verilerden hareketle sayısal ve betimsel analizler sonucu elde edilen bulgular neticesinde dört ana başlık halinde yapılandırılmıştır. İlk başlıkta, katılımcıların yaş, cinsiyet ve medeni durum, eğitim durumu, mesleği, aile yapısı, ekonomik geliri, evlilik yaşı ve sahip olduğu çocuk sayısı gibi tanımlayıcı özelliklerine ilişkin niceliksel bulgular ele alınmıştır. İkinci başlıkta, aynı zamanda bu çalışmanın bağlamını oluşturan özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rollerine dolayısıyla kadınlara ve erkeklere biçilen rol ve görevlere ilişkin niteliksel bulgular verilmiştir. Yine daha sonraki başlıkta, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın bileşenleri olarak özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş bölümü ve bakım emeğine ilişkin niteliksel bulgular sunulmuştur. Son başlıkta ise ‘‘Evlilik Yaşamı Ölçeği’’ ile bu çalışmanın odağını oluşturan özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına ilişkin karma bulgular sunulmuştur.

3.1.1. NİCELİKSEL BULGULARIN ANALİZİ

3.1.1.1. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın örneklemi kapsamında özel gereksinimli çocuklara sahip olup araştırmaya katılan bireylerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular yer almıştır. Bu bağlamda bu bölüm, katılımcıların yaşı, cinsiyeti ve medeni durumu, eğitim durumu, meslek durumu, sosyo-ekonomik durumları (aile yapısı, evlilik yaşı ve aylık ekonomik geliri) ile ailedeki çocuk sayıları (özel gereksinimli olan ve olmayan) gibi katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine ilişkin analiz sonuçlarının inceleneceği bölümdür. Bu bölümde elde edilen veriler, genel olarak basit sayısal analizler sonucu niceliksel bulgular halinde sunulmuştur.

3.1.1.1.1. Yaş

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Dağılımına İlişkin Tablo

Tanımlayıcı Özellikler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş	**Kadın**	**18-25**	47	39,16
		26-45	56	46,67
		46-65	15	12,50
		+65	2	1,67
		Toplam	120	50
	Erkek	**18-25**	19	15,84
		26-45	47	39,16
		46-65	40	33,33
		+65	14	11,67
		Toplam	120	50
	Genel Toplam		240	100

Tanımlayıcı özelliklerden yaş tablosuna göre; amaçlı olarak seçilen ve örneklem kıstaslarından olan 120 kadın ve 120 erkek toplam 240 kişi araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Buna göre özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların ve erkeklerin genel olarak orta yaşlarda ve genç yetişkin olduğu sıklıkla görülmektedir. Araştırmaya katılanların yaş dağılımı en düşük 18, en yüksek 67 olarak belirlenmiştir.

Yine, araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuklara sahip olan genç kadınların genç erkeklere göre önemli oranda farklılık gösterdiği bulunmuştur. Buna göre, kadınlardan 47 kişi (%39,16), erkeklerden ise 19 kişi (%15,84) 18-25 yaş aralığındadır. Buna karşın 65 yaş üstü olan katılımcılarda erkeklerin oranı kadınlardan fazladır. Ayrıca hem özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların hem de erkeklerin büyük bir kısmının 26-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Buna göre, özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerin %46,67'sinin yaşları 26-45 yaşları arasındadır. Nitekim özel gereksinimli çocuklara sahip annelerle yapılan bir çalışmada, kadınların yaklaşık olarak yarısının benzer yaşlarda olduğu görülmektedir (Coşkun ve Akkaş, 2009: 218). Yine Aydın ve Sönmez (2014) de yapmış oldukları çalışmada, bu yaş aralığındaki oranın %50'den fazla olduğunu bulmuşlardır (s. 154). Bunun yanı sıra özel gereksinimli çocuklara sahip olan babaların ise %39,16'sının yaşları 26-45 aralığındadır. Tabloya bakıldığında, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde ebeveynlerin yaşlarının en fazla 26-45 yaş aralığında

yoğunlaşması dikkat çekmektedir. Bu durum, kadınlarda ve erkeklerde evlilik yaşlarının ve çocuk sahibi olmanın bu dönemlerde sıklıkla görüldüğüne işaret etmektedir. Bununla birlikte bu durumun toplumsal cinsiyet eşitliğinin oluşmasına da katkı sağladığı düşünülmektedir.

3.1.1.1.2. Cinsiyet ve Medeni Durum

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyet ve Medeni Durum Dağılımına İlişkin Tablo

Tanımlayıcı Özellikler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet ve Medeni Durum	**Kadın**	**Evli**	102	85
		Bekâr	18	15
		Toplam	120	50
	Erkek	**Evli**	115	95,84
		Bekâr	5	4,16
		Toplam	120	50
	Genel Toplam		240	100

Tablodan da anlaşıldığı üzere 240 katılımcıdan 120'sini (%50) kadınlar, 120'sini (%50) ise erkekler oluşturmaktadır. Örneklem kapsamına giren katılımcıların kadın ve erkek olarak eşit oranda seçilmesi, küme örneklemin gereği olmanın yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı dağılımın önemini de göstermektedir. Ancak konuyla ilgili yapılan çalışmaların çoğu daha çok anneleri/kadınları kapsamaktadır (Coşkun ve Akkaş, 2009; Deniz, Dilmaç ve Arıcak, 2009; Kaçan Softa, Öztürk, Sonkaya & Düşünceli, 2016; Köksal ve Kabasakal, 2012).

Ayrıca tablodan da anlaşılacağı üzere özel gereksinimli çocuğa sahip kadınların 102'si (%85), erkeklerin ise 115'i (%95,84) gibi anlamlı bir kısmı evli olarak belirlenmiştir. Nitekim özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerle yapılan benzer çalışmalarda da katılımcıların anlamlı çoğunluğu (%90'ın üzerinde) evli olduğunu ifade etmiştir (Kaçan Softa ve ark., 2016; Tarsuslu Şimşek, Taşçı ve Karabulut, 2015). Yine özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamının toplumsal cinsiyete dayalı rol ve görevleri barındırdığı düşünülmekte olup bekâr olan özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerin ve babaların da toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında kendilerine biçilen birtakım rol ve görevleri yüklendiği düşünülmektedir.

3.1.1.1.3. Eğitim Durumu

Tablo 3. Katılımcıların Eğitim Durumlarına İlişkin Tablo

Tanımlayıcı Özellikler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Eğitim Durumu	Kadın	Okuma yazma bilmiyor	2	1,67
		Okur-yazar	6	5
		İlköğretim mezunu	44	36,67
		Ortaöğretim mezunu	54	45
		Lisans	11	9,16
		Lisansüstü	3	2,50
		Toplam	120	50
	Erkek	Okuma yazma bilmiyor	0	0
		Okur-yazar	3	2,50
		İlköğretim mezunu	48	40
		Ortaöğretim mezunu	51	42,50
		Lisans	14	11,67
		Lisansüstü	4	3,33
		Toplam	120	50
	Genel Toplam		240	100

Tanımlayıcı özelliklerden eğitim bilgisi tablosuna göre; özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların ve erkeklerin eğitim durumlarının çok düzeyli olduğu, ancak hem kadın hem de erkek katılımcıların büyük çoğunluğunun eğitim durumlarının ilköğretim ve ortaöğretim (lise ve dengi dâhil) düzeyinde olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin özel gereksinimli çocuk sahibi anne ve babalarla yapılan görüşmede, eğitim düzeylerinin ilkokul ve lisede yoğunlaştığı görülmektedir (Altuğ Özsoy, Özkahraman & Çallı, 2006). Yine araştırmaya katılan erkeklerin tamamının eğitiminin okur-yazar ve üstüyken kadınlardan 2'sinin okuma yazma bilmediği görülmektedir. Ancak özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde çocuğun bakım, eğitim ve gelişimi açısından ebeveynlerin eğitim durumu oldukça önemli bir değişkendir.

Tabloda da görüldüğü üzere katılımcılardan kadınların 11'inin (%9,16) lisans, 3'ünün (%2,50) ise lisansüstü; erkeklerin ise 14'ünün (%11,67) lisans, 4'ünün (%3,33) ise lisansüstü düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, hem toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana planlara yerleştirilmesi hem de özel gereksinimli çocuğun bakım, eğitim ve gelişiminde önemli bir faktörü oluşturacaktır. Yine katılımcılardan kadınların 44'ünün (%36,67), erkeklerin ise 48'inin (%40) ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Köksal ve Kabasakal (2012) da yapmış oldukları çalışmada, ''zihinsel engelli'' çocukları olan ebeveynlerin eğitim durumuna ilişkin bu çalışmadakine benzer sonuçlar elde etmişlerdir (s. 75). Ayrıca katılımcılardan elde edilen verilerden hareketle oluşturulan eğitim durumu tablosuna göre, özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların eğitiminin ortaöğretim düzeyinde erkek katılımcılardan yüksek olduğu, yukarıda da ifade edildiği gibi ilköğretim düzeyinde ise kadınlar ile erkeklerin oranlarının birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.1.1.4. Meslek

Tablo 4. Katılımcıların Mesleklerine İlişkin Tablo

Tanımlayıcı Özellikler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Meslek	**Kadın**	**Çalışmıyor**	68	56,67
		İşçi	33	27,50
		Memur	14	11,67
		Serbest meslek	0	0
		Diğer	5	4,16
		Toplam	120	50
	Erkek	**Çalışmıyor**	6	5
		İşçi	51	42,50
		Memur	42	35
		Serbest meslek	15	12,50
		Diğer	6	5
		Toplam	120	50
	Genel Toplam		240	100

Bu araştırmada, katılımcıların farklı mesleklerde olduğu, kadın ve erkek katılımcıların meslek durumlarının farklılaştığı görülmektedir. Araştırma kapsamında örnekleme giren kadınların meslek durumlarına bakıldığında, 68'i (%56,67) gibi önemli bir kısmının çalışmadığı görülmektedir. Bu durumun erkeklerde %5 oranla oldukça düşük olduğu görülmektedir. Yine tabloda da görüldüğü üzere kadınların önemli bir kısmı, kendilerini ev

hanımı ve dolayısıyla çalışmıyor olarak nitelendirmektedir. Nitekim özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerle yapılan çalışmaların çoğunda annelerin önemli bir oranla çalışmadığı ve *''ev hanımı''* olarak nitelendirildiği görülmektedir (Aydın ve Sönmez, 2014; Kaçan Softa ve ark., 2016; Köksal ve Kabasakal, 2012; Tarsuslu Şimşek ve ark., 2015). Bu durum, *''ev hanımı''* kavramının toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında ele alınmasını gerektirmektedir.

Ayrıca Tarsuslu Şimşek ve ark. (2015)'nın özel gereksinimli çocukların anne-babalarıyla yapılan çalışmasına paralel; Aydın ve Sönmez (2014)'in özel gereksinimli çocuklara sahip anneler ile Mıdık Özpak ve ark. (2017)'nın özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerle yapılan çalışmalarının aksine, bu çalışmada katılımcılar arasında serbest mesleği olan kadın bulunmazken, erkeklerin %12,50'si serbest mesleği olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca mevcut haliyle çalışan ve memur olan kadınlar ve erkekler arasındaki fark dikkat çekmektedir.

Tabloda diğer olarak belirlenen 5 kadından 4'ü, görünmeyen emek ve adlandırılmayan meslek olan temizlik işleri ve diğer yarı zamanlı işlerde çalıştığını, 1'i ise tarım işleriyle uğraştığını aktarmıştır. Benzer bir şekilde 6 erkekten 3'ü hizmet sektöründe çalıştığını, 2'si çiftçilik yaptığını ifade etmişlerdir. Yine erkeklerden 1'i ise serbest meslek olarak her işi yapabileceğini aşağıdaki şekilde dile getirmiştir.

> *''…yeter ki iş olsun, ne olursa yaparım. İş oldukça çalışıyorum…'' (K 41, 34 yaşında, erkek).*

Ayrıca katılımcılar, özel gereksinimli çocuklarının bakım hizmetleri ve sorumluluklarını da yüklendiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra çalışmayan ve/veya serbest mesleği olan katılımcılardan bir kısmı ise kendilerine göre bir iş bulup çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak araştırmadan elde edilen bulgular, katılımcıların meslek durumu ile eğitim düzeyleri arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

3.1.1.1.5. Sosyo-Ekonomik Statü (Aile Yapısı, Ekonomik Gelir ve Evlilik Yaşı)

Tablo 5. Katılımcıların Aile Yapısına İlişkin Tablo

Tanımlayıcı Özellikler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Aile Yapısı	**Kadın**	**Çekirdek aile**	102	85
		Geniş aile	18	15
		Toplam	120	50
	Erkek	**Çekirdek aile**	115	95,84
		Geniş aile	5	4,16
		Toplam	120	50
	Genel Toplam		240	100

Yine bu araştırma kapsamındaki katılımcıların anlamlı bir çoğunluğu, çekirdek aile yapısında olduğunu belirtmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan kadınların 102'si (%85), erkeklerin ise 115'i (%95,84) çekirdek aile yapısında olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, özel gereksinimli çocuk konusu kapsamında ''zihinsel engelli'' çocuklara sahip 285 ebeveynle (bunların 222'si yani %77,9'u annelerden oluşmaktadır) yapılan bir çalışmada da ebeveynlerin 213'ü (%74,7) gibi oldukça önemli bir kısmı çekirdek aile, 72'si (%25,3) ise geniş aile yapısında olduğunu ifade etmişlerdir (Kaçan Softa ve ark., 2016: 41).

Buna karşın tabloda da görüldüğü üzere katılımcılardan geniş aile yapısına sahip olan kadın sayısı 18 iken erkek sayısı 5 olarak belirlenmiştir. İlgili kaynaklarda da özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin düşük bir kısmının geniş aile yapısında oldukları görülmektedir. Nitekim, Kaçan Softa ve ark., (2016) gibi çalışmalarda da bu oran, kendini açıkça göstermektedir. Bu durum, şehir yaşamı kapsamında, özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileler özelinde anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısının yaygınlaştığını göstermektedir. Belki de bu, araştırmanın evren ve örneklemine giren özel gereksinimli çocuklara sahip ailelere özgüdür. Bu anlamda bu ailelere yönelik sosyal politika öncelikleri konusunda aile faktörü ve yapısı oldukça önemlidir.

Tablo 6. Katılımcıların Aylık Ekonomik Gelirlerine (TL) İlişkin Tablo

Tanımlayıcı Özellikler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Aylık Ekonomik Gelir (TL)	Kadın	0-1.300	70	58,33
		1.301-2.600	38	31,67
		2.601-3.900	9	7,50
		3.901-5.000	2	1,67
		+5.000	1	0,83
		Toplam	120	50
	Erkek	0-1.300	35	29,16
		1.301-2.600	63	52,50
		2.601-3.900	12	10
		3.901-5.000	7	5,84
		+5.000	3	2,50
		Toplam	120	50
	Genel Toplam		240	100

Katılımcıların sosyo-ekonomik olarak tanımlayıcı özelliklerinden olan aylık ekonomik gelir (TL) tablosuna göre; genel olarak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin gelir düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Ancak konuyla ilgili yapılan bir çalışmada, bu tür ailelerde %62,7 oranında gelirin gideri karşıladığı bulunmuştur (Altuğ Özsoy ve ark., 2006: 72).

Bunun yanı sıra özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların elde ettiği aylık gelirin, erkeklerin elde ettiğine oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Yine araştırmaya katılan erkeklerin aylık geliri, görece orta düzeyde ve erkeklerin %70,84'nün aylık geliri asgari ücretin üstündeyken bu oran kadınlarda %41,67 olup genel olarak kadınların aylık gelirinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum ise ekonomik açıdan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini göstermektedir. Ancak konuyla ilgili yapılan çalışmalardan biri, bu tür ailelerde gelirin büyük çoğunlukla orta düzeyde olduğunu aktarmaktadır (Kaçan Softa ve ark., 2016: 42).

Ayrıca katılımcıların aylık ekonomik gelirine ilişkin tabloda da belirtildiği üzere aylık geliri görece orta düzeyin üzerinde olan kadın sayısının erkeklerin sayısından daha az olduğu görülmektedir. Buna göre, aylık ekonomik geliri 2.600 TL üzerinde olan kadın sayısı 12 iken erkek sayısı 22 olarak görülmektedir. Ancak yine de özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde çocuğun bakım, eğitim ve gelişimi açısından ailelerin ekonomik

durumunun oldukça önemli olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Zira kaynaklar da sosyo-ekonomik statünün birey ve toplumların yaşam kalitesini belirlediğine ve özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin bu durumdan etkilendiğine işaret etmektedir (Cavkaytar, 2017).

Araştırmaya katılan kadınlardan 70'i (%58,33), erkeklerden ise 35'i (%29,16) aylık ekonomik gelirinin en fazla asgari ücret kadar olduğunu belirtmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi katılımcıların büyük bir kısmının aylık geliri en fazla 2.600 TL olmuştur. Özel gereksinimli çocuklara sahip annelerle yapılan bir çalışmada, annelerin %84'ü en fazla asgari ücret civarı düşük düzey gelire; %13,3'ü orta düzey %2,7'si ise yüksek düzey aylık gelire sahip olduğunu ifade etmiştir (Coşkun ve Akkaş, 2009: 218-219). Ancak toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamının ekonomik bağlamda bu süreçten etkilendiği ve bu ailelerin fazla emeği ve sorumluluğu bulunduğu için bu ailelere yönelik sosyal politika önceliklerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların Evlilik Yaşlarına İlişkin Tablo

Tanımlayıcı Özellikler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Evlilik Yaşı	**Kadın**	**18-25**	58	48,33
		26-35	44	36,67
		36-45	18	15
		+45	0	0
		Toplam	120	50
	Erkek	**18-25**	38	31,67
		26-35	55	45,83
		36-45	19	15,83
		+45	8	6,67
		Toplam	120	50
	Genel Toplam		240	100

Katılımcıların evlilik yaşlarına ilişkin tabloya bakıldığında, araştırmaya katılanların evlilik yaşının genel olarak 18-35 yaş arasında olduğu görülmektedir. Ancak bu oran kadınlar ile erkekler arasında oldukça farklılaşmaktadır. Zira araştırmaya katılan kadınların 58'i (%48,33) 18-25 yaşları, 44'ü (%36,67) ise 26-35 yaşları arasında evlenmiştir. Buna

karşın araştırmaya katılan erkeklerin 38'i (%31,67) 18-25 yaşları, 55'i (%45,83) ise 26-35 yaşları arasında evlenmiştir.

Ayrıca tabloda da görüldüğü üzere evlilik yaşı 36-45 arasında olan 18 kadın bulunurken belirtilen yaşlar arasında evlenen 19 erkek bulunmaktadır. Yine 45 ve üstü yaşlarda evlendiğini belirten özel gereksinimli çocuklara sahip olan erkeklerin sayısı 8 iken bu yaşlarda evlenen özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınlara rastlanmamaktadır.

Yine araştırma sonucunda elde edilen verilere göre, özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların en fazla 18-25 yaşları arasında evlendiği aynı durumdaki erkeklerin ise en fazla 26-35 yaşları arasında evlendiği ortaya çıkmıştır. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşı, evlilik yaşamını etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

3.1.1.1.6. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerde Çocuk Sayısı

Tablo 8. Katılımcıların Sahip Olduğu Çocuk Sayısına İlişkin Tablo

Tanımlayıcı Özellikler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Çocuk Sayısı	**Özel gereksinimli çocuk sayısı**	**1**	97	80,83
		2	20	16,67
		3	3	2,50
		+3	0	0
		Toplam	120	50
	Özel gereksinimli olmayan çocuk sayısı	**1**	22	18,33
		2	41	34,17
		3	48	40
		+3	9	7,50
		Toplam	120	50
	Genel Toplam		240	100

Bu araştırmada, katılımcıların tamamı en az bir özel gereksinimli çocuğa sahip olduğunu belirtmiştir. Buna göre, katılımcıların sahip olduğu çocuk sayısına ilişkin tabloda da görüldüğü üzere araştırmaya katılanlardan 97'sinin (%80,83) 1, 20'sinin (%16,67) 2 ve 3'nün ise 3 özel gereksinimli çocuğu bulunmaktadır. Katılımcılardan elde edilen veriler çerçevesinde, çocukların zihinsel ve bedensel gibi açılardan farklı geliştiği ve bu yönlerden özel gereksinime ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Nitekim yapılan çalışmalarda da fiziksel,

zihinsel, görme, işitme vb. özel gereksinim halleri olarak gösterilebilmektedir. Ancak Aydın ve Sönmez (2014), Kaçan Softa ve ark. (2016) ve Köksal ve Kabasakal (2012) çalışmalarında da görülebildiği gibi daha çok zihinsel boyut ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Köksal ve Kabasakal (2012)' göre, ailelerin %50'sinden fazlası çocuklarının birden çok özel gereksinimi olduğunu ifade etmiştir (s. 75).

Ayrıca konuyla ilgili yapılan Kaytez, Durualp ve Kadan (2015), Altuğ Özsoy ve ark. (2006) ve Köksal ve Kabasakal (2012) gibi çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, katılımcıların 22'si (%18,33) 1, 41'i (%34,17) 2, 48'i (%40) 3 ve 9'u (%7,50) 3'ten daha fazla özel gereksinimi olmayan çocuğa sahip olduğunu ifade etmiştir. Buna göre ailelerdeki özel gereksinimli çocuk sayısı başta olmak üzere çocuk sayısının artması, toplumsal cinsiyet rollerini ve evlilik yaşamını etkilemekte ve farklılaştırmaktadır. Bununla birlikte ailelerdeki iş bölümü ve bakım emeğini artırmanın yanı sıra bu ailelere yönelik sosyal politika önceliklerini de şekillendirmektedir.

3.1.2. NİTELİKSEL BULGULARIN ANALİZİ

3.1.2.1. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERDE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın bu bölümü, araştırmanın örneklemi kapsamındaki ailelerde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bulguların yer aldığı bölümdür. Bu anlamda bu bölüm, özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınlara biçilen rol ve görevler ile özel gereksinimli çocuklara sahip olan erkeklere biçilen rol ve görevler şeklinde iki alt başlık halinde ele alınmıştır. Bu bölümde elde edilen veriler, belirtilen durumdaki kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rol ve görevlerine ilişkin betimleyici analizler sonucu niteliksel bulgular halinde sunulmuştur. Zira kadınlar ve erkekler, toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileriyle ilgili farklı sorunlar yaşamaktadırlar. Nitekim araştırmadan elde edilen verilere göre, katılımcıların özel gereksinimli çocukları hakkında karar alma başta olmak üzere çocukların bakım, eğitim ve gelişimi ile ilgili ifade ettikleri, toplumsal cinsiyet rol ve görevleri ile sorumlulukları bakımından farklılaşmaktadır. Bu bağlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınlara biçilen rol ve görevler, daha çok psiko-sosyal ve fiziksel açıdan artmaktayken özel gereksinimli çocuklara sahip olan erkeklere biçilen rol ve görevler ise daha çok sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik çerçevede olmaktadır. Bunun yanı sıra ailede karar alma hariç (zira ailede karar alma rolü çoğunlukla babaya biçilmiştir) bu

ailelerdeki kadınlar (anneler), genellikle ‘‘sahip çıkan’’ ya da ‘‘yaklaşan’’ olarak adlandırılırken erkekler (babalar), genellikle ‘‘istemeyen’’ ya da ‘‘kaçan’’ olarak adlandırılmaktadır. Bu ise özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olduğunu ve toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil bir anlayışla belirlendiğini göstermektedir. Bu noktadan hareketle belirtilen durumdaki kadınlara ve erkeklere biçilen rolleri ayrı ayrı ele almak faydalı olacaktır.

3.1.2.1.1. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Kadınlara Biçilen Rol ve Görevler

Katılımcılardan elde edilen bilgilerden hareketle özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde, çocuğun bakımı ve sorumluluğu ile ilgili ebeveynlere biçilen rol ve görevlerin temelde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde şekillendiği görülmüş olup katılımcılar, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerdeki bu durumun bireysel ve ailesel hatta toplumsal düzeyde bir takım sorunlara yol açtığını ifade etmişlerdir.

> *‘‘Sadece buradaki çocukla ilgili değil, genelde çocuğun tek sorumlusu benmişim gibi davranıyor. Çocuğumla yine ilgilenirim ama…’’ (K 7, 29 yaşında, kadın).*

Yine araştırmada, özel gereksinimli çocuk(lar) başta olmak üzere çocukların bakımı, eğitimi ve gelişimi ile ilgili konularda da babalardan ziyade annelerin daha fazla sorumluluk aldığı gözlenmiştir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere anneler, kendilerine biçilen bu rol ve görevlerin ciddi anlamda psiko-sosyal ve fiziksel motivasyon gerektirdiğini ve dolayısıyla kendilerini yıprattığını belirtmişlerdir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde kurulan bu yapı, özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların yükünü gittikçe ağırlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu durum, sıklıkla kadının sosyal yaşantısına yansımaktadır. Bu anlamda bu ailelere yönelik sosyal politika öncelikleri, toplumsal cinsiyet odaklı ve kadınlara yönelik olmak durumundadır. Zira anneler, özel gereksinimli çocuklarıyla ilgili bir takım eğitim politika ve uygulamalarının bulunduğunu belirtmekte ancak özel gereksinimli çocukları ve kendileri için sosyal politika ve uygulamaların yetersizliğinden yakınmaktadırlar.

Ayrıca özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınlar, sıklıkla çocuğun özel gereksinim ihtiyaçlarıyla iç içe oldukları ve yakından ilgilendikleri için zaman zaman

kendilerini bu durumun suçlusu olarak görebilmektedirler. Bu kapsamda araştırmaya katılan annelerden biri duygularını aşağıdaki şekliyle dile getirmektedir.

> *‘‘Bu konuda çok hassasım. Bakımı, yemesi, içmesi ile ilgili her anında yanındayım. Sonuçta ben de bir anneyim. Çocuğumun özel gereksinimlerinin olması bizi üzüyor. Ama aileye yüklemekten çok ben ilgileniyorum. Ben çalışmadığım için…’’ (K 65, 38 yaşında, kadın).*

Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine işaret etmenin yanı sıra özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınlara biçilen diğer bir ifadeyle kadınları suçlu gören toplumsal cinsiyet ayrımcılığına da ortam oluşturmaktadır. Yine yapılan yüzyüze görüşmeler esnasında, görüşmeci kadınlar, çocuklarının ihtiyaçlarını gidermeye yönelik daha fazla psiko-sosyal ve fiziksel sorumluluk aldıkları için kendilerine yeterince zaman ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın görüşmeye katılan erkekler, daha çok ailenin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını giderdiklerini ifade etmişlerdir. Nitekim katılımcı kadınlardan birine göre, erkeklerden ziyade kendilerinin bu rol ve görevlerin sorumlusu olarak görülmesi, esasen toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve ayrımcılığını pekiştirmektedir. Bununla birlikte erkeklerin özel gereksinimli çocuk hakkından ziyade ailede karar alma sürecinde de etkin oldukları belirtilmiştir. Zira kadınlar, özel gereksinimli çocukları hakkında kendilerinin karar verdiklerini ifade etmişlerdir.

> *‘‘Bu çocuğun neredeyse bütün ihtiyaçlarıyla ben ilgileniyorum. Ne yapılacaksa ben ayarlıyorum. Hee, babası bazen okula vesaire götürüyor. Kardeşleri de zaman zaman yardımcı oluyor. Ama genel olarak ben takip ediyorum.’’ (K 113, 44 yaşında, kadın).*

Ayrıca bazı aileler, özel gereksinimli çocukları olması itibariyle bazı olumsuz yargılara sahip olmakta ve çevreleriyle ilgili kaygı yaşamaktadırlar. Bu durum, anne başta olmak üzere aile üyelerinin psikolojik durumlarına yansımaktadır. Zira aile üyelerinden biri olan özel gereksinimli çocukların ‘‘normal’’ gelişim gösteren çocuklardan daha fazla ilgi, bakım ve sorumluluk gerektirmesi, anneler başta olmak üzere aile üyelerini bu tür zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politika ve uygulamaların öncelikli kılınması önem arz etmektedir. Bunu yaparken toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın göz önüne alınması da aynı oranda

önemlidir. Bununla birlikte ailede demokrasi kültürünün oluşması için ailede karar alma sürecinde eşit katılımın teşvik edilmesi de önemlidir. Bu ise ailede dezavantajlı olan üyeleri güçlendirme yöntemi olarak kullanılabilir.

3.1.2.1.2. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Erkeklere Biçilen Rol ve Görevler

Araştırmadan elde edilen bulgular çerçevesinde, yukarıda da vurgulandığı gibi özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde erkeklere biçilen rol ve görevlerin kadınların aleyhine toplumsal cinsiyet eşitsizliği hatta ayrımcılığı temelinde şekillendiği görülmektedir. Bu durumun psiko-sosyal yansımalarının erkeklerden ziyade kadınlar üzerinde kendini gösterdiğini ifade etmiştik. Bu bağlamda katılımcı erkeklerden bazıları, ailede özel gereksinimli çocuğun varlığının kendilerini ve sosyal yaşantılarını çok boyutlu olarak olumsuz etkilemediğini dahi belirtmişlerdir.

Ayrıca özel gereksinimli çocuklara sahip olan babalar, genellikle görevlerinin ailenin ekonomik ihtiyaçlarıyla ilgili olduğunu düşünmektedirler. Bu kapsamda özel gereksinimli çocuğun bakımı, eğitimi ve gelişimiyle yakından ilgilenmeyi göze alamamaktadırlar. Bunun için yeterli olmadıklarını belirtmektedirler. Bu şekildeki rol ve görevlerin bir nevi kadınlar tarafından yapıldığını savunmaktadırlar. Nitekim patriarkal düşünceyle kimi erkekler, ailede karar almanın kendilerinde olmasını istemenin yanı sıra tüm aile üyelerinin bu kararlara uymasını dahi istemektedirler.

> *‘‘Çocuklarım için çalışıyorum. Onlar için elimden gelen her şeyi yapıyorum. Zaten ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda üzerime düşen görevleri yapıyorum. Ama bu çocuğun bakımını en iyi annesi sağlıyor. Herkes bir sorumluluk almalı işte…’’ (K 5, 53 yaşında, erkek).*

Bu bulgular, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde karar alma sürecinde çoğunlukla erkeklerin etkili olduğunu göstermektedir. Ancak katılımcılardan elde edilen bilgilerden hareketle araştırma kapsamındaki bazı erkekler ise ailenin ekonomik ihtiyaçlarını sağlamanın yanı sıra daha çok aile üyeleri arasında katılımlı ve ortak karar almadan yana olduklarını ifade etmişlerdir.

‘‘Aslında bu sorumluluk hepimizde, çocuklar da ilgileniyor anneleri de ben de. Okula bırakıyorum. Yemek yediriyorum. Yani anlayacağınız aile içi rol ve görevlerimiz paylaşmaya dayalı oluyor.’’ (K 21, 47 yaşında, erkek).

Bu durum, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rol ve görevlerine ilişkin bulguların toplumsal cinsiyet eşitliğine hatta ailelerde demokrasi kültürünün yerleşmesine ortam hazırladığına işaret etmektedir.

Yine özel gereksinimli çocukların bakımı, eğitimi ve gelişimiyle ilgili kaygı ve hassasiyetlerin annelere göre babalarda daha düşük olduğu görülmektedir. Erkeklerin özel gereksinimli çocuklarla daha az zaman geçirmesi, kendilerinin bu durumdan daha az etkilenmesine yol açmaktadır. Zira ataerkil bir anlayış ve toplumsal cinsiyet eksenli olarak özel gereksinimli çocuklara sahip olan babalara yüklenen sınırlı rol ve görevler, erkeklerin daha çok ‘‘ev dışında’’, kadınların ise daha çok ‘‘ev odaklı’’ olmasına sebep olmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmenin yanı sıra özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamını da olumsuz etkilemektedir.

3.1.2.2. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERDE İŞ BÖLÜMÜ VE BAKIM EMEĞİNE İLİŞKİN BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın teorik odaklarından biri olarak toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın bileşenlerinden olan iş bölümü ve bakım emeğinin özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde nasıl şekillendiğini belirlemek için yapılan içerik analizi sonuçları sunulmuştur. Böylece bu bölümdeki bulgular, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş bölümü ve bakım emeği şeklinde iki başlık halinde yapılandırılmıştır. Buna göre, araştırmadan elde edilen veriler ışığında özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş bölümü ve bakım emeğinin dağılımı üzerinde durulmaktadır. Yine bu bölümde, araştırma sonucunda katılımcıların iş bölümü ve bakım emeği ile ilgili elde edilen veriler, betimsel analizler sonucu niteliksel bulgular halinde sunulmuştur.

Bu noktadan hareketle, özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların ve erkeklerin iş bölümü ve bakım emeğine ilişkin paylaşım ve sorumlulukları farklılaşmaktadır. Dolayısıyla özel gereksinimli çocuk ile ilgili görev ve sorumluluklar başta olmak üzere aile içi veya aile dışı yükümlülükler de değişmektedir. Nitekim araştırmadan elde edilen veriler, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş bölümü ve bakım emeğinin

kadınların aleyhine olduğuna işaret etmektedir. Zira kadınlar, erkeklerden ziyade özel gereksinimli çocuk hakkında daha fazla iş yüklendiklerini ve çocukların bakımıyla daha çok ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Hatta katılımcı kadınlardan bazıları kendilerini böyle görmek ve göstermek istemektedir.

> *''Benim çocuğum. Elbette ben bakacağım. Her anne gibi ben de çocuğumdan sorumluyum. Bu durumda olup olmaması mühim değil.'' (K 62, 40 yaşında, kadın).*

Buna karşın yukarıda da vurgulandığı üzere erkekler ise kendilerini daha çok sosyo-ekonomik vb. gibi sorumluluklara ilişkin olarak görmüş olup sıklıkla kadınlara potansiyel bakıcılar olarak yaklaşmışlardır.

Bu şekilde oluşan yaklaşımlar, özel gereksinimli çocuklara sahip aileler özelinde toplumda mevcut olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve ayrımcılığını daha fazla teşvik etmektedir. Yine bu durum, toplumsal olarak erkeklerin ataerkil yapıdan kaynaklı menfaatlerini güçlendirmektedir. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş bölümü ve bakım emeği konularına eğilmek önem arz etmektedir.

3.1.2.2.1. İş Bölümü

Katılımcılardan edinilen bilgilerden hareketle, esasen özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde iş bölümünün toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında olduğu ve bunu pekiştirmeye yönelik zemin oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte araştırma kapsamındaki ailelerden bazılarında iş bölümü, ebeveynler arasında paylaştırılırken bazılarında ise ailenin üstlenebilecek tüm üyelerinin ortak yükü olarak görülmektedir. Ancak yine de, özel gereksinimli çocukların bakımı, eğitimi ve gelişimi gibi ihtiyaçlarının giderilmesinde ve aile ile evlilik yaşamının diğer sorumluluklarında annelerin ön planda olduğu görülmektedir. Nitekim özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınlardan biri, kendisinin ve büyük kızının çoğunlukla çocuğun özel ihtiyaçlarıyla ilgilendiğini belirtmiştir.

> *''Çocuğun neredeyse bütün gereksinimlerini ya ben gideriyorum ya da ablası gideriyor. …hocam hem çocuğun bu durumu hem de evin diğer sorumlulukları*

çok fazla. Yani çocuğun özel gereksinimlerinin olması ailede iş yükünü artırıyor, bu da iş bölümünün yapılmasını gerektiriyor.'' (K 30, 41 yaşında, kadın).

Ayrıca araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuklara sahip aileler, çocuklarıyla ilgili eğitim uygulamaları dışında kendilerine yardımcı olabilecek sınırlı sosyal politika ve uygulamaların olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim bazı aileler, çocuklarının özel eğitimi dışında neredeyse bütün gereksinimlerini evde kendi imkânlarıyla karşıladıklarını ve bu konuda herhangi bir kişi ve/veya kurumdan yardım almadıklarını belirtmişlerdir. Ancak bazı aileler ise bakıcı çalıştırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu tür aileler, genellikle sosyo-ekonomik durumu iyi olan aileler olmuştur. Bununla birlikte bazı aileler ise bir takım evde bakım vb. sağlık imkânlarından ve sosyo-ekonomik destek gibi sosyal yardım imkânlarından faydalandıklarını ifade etmişlerdir.

''Beğenelim, beğenmeyelim böyle çocuklar için özel eğitim kurumlarından ve kaynaştırma okullarından hizmet alıyoruz. Ancak bu çocukların eğitim ihtiyacının yanı sıra sağlık ve sosyal ihtiyaçları da var. Biz bu konuda devletten destek alıyoruz. Alamayan aileler de var.'' (K 91, 54 yaşında, erkek).

Araştırma bulguları, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde, ebeveynler ve kardeşler gibi aile üyeleri dışında özel gereksinimli çocuklar ile ilgili iş bölümünün çeşitli sosyo-demografik özelliklere bağlı olarak bakıcılar ya da devlet desteği gibi diğer kişisel ve/veya kurumsal hizmetler arasında da yapıldığını göstermektedir. Aksi bir durumda diğer bir ifadeyle özel gereksinimli çocukların ihtiyaçları ile ilgili başta olmak üzere ailede iş bölümünün eksik veya yetersiz yapılması, çocuk ile ilgili yardımcı olabilecek herhangi birinin bulunmaması ve özellikle babaların bu yükü paylaşmaktan kaçınması, annelerin yükünü daha da ağırlaştırmaktadır.

Daha önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere bu iş yükünün çoğunlukla karşılıksız emek olarak kadınlara yüklendiği görülmektedir. Bu bağlamda özel gereksinimli çocukların bakım, eğitim ve gelişimleriyle ilgili işlerin sadece anneye yüklenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve/veya ayrımına neden olmanın yanı sıra erkeklerin bu durumu kendi lehine ve menfaatine kullanmasına da neden olmaktadır. Zira patriarkal düşünce, kadınların bu karşılıksız emeğine saygı duymamakla birlikte bu sorumluluğu, onların doğal yükü olarak görmektedir. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet olgusunun bir

diğer bileşeni olarak özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde bakım emeği üzerinde durmak faydalı olacaktır.

3.1.2.2.2. Bakım Emeği

Araştırmada elde edilen verilere göre, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde bakım emeğinin tıpkı toplumsal cinsiyet rol ve görevleri ile iş bölümü gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği hatta ayrımcılığı temelinde sürdürüldüğü görülmektedir. Buna göre, araştırma katılımcılarının önemli bir kısmı, özel gereksinimli çocukların bakım yükünü çok yönlü olarak yüklenen ve bu uğurda emek veren aile üyelerinin çoğunlukla anneler (kadınlar) olduğunu belirtmiştir. Buna karşın katılımcıların bir kısmı, bakım yükünün ebeveynler arasında paylaşıldığını; daha az bir kısmı ise bakım emeğinin aile üyelerinin işbirliğine dayalı olduğunu ve ortak bakım yükü aldıklarını ifade etmişlerdir.

> *‘‘Çocuğun bakım ve diğer gereksinimlerini karşılamada çok fazla sorun yaşıyoruz. Çünkü sen doğurdun, sen sorumlusun düşüncesi var.’’ (K 12, 35 yaşında, kadın).*

> *‘‘Sadece bu çocuğumuzla ilgili değil bütün çocuklarımız hakkında ortak sorumluluk alıyoruz. Evlilik yaşamımızdaki iş ve bakım yükünü paylaşıyoruz.’’ (K 51, 48 yaşında, erkek).*

Bakım emeğine ilişkin bulgulardan da anlaşıldığı üzere özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde bu emeğin büyük oranda kadınlarda olduğu görülmektedir. Bu durum, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine işaret etmekte olup bu ailelerin evlilik yaşamını olumsuz etkilemektedir. Zira patriarkal aile yapısı nedeniyle bakım yükünün daha çok kadınlara yüklendiği görülmektedir. Ancak katılımcılardan bazılarının da belirttiği gibi özel gereksinimli çocukların bakımı, zaman zaman üçüncü kişiler tarafından ya da bu kişilerin yardımıyla da sağlanmaktadır. Buna karşın katılımcılardan bazıları ise özel gereksinimli çocukların bakımının da tıpkı eğitimleri gibi devlet tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte katılımcı kadınlardan bazıları bu durumdan ötürü çalışma yaşamına ‘‘bile’’ atılamadığını belirtmiştir.

‘‘Çocuğa verdiğim emek görünmüyor. Buradaki diğer annelerle konuştuğumuzda hepsi bu emeğin bir karşılığının olamadığını söylüyor. Oysa erkekler sadece çalışmalarını bahane ederek çocuğun bakımından uzak duruyorlar. Ben de çalışırsam çocuğun bakımını da paylaşırız. Devletin de bu konuda yardımcı olmasını isterim.’’ (K 9, 24 yaşında, kadın).

Görüldüğü gibi katılımcılar, özel gereksinimli çocuklara verilen bakım emeğinin ekonomik gelir getirmemesinden ötürü değersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra babaların ekonomik gelir elde etmelerini bahane ederek çocuğun bakımı ve sorumluluğunu yüklenmemesi de kadınların verdiği bakım emeğinin ücretsiz ve ‘‘zorunlu’’ olduğunu göstermektedir. Ayrıca kadınların çalışma yaşamından uzak kalması da bu zorunluluğu pekiştirmektedir. Dolayısıyla özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınlara ve bu kadınların çalışma yaşamına ilişkin sosyal politikaların gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

3.1.2.3. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN EVLİLİK YAŞAMINA ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR

Genel olarak çalışmanın tamamında tartışılan ve aynı zamanda çalışmanın odağını oluşturan özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politikaların katılımcıların evlilik yaşamlarını toplumsal cinsiyet ekseninde etkilediği görülmüştür. Buna göre, erkeklerin sosyo-ekonomik açıdan başta olmak üzere evlilik yaşamından aldığı doyumun kadınlarınkinden daha fazla olduğu görülmüştür. Nitekim araştırma sürecinde, katılımcılardan kendilerine yönelik çeşitli eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler hakkında bilgi edinirken toplumsal cinsiyet olgusunun da bir sosyal politika konusu olduğu ve sosyal politika uygulamalarını etkilediğine dair bilgiler edinilmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın niceliksel bulgularından da anlaşıldığı üzere bu ailelere sunulan sosyal politika uygulamalarının bir başka deyişle, insana yardım hizmetlerinin evlilik yaşamlarını etkilemekte olup ebeveynlerin evlilik yaşam doyumunu toplumsal cinsiyet temelinde farklılaştırmaktadır.

Yapılan nitel görüşmelerde, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde bir sosyal destek sistemi olarak öncelikli sosyal politika uygulamalarına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, araştırmaya katılanların çoğu, içerisinde bulunduğu durumu

yönetebilmek adına kendilerine yönelik bu türden sosyal politika uygulamalarının geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun, aynı zamanda evlilik yaşam doyumunu da olumlu etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu durumu, özel gereksinimli çocuk hakkında daha fazla sorumluluk almaları sebebiyle en fazla kadınlar ifade etmiştir. Ayrıca katılımcılardan devletten destek alanlar ve almayanlar aynı gerekliliğe işaret etmişlerdir.

''Devletten, hem milli eğitimden hem de sosyal hizmetlerden, destek alıyoruz. Sağ olsunlar. Tabii ki evliliğimiz bundan olumlu etkileniyor. Hee, devlet tarafından bu çocuklarla ilgili sosyal yardımların yanında ebeveynlere eğitim de verilmeli, özellikle de bize…'' (K 91, 54 yaşında, erkek).

''İşim yok, çalışmıyorum. Üstelik devletten özel eğitim dışında destek de almıyoruz. Ekonomik olarak yardıma ihtiyacımız var. Maddi sıkıntılar yaşıyoruz. İster istemez evlilik hayatımız da bu durumdan olumsuz etkileniyor.'' (K 65, 38 yaşında, kadın).

Bu anlamda, araştırmanın bulgularından da anlaşılacağı üzere, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik öncelikli sosyal politika uygulamalarının sağlanmasının eşlerin evlilik yaşamı üzerinde olumlu etkilere sahip olacağı açıktır, fakat bu uygulamaların yerine getirilmesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Buna karşın özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin evlilik yaşamında alacakları doyumun kadın ve erkeklerden taraf artacağı düşünülmektedir.

3.1.3. KARMA BULGULARIN ANALİZİ

3.1.3.1. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERİN EVLİLİK YAŞAMINA İLİŞKİN BULGULAR

Çalışmanın bu bölümü, aynı zamanda araştırmanın sorunsal odağını oluşturmakta olup bu bölümde, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamının toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım temelinde bu durumdan nasıl etkilendiğine, aile yapısını nasıl şekillendirdiğine ve çocukların özel gereksinimleri ile ailelerine yönelik uygulamaların neler olabileceğine ilişkin yapılan içerik analizi sonuçları sunulmuştur. Bununla birlikte özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların ve erkeklerin evlilik yaşam düzeylerinin karşılaştırılmasına ilişkin ''Evlilik Yaşamı Ölçeği'' puanlarına ilişkin bulgular da bu

bölümde sunulmuştur. Böylece bu bölümdeki bulgular, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamı ve buna bağlı olarak ebeveynlerin evlilik yaşamı düzeyleri şeklinde karma yöntemle yapılandırılmıştır.

Bu bağlamda araştırmada elde edilen bulgular, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamının farklı değişkenler etrafında şekillendiğini göstermektedir. Zira özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamını önceki bulgulardan elde edilen yaş, cinsiyet ve medeni durum, eğitim durumu, meslek; aile yapısı, ekonomik gelir ve evlilik yaşı gibi sosyo-ekonomik durumlar ve ailelerdeki çocuk sayısı gibi niceliksel değişkenler etkilemektedir. Ayrıca daha önce de değinildiği gibi özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde kadınlara ve erkeklere biçilen toplumsal cinsiyet rol ve görevlerin yanı sıra iş bölümü ve bakım emeği gibi niteliksel değişkenler de özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamını etkilemektedir. Nitekim önceki bölümlerdeki bulgular, bu görüşleri destekler nitelikte olmuştur.

Genel olarak evlilik yaşamı, evlilikten elde edilen doyumla birlikte değerlendirilmekte olup evlilik ve aile yaşamı standartlarını etkileyen bütün değişkenleri kapsamaktadır. Ancak söz konusu özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamı olduğunda, bu değişkenlerin türü ve boyutu da değişmektedir. Örneğin katılımcılardan biri, toplumsal cinsiyet rollerine ve düşük ekonomik gelire sahip oldukları için evlilik yaşamının olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir.

> *‘‘Bir kadın olarak şimdi ne desem de yine çocuk ve ev işleri ile ilgili çoğu sorumluluk bende olacak. Üstelik babaları da çalışmıyor. Nasıl mutlu bir aile olabiliriz?’’ (K 76, 41 yaşında, kadın).*

Yine başka bir katılımcı, evlilik yaşamını evlilik ile ilgili beklentileri üzerinden değerlendirmekte olup evlilik ve aile yaşamına ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekliyle dile getirmektedir.

> *‘‘Çocuk ile ilgili benim ile eşimin kaygıları farklıdır. Evlilikten beklentilerimiz de farklıdır. Evlilik yaşamımız çocuklarla ilgilidir.’’ (K 104, 50 yaşında, erkek).*

Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamının toplumsal cinsiyet eşitliği temeline oturtulması önem arz etmekte olup bu tür ailelere yönelik destekleyici faktörler de aynı oranda önemlidir. Zira özel gereksinimli çocuklara sahip olan ebeveynler, ailedeki sorunları aşma ve evlilik yaşamını sürdürme noktasında yetersiz kalabilmekte olup psiko-sosyal olarak yardıma ihtiyaç duyabilmektedirler. Nitekim katılımcılardan birinin belirttikleri bunu destekler niteliktedir.

''Çocuğumun özel eğitimden faydalanması beni mutlu ediyor. Aslında ailevi problemlerde de psikolojik desteğe ihtiyacımız oluyor.'' (K 9, 22 yaşında, kadın).

Bu çalışmada elde edilen bulgular, özel gereksinimli çocuklara sahip olan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin, toplumsal cinsiyet rollerinin, iş bölümünün ve bakım emeğinin evlilik yaşamlarını etkilediğini göstermiştir. Bununla birlikte özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların ve erkeklerin evlilik yaşamı düzeylerine ilişkin sonuçlar üzerinde durmak da faydalı olacaktır.

3.1.3.1.1. Kadınların ve Erkeklerin ''Evlilik Yaşamı Ölçeği'' Puanları

Tablo 9. Katılımcıların Evlilik Yaşamı Düzeyi Puanlarının Cinsiyete Göre Dağılımları ve Karşılaştırılmasına İlişkin Tablo

Gruplar	N	x̄±SS	Maximum Değer	Minimum Değer	p
Kadın	120	24,25±5,08	40	17	0,000
Erkek	120	31,08±6,253	42	20	

Gruplar= Cinsiyete göre N= Sayı x̄= Ortalama SS=Standart Sapma

Tabloda da görüldüğü üzere özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin ''Evlilik Yaşamı Ölçeği'' puanlarının cinsiyete göre dağılımları ve karşılaştırılmalarına ait istatistikler üzerinde durulmuştur. Bu anlamda kadınların ve erkeklerin evlilik yaşamı düzeylerinin karşılaştırılması için yapılan bağımsız örneklemler için t testi sonucunda

kadın ve erkek katılımcıların evlilik yaşamı düzeylerinin anlamlı bir biçimde farklılaştığı bulunmuştur. Buna göre, erkek katılımcıların evlilik yaşamı düzeyleri ($\bar{x}$=31,08) kadın katılımcıların evlilik yaşamı düzeylerinden ($\bar{x}$=24,25) daha yüksektir. Erkeklerin ortalamasının daha yüksek olması istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur ($p<0,001$). Bu bağlamda, erkeklerin evlilik yaşamından aldıkları doyum kadınlarınkinden daha yüksektir.

Ancak literatür incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların ebeveynleriyle yapılan bir çalışmada, eldeki çalışmadan farklı olarak anne ve babaların yaşam doyumuna ve durumluk kaygı düzeylerine ilişkin puan ortalamaları, birbirine yakın oranlarda bulunmuş olup cinsiyet değişkeni açısından aralarında anlamlı bir fark bulunmazken; sürekli kaygı düzeyleri aynı değişken açısından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır (Deniz ve ark., 2009: 960). Yine, ‘‘zihinsel engelli’’ çocuk sahibi ailelerle yapılan başka bir çalışmada da ailelerin evlilik yaşamının bu süreçten kısmen etkilendiği görülmektedir (Altuğ Özsoy ve ark., 2006: 73-74). Ancak başka kaynaklarda ise annelerin bu süreçten oldukça olumsuz etkilendiği ifade edilmektedir (Aydın ve Sönmez, 2014; Coşkun ve Akkaş, 2009). Bu konuyla ilgili detaylar, tartışma bölümünde ele alınacaktır.

3.2. TARTIŞMA

Görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamı ve bu ailelere yönelik sosyal politika öncelikleri başlıklı bu araştırmada, sosyo-demografik özellikler, toplumsal cinsiyet rolleri, iş bölümü ve bakım emeği, evlilik yaşamı gibi alt konulara ilişkin çeşitli bulgular elde edilmiştir. Elde edilen bulgular göstermiştir ki; özel gereksinimli çocuğun aileye katılımıyla beraber aile bu durumdan çok boyutlu olarak etkilenmektedir. Bu anlamda özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumu, ailelerin evlilik yaşamı başta olmak üzere aile içi ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rollerini de şekillendirmiştir. Bu çalışmanın neticesinde yukarıda da değinildiği üzere elde edilen bulgular, dört ana başlık halinde tartışılmıştır. Bunlar, aşağıdaki başlıklar ekseninde yapılandırılmaktadır.

3.2.1. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERDE TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU VE SONUÇLARI

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamı, toplumsal cinsiyet olgusu ve bileşenlerinden doğrudan etkilenmekte olup kadınlara ve erkeklere biçilen rol ve görevler ekseninde şekillenmektedir. Örneğin araştırma bulgularında da değinildiği üzere özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde eşit ya da demokratik katılımlı karar vermeden ziyade sosyo-ekonomik konular başta olmak üzere karar almanın çoğunlukla erkeklerde diğer bir ifadeyle babalarda olduğu görülmektedir. Hal böyle olunca da özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet olgusunun patriarkal bir yapıda olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Zira her ne kadar toplumsal cinsiyet rol ve görevleri kapsamında çocuğun özel gereksinimleri ile yakından ilgilenen aile üyeleri anneler (Özkardeş ve Beşikçi, 2002) olsa da araştırma sonuçları, birtakım sosyo-demografik özelliklere ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak ailede karar almanın çoğunlukla babalarda olduğunu göstermektedir. Ancak yapılan bir çalışmaya göre, bu tür ailelerde karar verme sürecinde kadınların erkeklerden ziyade daha aktif stratejiler geliştirdiği aktarılmaktadır (Grant ve Whittell, 2000: 266-277). Ayrıca katılımcılardan bazılarının da ifade ettiği gibi kimi ailelerde özel gereksinimli çocuk özelinde ailede karar almanın aile üyelerinin ortak katılımıyla işbirliğine dayalı olduğu, iş bölümünün yapıldığı ve bakım emeğinin paylaşıldığı da görülmektedir.

Ayrıca bu çalışmada elde edilen sonuçlar ve ilgili literatür doğrultusunda, Türkiye'de özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde toplumsal cinsiyet olgusunun kadınlara biçilen rol ve görevler ile erkekelere biçilen rol ve görevler şeklinde iki boyutta ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumun toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamını etkilediğini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini doğurduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim KSGM (2008)'ne göre, toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği politika ve uygulamalara yansımaktadır. Yine başka bir kaynak, toplumsal cinsiyet olgusunun cinsiyetler arasında ayrımın ve eşitsizliğin oluşmasına yönelik olası riskleri üzerinde durmaktadır (Bingöl, 2014). Ayrıca çalışmanın literatür taraması bölümündeki Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'nda (WEF, 2016) da vurgulandığı gibi cinsiyet grupları toplumsal yaşam ve çalışma yaşamının yanı sıra evlilik ve aile yaşamı gibi yaşam alanlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Araştırma bulgularında da değinildiği gibi söz konusu özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamı olduğunda bu durum, daha da netlik kazanmakla birlikte evlilik yaşam düzeyini de düşürmektedir.

Günümüzde sosyal politika ve uygulamaları, indirgemeci bir bakıştan ziyade daha geniş ölçekli uygulama alanları bulmaktadır. Şüphesiz ki bu uygulama alanlarından biri de özel gereksinimli çocuklara ve ailelerine yönelik uygulamalar olmaktadır. Hal böyle olunca bu ailelerin evlilik yaşamının toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında ele alınması ve bu çerçevede sosyal politika önceliklerinin belirlenmesi gibi tartışlamar ortaya çıkmaktadır. Patriarkal yaklaşım çerçevesinde yapılan bu tartışmalar, erkek egemen söylem üzerinden yapılmakta olup özel gereksinimli çocukların bakım, eğitim ve gelişim gibi ihtiyaçlarının çoğunlukla kadına atfedilmesinin gerekçelerini kapsamaktadır. Bu nedenle Bütün (2010)'ün de vurguladığı gibi bu süreç, çocuk bakım hizmetleri başta olmak üzere kadınlara özgü toplumsal cinsiyet rol ve görevleri üzerine inşa edilmiştir (s. 21-22). Nitekim araştırma sonucunda da ortaya çıktığı gibi kadınlardan bazıları da kendilerini doğrudan bu sürecin birer parçaları olarak görmekte ve göstermektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal politika ve uygulamaların ana planlarına yerleştirilemediği sürece teorik tartışmalardan öteye geçemeyecektir.

Bu noktadan hareketle, toplumsal cinsiyet olgusuna bağlı olarak kadınların sosyo-ekonomik olarak dışarıda tutulmasının yanı sıra sosyo-kültürel olarak da kadınlar bu

süreçten oldukça olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların ve erkeklerin evlilik yaşamındaki yargılarını ve beklentilerini de farklılaştırmaktadır. Zira kadınların evlilik yaşamı beklentilerinden daha çok ödün verebileceği algısı, onların aleyhine evlilik yaşam düzeyini etkilemektedir. Yine kadınlara ve erkeklere biçilen toplumsal cinsiyet rol ve görevleri de evliliğe yükledikleri anlamı ve dolayısıyla evlilik yaşam düzeyini etkilemektedir. Ayrıca araştırma sonucunda da görüldüğü üzere kadınların erkeklere oranla özel gereksinimli çocuklarla daha fazla zaman geçirmesi ve ilgilenmesi, evlilik yaşam düzeyini etkilemekte ve kendilerine zaman ayırmaları önünde engel teşkil etmektedir. Nitekim ilgili kaynaklar, özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların çocuğun bakımını ve diğer ihtiyaçlarını üstlenmesinin kendilerini ve dolayısıyla sosyal çevrelerini olumsuz etkilediğini aktarmaktadır (Şen, 2004: 17).

3.2.2. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERDE İŞ BÖLÜMÜ VE BAKIM EMEĞİ

Bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde özellikle de çocuklar hakkındaki iş bölümü ve bakım emeği, sıklıkla toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde şekillenmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine kurgulanan bu yapı, kadının daha fazla sorumlu tutulduğunu göstermektedir. Nitekim yapılan benzer çalışmalar da bu konunun önemine işaret etmektedir. Örneğin Erdoğan (2008), ‘‘kadının görünmeyen emeği’’ olarak nitelendirdiği çalışmasında, iş bölümü ve bakım emeği ile ilgili soruyu cevaplayan 271 kadından 201’inin bakıma muhtaç çocuk (özel gereksinimi olan ve olmayan) sahibi olduğunu belirtmiş olup toplam 271 katılımcıdan 203’ü (%74,9) bakım yükünü kendisinin üstlendiğini belirtmiştir (s. 87). Yine yazar, iş bölümü hakkında ise bu araştırmanın bulgularında da benzer bir şekilde görüldüğü gibi bakım işini eşiyle paylaşan kadın sayısının 9 (%3,2) olarak oldukça düşük olduğunu, ailenin sosyo-ekonomik yapısına bağlı olarak 21 (%7,7) katılımcının bakıcı tuttuğunu ve katılımcılardan 38’inin (%14,2) ise ailenin diğer üyelerinden destek aldığını belirtmektedir. Ancak yardımcı olarak bakıcıların ve ailenin diğer üyelerinin büyük çoğunluğunu da yine kadınların oluşturduğu aktarılmaktadır (Erdoğan, 2008: 87). Bu anlamda Thompson (2014), ayrımcılık ve baskıyla mücadelenin bir yöntemi olarak özgürleştirici uygulamalarda, insanlara ayrımcı roller yüklemekten kaçınılması gerektiğini

‘‘ailedeki bir kadının çocuk bakım işlerinden sorumlu olduğu varsayımı’’ şeklinde karşıt örnekle ifade etmektedir (s. 198-200).

Ayrıca konuyla ilgili yapılan başka bir çalışma, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerdeki iş bölümü ve bakım emeği ile ilgili sorumluluğu ‘‘aile yüklenmesi’’ şeklinde ele almakta olup annelerin babalardan daha fazla sorumluluk almakta olduğunu vurgulamaktadır (Yıldırım Sarı, 2007). Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların ve erkeklerin iş bölümü ve bakım emeğine ilişkin paylaşım ve sorumlulukları da farklılaşmaktadır. Bu yüzden özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamını etkileyen ailedeki iş bölümü ve bakım emeği ile ilgili yükümlülükler, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde olduğu için toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Nitekim Şenel (1982)’e göre, tarihsel olarak cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınlara ve erkeklere yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri (avcılık-toplayıcılık) etrafında oluşmaktadır. Yine araştırma sonuçlarında da görüldüğü üzere özel gereksinimli çocuklara sahip olan anneler, bu durumdan oldukça olumsuz etkilenmektedirler. Bu anlamda ailede erkeklerden ziyade daha fazla sorumluluk yüklenen özel gereksinimli çocuklara sahip olan kadınların evlilik yaşam düzeylerinin toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda geliştirilecek olan sosyal politika ve uygulamaları da öncelikli olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan bir yaklaşımı gerektirmektedir. Zira iş bölümü ve bakım emeği gibi konuların cinsiyete dayalı ve toplumsal ölçekli olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte işbölümü temelinde kadınlara ve erkeklere biçilen roller, bireysellikten doğduğu ve toplumsalı etkilediği için bir tür toplumsal politika önceliği olarak toplumsal dayanışmayı gerektirmektedir. Nitekim Durkheim (2006), yapmış olduğu çalışmada, toplumsalı etkileyen toplumsal işbölümü olgusu üzerinde durmaktadır.

Bu bağlamda toplumu oluşturan önemli bir faktör olarak öne çıkan ailedeki kadınlara ve erkeklere biçilen rol ve görevlerin genellikle ataerkil toplum yapısı ya da erkek egemen toplum şeklinde oluştuğu; iş bölümü ve bakım ile ilgili emeğin eşit paylaşılmadığı görülmektedir. Cinsiyet grupları arasındaki bu roller, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelini oluşturmakta ve kadının toplumsal emeğini değersizleştirmektedir (Baydur ve Uçan, 2016; Şaşman Kaylı, 2016; Koray ve Topçuoğlu, 1995).Nitekim araştırma bulgularından da anlaşıldığı üzere bu durumun özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde belirgin olduğunu söylemek pek mümkündür. Zira katılımcı erkekler, daha çok ailenin sosyo ekonomik ihtiyaçlarıyla ilgilendiklerini belirtirken kadınlar, daha çok

çocuklar ile ilgili iş yükü ve bakım ihtiyaçlarıyla ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Bu durum ise özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde iş bölümü ve bakım emeği hakkında patriarkal yapıya işaret etmektedir. Bu yüzden kadınlar, hizmet ve bakım gerektiren ev içi alana hapsedilirken istihdam ve çalışma alanları konusunda uzak kalmaktadırlar. Burada ilginç olan nokta ise bazı kadınların da kendilerini böyle (bakım hizmeti ağırlıklı olarak) konumlandırdıklarıyla ilgilidir (Bütün, 2010: 18-19).

3.2.3. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERİN EVLİLİK YAŞAMI

Yukarıda değinildiği üzere özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamı, bu araştırmanın bütün niceliksel ve niteliksel sonuçlarından etkilenmiştir. Bu yüzden çalışmanın karma yöntemli olması itibariyle bu bölümde de bu ailelerin evlilik yaşamını etkileyen faktörler, katılımcıların anlatıları ve evlilik yaşamı düzeylerine ilişkin istatistiksel sonuçlar şeklinde tartışılmaktadır. Ancak hem niteliksel hem de niceliksel bulgular, ailelerde toplumsal cinsiyet rol ve görevleri ile ilgili eşitsizliğe bağlı olarak özellikle de özel gereksinimli çocuğun aileye dâhil olmasıyla birlikte evlilik yaşamının kadınların aleyhine sürdürüldüğünü göstermektedir. Ayrıca yapılan bir çalışmada, özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin evlilik yaşamının en çok da ekonomik olarak bu süreçten etkilendiğini aktarmaktadır (Park, Turnbull ve Turnbull, 2002).

Bu bağlamda yapılan yüzyüze görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular sonucunda, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerden oldukça düşük bir kısmında anneler ve/veya ailenin diğer kadın üyeleri dışında çocuğun bakım, eğitim ve gelişimiyle ilgili sorumluluklar erkekler tarafından ve/veya erkeklerin ortak katılımı ile yüklenmiştir. Nitekim araştırmanın sosyo-ekonomik özelliklerinden biri olan katılımcıların aile yapısına ilişkin bulgularda görüldüğü gibi erkeklerin % 95,84'ünün kadınların ise % 85'inin anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısında olduğunu belirtmiştir. Hal böyleyken çocukların bakım ve sorumluluğu babadan ziyade ailede ilgilenebilecek tek kişi olarak annelere ya da düşük bir ihtimalle kız çocuklarına yüklenmektedir. Ancak bu durum, diğer kardeşlerin gelişimini etkilemekte ve aile üyeleri için özellikle de kız kardeşler ve anneler için psiko-sosyal destek gerektirmektedir. Nitekim kaynaklar, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde özellikle annelerde sosyal desteğin önemini vurgulamaktadır (Ersoy ve Çürük, 2009).

Yine özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamında vurgulanması gereken bir başka önemli nokta ise ebeveynlerin akraba evliliği yapmış olma olasılığıdır. Zira hem tıbbi hem de sosyal bilimleri ilgilendiren bir konu olarak akraba evliliklerinin de çocuğun sağlığını ve gelişimini etkileyebileceği ve toplumsal bir sorun olabileceği belirtilmektedir (Tunçbilek, 2011: 3-4). Bu durum ise ailelerin evlilik yaşamına yansıyabilmektedir. Araştırma sorularında katılımcıların evlilik şekliyle ilgili bir sorunun olmaması, araştırmanın bu konudaki eksikliğini göstermektedir. Ancak Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (TAPV) tarafından Türkiye'de ''aynı soydan gelen kişilerin yaptığı evlilik'' biçimi olarak adlandırılan akraba evliliklerinin psiko-sosyo-ekonomik nedenlere bağlı olarak yaygın yaşandığı belirtilmektedir (TAPV, 2011: 2). Bununla birlikte akraba evliliklerinin birey ve toplum sağlığını etkileyip bebek ve çocuk ölümleri ile özel gereksinimli olmalarına sıklıkla sebep olduğu aktarılmaktadır (DSÖ, 1999; akt. TAPV, 2011: 2). Akraba evlilikleri genelde erken yaşta yapılan evliliklerdir. Erken yaşta evlilik doğacak çocukta engellilik riski artmaktadır. (TAPV, 2011: 2). Akraba evliliği yapan popülasyonda özürlü çocuk doğma riski diğer popülâsyona göre iki kat artmaktadır. Genel popülasyonda %5 olan özürlü çocuk oranı akraba evliliği yapan popülasyonda yaklaşık %8-9 civarındadır (TAPV, 2011: 2).

Ayrıca yapılan araştırmalarda erken yaşta evlilikler sonucu özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın erkekler üzerindeki etkisi daha çok akraba evliliklerinde görülmektedir.

3.2.3.1. Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ebeveynlerin Evlilik Yaşamı Düzeyleri

Yukarıda bulgular bölümünde de belirtildiği üzere özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde, ebeveynlerin evlilik yaşamı düzeyleri farklılaşmaktadır. Nitekim araştırma bulgularında da araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuklara sahip olan toplam 120 kadın ve 120 erkek ebeveynin ''Evlilik Yaşamı Ölçeği'' puan ortalamaları farklı bulunmuştur. Buna göre, özel gereksinimli çocuklara sahip olan annelerin evlilik yaşamı düzeyi ortalaması, $\bar{x}$= 24,25 olarak bulunmuştur. Buna karşın özel gereksinimli çocuklara sahip olan babaların evlilik yaşamı düzeyi ortalaması $\bar{x}$= 31,08 olarak bulunmuştur. Yine yapılan analiz sonucu kadınlar, evlilik yaşamı ölçeğinden en düşük 17 puan alırken en yüksek 40 puan almışlardır. Buna karşın erkekler, en düşük 20 puan alırken en yüksek 42 puan almışlardır. Bu sonuçlar, tıpkı anlatılardan elde edilen sonuçlar gibi özel gereksinimli

çocuklara sahip olan ebeveynlerin evlilik yaşamı düzeylerinin toplumsal cinsiyet olgusu ve buna bağlı olarak iş bölümü ve bakım emeği gibi toplumsal cinsiyet rol ve görevlerinden etkilendiğini göstermektedir. Zira aileye özel gereksinimli çocuğun katılımıyla birlikte ailedeki bakım ve ihtiyaçlar artmakta olup ebeveynlerin görev ve sorumlulukları daha da belirginleşmektedir. Bu durum, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamını olumsuz etkilemekte olup toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlara dezavantaj olarak yansımaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar, çeşitli sosyo-demografik özelliklere bağlı olarak bu konuyu farklı perspektiflerde tartışmakta olup benzer sonuçları ortaya koymaktadır (Akıncı, 2007; Natan, 2006; Sarıhan, 2007).

Genel olarak araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamı sürecinde, uygulanabilir sosyal politika önceliklerinin önemi ortaya çıkmıştır. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politikalar üzerinde durmak faydalı olacaktır.

3.2.4. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA SAHİP OLAN AİLELERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Genel olarak, bu karma yöntemli araştırmanın niceliksel ve niteliksel bulguları göstermiştir ki özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle karşı karşıya kalmaktadır. Tam da bu noktadan hareketle, bu tür ailelere yönelik sosyal politikaların toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde geliştirilmesine yönelik ihtiyaç gittikçe artmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu aile üyelerinden en fazla sorumluluk alan kadınların güçlendirilmesinin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik önemli bir katkı sunacağı ve ailede, özel gereksinimli çocukların bir bütün olarak ihtiyaçlarının paylaştırılarak ortak bir biçimde giderilebileceği düşünülmektedir. Nitekim, Ersoy ve Çürük (2009) de özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde annelerin güçlendirilmesi ve dolayısıyla sosyal desteğin sağlanması noktasına dikkat çekmektedir.

Yine, toplumun ‘‘en küçük yapı taşı’’ ya da ‘‘en küçük bütünü’’ olarak nitelendirilen ailenin asli görevleri arasında ailenin üyeleri ve ‘‘geleceği’’ olarak çocukların bio-psiko-sosyo-tinsel, kültürel, ekonomik vb. gibi bütünlüklerini sağlamak olarak sayılabilmektedir. Bu durum, bireysel ve toplumsal boyutlarda özellikle aile üyelerine birtakım sorumluluklar

yüklemenin yanı sıra politika yapıcılar ve uygulayıcılara da önemli görevler düşmektedir. Ancak bu çalışmanın sonuçlarından da anlaşılacağı üzere aile ortamında bu sorumlulukları daha çok anneler üstlenmektedir. Söz konusu özel gereksinimleri olan çocuklar olduğunda, bu sorumluluklar daha da artmaktadır. Nitekim benzer gruplar üzerine yapılan çalışmalarda da annelerin psiko-sosyo-ekonomik olarak zorluklarla karşılaştıklarına işaret edilmektedir (Işıkhan, 2005). Bu anlamda, özel gereksinimli çocuklara sahip aileler, çocuğa yönelik eğitim ve bakım aşamalarında çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Yine, Yıldırım Sarı (2007) da yapmış olduğu çalışmalarda, bu zorlukları ‘‘zihinsel yetersiz’’ çocuğa sahip aileler özelinde ailelerin üstlendikleri görev ve sorumluluklar bağlamında ‘‘aile yüklenmesi’’ ya da aile yükü değerlendirmesi şeklinde ölçmektedir. Dolayısıyla, bu tür ailelerin psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik olarak desteklenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, evlilik öncesi tıbbi ve sosyal danışmanlık, evlilik sürecinde aile danışmanlığı ve rehberlik ile psiko-sosyo-ekonomik destekler kapsamında alternatif sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Nitekim, olumsuz ekonomik koşulların bu tür aileler üzerinde daha fazla kendini gösterdiği bildirilmektedir (Park ve diğerleri, 2002). Ayrıca akraba evlilikleri (Tunçbilek, 2011) gibi ‘‘riskli’’ evliliklere yönelik sağlık politika ve uygulamalarının da etkinliğinin artırılması gerekmektedir.

Özel gereksinimli çocuklara ve ailelerine yönelik eğitsel (Oymak, 1998; Özgür, 2004), tinsel (Karagöz, 2010), ailesel (Canel, 2007) ve toplumsal (Çapa, 2009) politika ve uygulamaların yanı sıra sosyal politikalar kapsamında bütüncül sosyal hizmetlerin sağlanması da gerekmektedir. Zira bu alanda sosyal politikalar önemli görülmekte olup (Özgökçeler, 2006) bununla birlikte özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politika ve uygulamaların medikal modelden sosyal modele geçişinin de göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır (Atasü Topcuoğlu, 2014). Bu bağlamda, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin bu alandaki çalışmaların ve verilen hizmetlerin yalnızca özel gereksinimli çocuklara yönelik olduğu, bu hizmetlerin bir sistem olarak tüm aileyi kapsamadığı görülmektedir. Zira Anne-babaların iş yaşamları ve istihdam alanları başta olmak üzere bütün bireysel ve toplumsal olanaklarının özel gereksinimli çocuğun durumu çerçevesinde şekillenmektedir.

3.3. SONUÇ VE ÖNERİLER

3.3.1. SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen veriler ışığında diğer çalışmalardan farklı olarak toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamının nasıl işlediği ve bu ailelere yönelik sosyal politika önceliklerinin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre, katılımcıların yaş, cinsiyet ve medeni durum, eğitim durumu, mesleği; aile yapısı, ekonomik geliri ve evlilik yaşı gibi sosyo ekonomik durumları ve ailedeki özel gereksinimli olan-olmayan çocuk sayısı gibi sosyo-demografik özelliklerinin evlilik yaşamını etkilediği görülmüştür. Bununla birlikte özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rol ve görevleri, toplumsal cinsiyet olgusunun bileşenleri olarak iş bölümü ve bakım emeği ve benzeri değişkenlerin toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamını etkilediği bulunmuştur.

Yine bu araştırmada, iki dikkat çekici bulgu elde edilmiştir. Bunlardan ilki, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik eğitim uygulamalarına paralel olarak sosyal politika uygulamalarına da ağırlık verilmesi gerektiğidir. İkincisi ve en önemlisi ise özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin belirgin olduğudur. Tam da bu noktada, bu çalışma, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığı ve bu doğrultuda alternatif sosyal politika uygulamalarına duyulan ihtiyaç ile sonuçlanmıştır.

3.3.2. ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonuçları çerçevesinde, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklara ve ailelerine yönelik politika, uygulama ve hizmetler bağlamında paydaşlar ve uygulayıcılar ile ilgili literatür ve araştırmacılara yönelik bir dizi öneriyi sıralamak olanaklıdır.

3.3.2.1. Paydaşlar ve Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Genel olarak bu çalışmada, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamının psikolojik, fiziksel, sosyal vb. gibi çok boyutlu olarak çocuğun içerisinde bulunduğu dezavantaj durumundan etkilendiği görülmektedir. Bundan hareketle, özellikle

bu durumdan en çok etkilenen aile üyesinin anneler olması itibariyle, başta anneler olmak üzere ailelerin sağlıklı bir evlilik yaşamını sürdürebilmeleri için özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik sosyal politika ve uygulamalarının toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir anlayışla sağlanması gerekmektedir. Zira özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin evlilik yaşamındaki mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bu ailelere yönelik sosyal politika önceliklerini doğurmaktadır.

Ayrıca son yıllarda özellikle özel gereksinimli çocuklara sahip olan aileler için başta olmak üzere evlilik öncesi ve evlilik yaşamına ilişkin evlilik ve aile danışmanlığına yönelik sosyal politikaların yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bu anlamda geliştirilecek sosyal politikalar kapsamında toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı uygulamaların hayata geçirilmesi de aynı oranda önemlidir. Zira araştırma sonucunda da görüldüğü üzere, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamını etkileyen sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra kadınlara ve erkeklere biçilen toplumsal cinsiyet rolleri ile iş bölümü ve bakım emeğinin kişileri birbirine karşı avantajlı veya dezavantajlı hale getirdiği bilinmektedir. Böylece bir cinsiyeti diğerinden daha avantajlı hale getiren ataerkil (patriarkal) anlayış, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine hatta ayrımcılığına neden olmaktadır. Bu bağlamda, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamının, çocukların bakım ve sorumlulukları özelinde eşitlikçi rol ve görevlerde sürdürülmesi ve buna bağlı olarak paylaşıma dayalı bir evlilik ve aile yaşamının inşası öne çıkmaktadır. Bu inşa sürecinde öncelikli olarak kadınların güçlendirilmesi ve sosyal politikalar kapsamında diğer bakım hizmetlerinin karşılanması gerekmektedir. Bunun ise toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklı politika ve uygulamalarla gerçekleşebileceği düşünülmektedir.

Yine yapılan görüşmeler, özel gereksinimli çocuğa ve ailesine yönelik hizmetlerin bütüncül bir yaklaşımla uygulanması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda aile üyelerinin ‘‘bulunduğu yerden’’ sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. Zira özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin bu süreçte sağlık-eğitim-sosyal gibi multidisipliner bir anlayışla değerlendirilmesi gerekmekte ve özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamının çok boyutlu olarak ele alınması gerekmektedir. Ayrıca korunmaya ihtiyacı olan özel gereksinimli çocukların da aynı hassasiyetle bakım, eğitim ve gelişimlerinin sağlanması etkili bir sosyal politika uygulaması olacaktır. Zira çalışmanın teorik kısmında tartışıldığı üzere refakatsiz çocuklar arasında özel gereksinime ihtiyacı

olanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (ASPB) bu çocuklara yönelik uygulamalarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelere yönelik eğitim hizmetlerinin özel eğitim ve kaynaştırma eğitimi gibi uygulamalarla sürdürülmesi önemli ancak dolaylı sosyal uygulamalar olarak görülmektedir. Zira literatürden ve eldeki çalışmanın sonuçlarından da görüldüğü üzere özel gereksinimli çocuklara yönelik eğitim ve sağlık politika ve uygulamaların sosyal politika ve uygulamalarla ortak özelliklerinin bulunmasına rağmen özel olarak birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Bu çerçevede bu çocuklara ve ailelerine yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği, evde bakım hizmetleri ve diğer sosyo-ekonomik hizmetler temelinde sosyal politika önceliklerini belirlemek kaçınılmaz olmaktadır. Bunun yanı sıra, konuyla ilgili olan bütün çalışmaların STK'lar ve özel eğitim, bakım ve rehabilitasyon merkezleriyle koordinasyon ve işbirliği temelinde yapılması gerekmektedir.

3.3.2.2. Literatüre ve Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu konunun sağlık ve eğitim bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimler için de önemi ortadadır. Bu noktadan hareketle, araştırmacılara ışık tutmak üzere sosyal politika bakış açısıyla, konuya multi-disipliner çerçevede yaklaşılması gerekmektedir.

Ayrıca özel gereksinimli çocuklar ve ailelerine yönelik çalışmalarda, ''özürlülük'' ve ''engellilik'' gibi kavramların da taranması ve bu çerçevede farklı alanyazınlardan faydalanması önerilmektedir. Bununla birlikte, gelecekte konu üzerine yapılacak çalışmalarda ''farklılık (diversity)'' yaklaşımının gözönünde bulundurulması kritiktir. Zira özel gereksinimli çocuklar ve bu çocuklara sahip aileler, kendilerine özgü özelliklere ve gereksinimlere sahiptirler. Bu anlamda, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde çocukların bakımı, gelişimi ve eğitimi gibi konularda ailenin kurum, kuruluş ve uygulayıcılarla birlikte değerlendirilmesi önerilmektedir.

Dahası, literatürden ve eldeki araştırmanın niceliksel ve niteliksel sonuçlarından da anlaşılabildiği üzere, özel gereksinimli çocukların ihtiyaçlarının daha çok kadınlar tarafından yüklendiği görülmektedir. Bu bağlamda ileride yapılacak bilimsel çalışmalarda toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımların göz ününde bulundurulması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi ailedeki özel gereksinimlerin aileye özellikle de anneye yüklediği sorumluluklar, ailelerde evlilik yaşamını olumsuz

etkilemektedir. Bu durum, hem yapılacak araştırmalarda akraba evliliği gibi farklı değişkenlerin hem de konuya yönelik alternatif sosyal politika uygulamalarının incelenmesini gerektirmektedir.

İlgili literatürde, özel gereksinimli çocuklar ve aileleriyle ilgili annelerle yapılan çeşitli çalışmalar olmasına rağmen özellikle evlilik yaşamı başta olmak üzere söz konusu ailelerde erkekler ya da babalarla yapılmış çalışmalara rastlanmamış olup bu tarz araştırmaların artırılmasının literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.3.2.3. Ailelere Yönelik Öneriler

En temelde, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerde, ebeveynler başta olmak üzere aile üyelerinin birbirine vereceği destek oldukça önemlidir. Bu anlamda özel gereksinimli çocukların temel sağlık, bakım ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasında ailede iş bölümü ve paylaşımların yapılması gerekmektedir. Yine, özel gereksinimli çocuklarla ilgili çevresel baskı ve ayrımcılıkların önlenmesinde, bu sürecin toplum tarafından kabul edilebilir hale getirilmesinde ve okul, aile ve toplum üçgeninde yakın ve/veya uzak diğer kişilerin bilgilendirilmesi ve onlarla iletişim sağlanmasında aile üyelerinin yaklaşımı oldukça önemlidir. Zira özel gereksinimli bireylere ve ailelerine karşı ayrımcı tutum ve davranışların önlenmesi konusunda ilköğretimden başlamak üzere toplumsal eğitimin sağlanması ve dönüştürücü bilgilerin sunulması noktasında uygulayıcılar gibi ailelere de önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Ayrıca, Türkiye'de evlilik öncesinde akraba ve erken yaş evlilikleri için koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri kapsamında eğitim, danışmanlık ve sosyal hizmetlerin yeniden düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması noktasında genç ebeveynlerin katılımı önemlidir. Bununla birlikte, özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerin psiko-sosyal ve ekonomik gibi desteklerden yararlanması; sağlık, eğitim ve sosyal politika uygulamalarına erişimi noktasında bilgi sahibi olmaları ve bağlantı kurmaları ihtiyaç duydukları gereksinimlerin karşılanması için önemlidir. Bu durum, ailede sağlıklı iletişim ve ilişkilerin oluşmasına yardım ederek ailelerin daha fazla yıpranmasına ve evlilik yaşamlarının olumsuz etkilenmesine engel olacaktır. Yine, benzer durumda olan bireyler ve ailelerle bir araya gelme, sorunları hakkında konuşma ve deneyimlerini paylaşma da özel gereksinimli çocuklara sahip ailelere sosyo-kültürel olarak destek olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abelson, A.G. (1999). Respite Care Needs of Parents of Children with Developmental Disabilities. *Focus on Autism & Other Developmental Disabilities,* 14 (2), 96-100.

Acar-Savran, G. (2004). *Beden Emek Tarih (Diyalektik Bir Feminizm İçin).* İstanbul: Kanat Kitap.

Acker, J. (1988). Class, Gender and the Relation of Distribution. *Signs*, 13, 473-497.

Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi.* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler.* 1. Baskı, Ankara: SABEV Yayınları.

Akçakın, M., & Erden, G. (2001). Otizm Tanısı Konmuş Çocukların Anne ve Babalarındaki Ruhsal Belirtiler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 8(1), 2-11.

Akıncı, G. (2007). *Engelli Çocuğa Sahip Olan ve Olmayan Babaların Aile İşlevlerini Algılamaları İle Sosyal Uyum Düzeylerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akın, A., & Demirel, S. (2003). Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi,* 25(4), 73-82.

Akkök, F., & Özer, B. U. (2005). *Yaşamın Diğer Bir Penceresi: Otistik Özelliklere Sahip Çocukların Babaları ve Duyguları.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Alptekin, K. (2004). Ana Hatlarıyla Özel Eğitim Rehabilitasyon Kurumlarında Aile Eğitimi Programının Yapılandırılması. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 4 (1), 47-58.

Altuğ Özsoy, S., Özkahraman, Ş., & Çallı, F. (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum,* 8(3), 69-77.

Anlıak, Ş. (2004). Okulöncesi Dönemde Çocuğun Yaşamında Baba ve Erkek Öğretmenin Rolü ve Önemi. *Ege Eğitim Dergisi,* (5), 25-33.

Arıcıoğlu, A., & Gültekin, F. (2017). Zihinsel Engelli Çocuk Annelerinin Sosyal Destek ve Gelecek Algıları: Psikolojik Danışmanların Rolleri. *M.A.E.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi,* 42, 1-26.

Arıkan, Ç., & M. Aktaş, A. (2008). Türkiye'de Kadın Sağlığını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler ve Yoksulluk. *Aile ve Toplum.* 4(3), 21-28.

Ataman, A. (Ed.). (2013). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* 10. Baskı, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2014). 1900-2000 Yılları Arasında Avusturya'da Engellilere Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler: Medikal Modelden Sosyal Modele Geçiş. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi,* 25(2), 127-144.

Avşaroğlu, S. (2012). Zihinsel Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 9(1), 533-549.

Aydın, A., & Sözmez, O. İ. (2014). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi,* 11(1), 149-168.

Aydoğan, A. A. (1999). *Özürlü Çocuğu Sahip Anne Babaların Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi.* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aykara, A. (2015). *Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşantılarının Değerlendirilmesi.* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Baltaş, A., & Baltaş, Z. (2016). *Stres ve Başa Çıkma Yolları.* 19. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Başak, S., Kıngır, S., & Yaşar, Ş. (2013). *Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya.* Ankara: Anka Kadın Araştırma Merkezi, Rapor No: 2013/01.

Baydur, H., & Uçan, G. (2016). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Değerlendirilmesi. Derya Şaşman Kaylı & Fatih Şahin (Der.). *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri: Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet* içinde (s. 137-156). Ankara: Nika Yayınevi.

Bilal, E., & Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stres, Stresle Başa Çıkma ve Kontrol Odağının Karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 12(2), 56-68.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Özel Sayı 1, 108-114.

Bhasin, K. (2003). Toplumsal Cinsiyet/Bize Yüklenen Roller. K. Ay (Çev.). İstanbul Kadav Yayınları.

Buğra, A., & Keyder, Ç. (Der.). (2013). *Sosyal Politika Yazıları.* B. Yakut-Çakar & U. Barış Balaban (Çev.). 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bulut, I. (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi.* Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını No: 74.

Bütün, M. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Çocuk Bakım Hizmetleri: Farklı Ülke Uygulamaları.* Uzmanlık Tezi, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Canel, A. Z. (2007). *Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Cavkaytar, A. (2017). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Aileler. T. Güler Yıldız (Der.). *Anne Baba Eğitimi* içinde (s. 63-84). 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

Coşkun, Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *A. E. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 10(1), 213-227.

Çapa, B. (2009). *Zihin Engelli ve Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılmada Yaşadıkları Güçlüklerin Karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çavuşoğlu, H. (1994). *Çocuk Sağlığı Hemşireliği.* Ankara: Hürbilek Matbaacılık.

Çopur, Z. ve Şafak, Ş. (2003). Ailede Gelirin Kullanımına İlişkin Karşılaşılan Problemlerin İncelenmesi. *Aile Ve Toplum,* 2 (6), 7-14.

Çoştu, Y. (2009). Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 9(3), 117-140.

Danış, M. Z. (2006). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadığı Duygular, Çocuklarının Geleceğine İlişkin Düşünceleri ve Umutsuzluk Düzeyleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi,* 17 (2), 91-107.

Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet Ayırımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar,* 44(511), 12-27.

Deniz, M. E., Dilmaç, B., & Arıcak, O. T. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Durumluk-Sürekli Kaygı ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 6(1), 953-968.

Diken, İ. H. ve Sucuoğlu B. (1999). Sınıfında Zihin Engelli Çocuk Bulunan ve Bulunmayan Sınıf Öğretmenlerinin Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmasına Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi,* 2(3), 25-39.

Dinç, L. (2010). Bakım Kavramı ve Ahlaki Boyutu. *H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi,* 74-82.

Dökmen, Z. Y. (2014). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar.* 5. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü.* Çeviri: Ö. Ozankaya. 1. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.

Duru, S., & Duyan, V. (2017). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Toplumsal Cinsiyet Rolleri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi,* 3(2), 200-211.

Duyan, V. (2005). Engelli çocuğa sahip annelerin problemlerle başaçıkma tarzları. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 5(2) 4-13.

Ecevit, Y. (2012). Türkiye'de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi. S. Dedeoğlu & A.Y. Elveren (Der.). *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* içinde (s. 11-28). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekşi, A. (1999). Ben Hasta Değilim: Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Erdoğan, N. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Görünmeyen Emeği: Mersin Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Erdoğan, H. N. Ö. (2010). Engelliler ve Ailelerin Yaşadığı Sorunlar. *T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli Öz-Veri Dergisi,* 7 (2), 1635-1651.

Ergüner-Tekinalp, B., & Akkök, F. (2004). The Effects of a Coping Skills Training Program on the Coping Skills, Hopelessness, and Stress Levels of Mothers of Children with Autism. *International Journal for the Advancement of Counselling,* 26(3), 257-269.

Erikson, M., & Upshur, C. C. (1989). Caretaking Burden and Social Support: Comparison of Mothers of Infants with and without Disabilities. *American Journal on Mental Retardation,* 94,250-258.

Erkan, G. (1998). *Ana Babanın Özürlü Çocuğa Yaklaşımı ve Uyumu.* Sosyal Hizmet Sempozyumu '97: Toplumla Bütünleşme Sürecinde Özürlüler ve Sosyal Hizmet (s. 96-99). Yay. Haz: Işıl B. ve Özcan K. Ankara: H.Ü. SHYO Yayını, No: 003.

Ersoy, Ö., & Çürük, N. (2009). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi. *Aile ve Toplum Dergisi,* 11 (5), 104-110.

Featherstone, B. (2001). Where to for Feminist Social Work? *Critical Social Work,* 2, 1.

Fırat, S. (2016). Otistik Çocukların Anne-Babalarının Depresyon ve Kaygı Düzeyleri. *Çukurova Medical Journal/Ç. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi,* 41(3), 539-547.

Giddens, A., & Sutton P. W. (Eds.) (2010). *Sociology: Introductory Readings.* Cambridge: Polity Press.

Glesne, C. (2014). Becoming Qualitative Researchers. A. Ersoy, & P. Yalçınoğlu. (Çev. Ed.). *Nitel Araştırmaya Giriş.* 4. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Gökçearslan, E. (2002). Özürlü Çocuğa Sahip Ailelerin Güçlendirilmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 2 (2), 97-106.

Gökbayrak, Ş. (2009). Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* 2(21), 55-82.

Grant, G. & Whittell, B. (2000). Differentiated Coping Strategies in Families with Children or Adults with Intellectual Disabilities: the Relevance of Gender, Family Composition and the Life Span. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities,* 13, 256-275.

Gülşen, B. & Özer, F. G. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Baş Etme Durumları, *TAF Preventive Medicine Bulletin,* 8(5), 413-420.

Güneş, F. (2011). Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(29), 217-248.

Günsel, A. G. (2010). *Zihinsel Engelli Tanısı Almış Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Güven, S. (2001). *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri.* 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Hablemitoğlu, Ş. (2004). *Toplumsal Cinsiyet Yazıları, Kadınlara Dair Birkaç Söz.* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Hattatoğlu, D. (2002). Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma. Y. Özdek (Ed.). *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde (s. 303-316). Ankara: TODAİE Yayını.

Heller, T., Hsieh, K., & Rowitz, L. (1997). Maternal and Paternal Caregiving of Persons with Mental Retardation Across the Lifespan. *Family Relations,* 46(4), 407-415.

Hilsobn, A. M. (2000). *Human Rights and Gender Politics: Asia-Pasific Perspectives.* New York: Routledge.

Hünler, O. S. ve Gençöz T. (2003). Boyun Eğici Davranışlar ve Evlilik Doyumu ilişkisi: Algılanan Evlilik Problemleri Çözümünün Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi,* 18 (51), 99–108.

International Labour Office (ILO). (1995). *Gender, Poverty and Employment: Turning Capabilities in to Entitlement.* Geneva.

Işıkhan, V. (2005). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-Sosyal ve Sosyo-Ekonomik Sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 16 (2), 35-52.

Işıl, G. Ö. (1994). *Zeka Özürlü Çocukların Günlük Yaşam Aktivitelerine Uyumunda Annelere Verilen Eğitimin Etkinliği.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İkizoğlu, M. (2001). Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 1 (2), 87-88.

Johnson, B. S. (2000). Mothers' Perceptions of Parenting Children with Disabilities. *The American Journal of Maternal/Child Nursing,* 25(3):127-132.

Kaçan Softa, H., Öztürk, A., Sonkaya, C., & Düşünceli, H. (2016). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne ve Babaların Aile Yükü ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi,* 5, 37-54.

Kaner, S. (2004). *Engelli Çocukları Olan Ana Babaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi.* Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, Ankara.

Kara, E. (2008). Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri. *O. M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 26-27, 317-331.

Karadağ, G. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ile Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri, *TAF PrevMedBull,* 8(4), 315-322.

Karagöz, S. (2010). *Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başaçıkma.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramalar-İlkeler-Teknikler.* 21. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karl, M. (1995). *Women and Empoverment: Participation and Decision Making.* London: Zed Books.

Kaytez, N., Durualp, E., & Kadan, G. (2015). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 4(1), 197-214.

Kesgin, B. (2012). Sosyal Politikanın En Önemli Kurumu: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *TODAİE İnsan Hakları Yıllığı,* 30, 41-54.

Koray, M. (2008). *Sosyal Politika.* 3. Baskı, Ankara: İMGE Kitabevi.

Koray, M., & Topçuoğlu, A. (1995). *Sosyal Politika.* 3. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Kottak, C. P. (2002). Anthropology: The Exploration of Human Diversity. 9th Ed., New York: McGraw-Hill, Inc.

Köksal, G., & Kabasakal, Z. (2012). Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* 32, 71-91.

Krysik J. L., & Finn J. (2015). Research for Effective Social Work Practice. E. Erbay (Çev. Ed.). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması.* 1. Baskı, Ankara: Nika Yayınevi.

Küçüker, S. (2001). Erken Eğitimin Gelişimsel Geriliği Olan Çocukların Anne-Babalarının Stres ve Depresyon Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi,* 3(1), 1-11.

Küçüker, S. (1993). Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi,* 1(3), 23-29.

Lustig, D. C. & Akey, T. (1999). Adaptation in Families with Adult Children with Mental Retardation: Impact of Family Strengths and Appraisal. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities,* 34(3), 260-270.

Marcenko, M. O. & Meyers J. C. (1991). Mothers of Children with Developmental Disabilities: Who Shares the Burden? *Family Relations,* 40(2), 186-190.

Meral, B. F., Cavkaytar, A., Turnbull, A. P., & Wang, M. (2013). Family Quality of Life of Turkish Families Who Have Children with Intellectual Disabilities and Autism. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 38(4), 233-246.

Meşe, İ. (2014). Damgalamanın ‘‘Köşeye Sıkıştırdığı’’ Kadınlar: Zihinsel Engelli Çocukların Anneleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7(31), 544-550.

Mıdık Özpak, A., Tekin, O., Arslan, İ., Gürhan, B., Özdaş, M. S., Çelik, M., Arıman, O. Ö., Evmez, M., & Fidancı, İ. (2017). Engelli Çocuk Sahibi Olan Ebeveynlerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının İncelenmesi. *Konuralp Tıp Dergisi,* 9(3), 12-19.

Moreno, L. (2013). 'Süper Kadınlar' ve Akdeniz Refahı. A. Buğra & Ç. Keyder (Der.). *Sosyal Politika Yazıları* içinde (s. 375-395). İstanbul: İletişim Yayınları.

Natan, K. (2006). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan ve Zihinsel Engelli Çocuğu Olmayan Annelerin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri.* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Neuman, W. L. (2014). Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches. S. Özge (Çev.). *Toplumsal Araştırma yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar.* 7. Baskı, Ankara: Yayınodası Ltd.

Oakley, A. (1972). *Sex, Gender, and Society*. New York: Harper Colophon.

Okanlı, A., Ekinci, M., Gözüağca, D., & Sezgin, S. (2004). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 1(1), 1-8.

Oymak, M. V. (1998). *Zeka Özürlü Çocukların Yetiştirilmesi: Tanımlar-Kavramlar-Programlar*. 2. Baskı, Ankara: SABEV Yayını.

Özgökçeler, S. (2006). *Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Özgün, O., & Honig, A. S. (2005). Parental Involvement and Spousal Satisfaction with Division of Early Childcare in Turkish Families with Normal Children and Children with Special Needs. *Early Child Development and Care,* 175(3), 259-270.

Özgür, İ. (2004). Engelli Çocuk Engelli Aile. *Genç İnsiyatif Dergisi,* 11, 18-27.

Özgür, İ. (2000). Özel Eğitimde Aile Rehberliği ve Danışmanlık Hizmetlerinin Önemi. *Özel Eğitimde Aile Eğitimi Sempozyumu,* Ankara: T.C. MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını.

Özkardeş, O. G. ve Beşikçi, H. (2002). Otistik Olan ve Olmayan Normal Çocuklara Sahip Anne Babaların Kaygı ve Depresyon Düzeyleri. L. Bıyıklı, B. Baydık & P. Ünsal

(Haz.). *XII. Ulusal Özel Eğitim Kongresi: Yöntemler-Yaklaşımlar-Stratejiler* içinde (s. 203-214). Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 193.

Özsoy, Y., Özyürek, M., & Eripek, S. (1998). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar "Özel Eğitime Giriş".* Ankara: Karatepe Yayınları.

Özşenol, F., Işıkhan, V., Ünay, B., Aydın, İ., Akın, R., & Gökçay, E. (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi,* 45(2), 156-164.

Özyurt, Ö. (2011). *Hafif Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Aile İşleyişi ve Aile Yaşam Kalitesinin Sosyo-demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Park, J., Turnbull, A.P. ve Turnbull, H.R. (2002). Impacts of Poverty on Quality of Life in Families of Children With Disabilities. *Council for Exceptional Children,* 68(2), 151-170.

Pearson, J. E., & Sternberg, A. (1986). A Mutual-Help Project for Families of Handicapped Children. *Journal of Counseling & Development,* 65 (4), 213-215.

Quinn, P. (1999). Supporting and Encouraging Father Involvement in Families of Children Who Have a Disability. *Child and Adolescent Social Work Journal,* 16, 439-454.

Rodriguez, C.M. & Murphy, L.E. (1997). Parenting Stress and Abuse Potential in Mothers of Children with Developmental Disabilities. *Child Maltreatment,* 3(2), 245-251.

Sallan Gül, S. (2009). Refah Devletinin Dönüşümünde Kadın Haklarında Annelik Hakkından Çalışma ve Aile Sorumluluğuna Geçiş. *TODAİE İnsan Hakları Yıllığı,* 27, 49-73.

Sarıhan, C. Ö. (2007). *Engelli Çocuğa Sahip Olan ve Olmayan Annelerin Aile İşlevlerini Algılamaları İle Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sarısoy, M. (2000). *Otistik ve Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumları.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sertelin, Ç. (2003). *Ebeveyn Tutumlarının Sosyo-kültürel Yapı ve Aile Fonksiyonları İle İlişkisi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Seyyar, A. (1999). *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları.* İstanbul: Birey Yayıncılık.

Sullivan, T. J. (2003). *Introduction to Social Problems.* 6. Baskı, Boston: Pearson Education.

Şaşman Kaylı, D., & Şahin, F. (2016). *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri: Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet.* 1. Baskı, Ankara: Nika Yayınevi.

Şen, E. (2004). *Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Güçlükler.* Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Şenel, H. G. (1995). Yetersizliğe Sahip Kardeşi Olanlarla, Olmayanların Yetersizliğe Yönelik Tutumları ve Kaygı Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi,* 2 (1), 33-39.

Şenel, A. (1982). İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi. Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 504.

Tarsuslu Şimşek, T., Taşçı, M., & Karabulut, D. (2015). Kronik Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Başka Çocuk Yapma İsteği ve Anne-Baba Birlikteliğine Etkisi. *Turk Pediatri Ars,* 50, 163-169.

Tekeli, Ş. (1990). *Kadın Erkek Eşitliği Politikaları ve Devlet.* İstanbul: TÜSES.

Tezer, E. (1996). Evlilik İlişkisinden Sağlanan Doyum: Evlilik Yaşamı Ölçeği. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 2 (7), 1-7.

Thompson, N. (2014). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Tunç, H. (2014). Toplumsal Cinsiyet Farklılaşması Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Erkeklerin Küpe Takması Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7(33), 608-625.

Tunçbilek, E. (2011). Akraba Evlilikleri. *Görünüm,* Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı.

Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (2011). Akraba Evlilikleri. Görünüm, TAPV.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). Erişim tarihi: Ekim, 2017. http://eyh.aile.gov.tr/kuruluslarimiz/kuruluslarimiz-engelli.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı: 2008-2013. Ankara: KSGM.

Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu. (2017). Erişim tarihi: Ekim, 2017. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/saglik/tibbi_malzeme.

Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. Y., & ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri,* 7, 42-47.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları Dergisi,* 35, 29-56.

Vural, S. ve Yücesoy, Ş. (2004). Türkiye'de Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Hizmetlerin Yasal Yapılanmasında Avrupa Birliği'ne Uyum Çabalarının Yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 141-158.

Wallander, J., Varni, J. W., Babani, L., DeHaan, C. B., Wilcox, K. T., & Banis H. T. (1989). The Social Environment and the Adaptation of Mothers of Physically Handicapped Children. Journal of Pediatric Psychology, 14(3), 371-387.

Wilkinson, D. (1997). Reappraising the Race, Class, Gender Equation: A Critical Theoretical Perspective. *Smith College Studies in Social Work,* (67), 261-276.

Whiteside Lynch, E., & Howald Simms, B. (1988). Mainstreaming Preschoolers: Childreren with Mental Retardation. H. Karatepe (Çev.). *Zekâ Özürlü Çocuklar*. Ankara: Karatepe Yayınları, No: 4/3.

World Economic Forum. (2016). *The Global Gender Gap Report 2016.* Switzerland: WEF.

World Health Organization/Dünya Sağlık Örgütü (WHO/DSÖ). (1999).

Yavuzer, H. (2007). *Ana-Baba ve Çocuk.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım Sarı, H. (2007). *Zihinsel Yetersiz Çocuğu Olan Aileler İçin "Aile Yükü Değerlendirme Ölçeği" Geliştirilmesi.* Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yıldırım Sarı, H. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 11 (2), 1-7.

Yıldırım, F. ve Conk, Z. (2005). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Anne/Babaların Stresle Başa Çıkma Tarzlarına ve Depresyon Düzeylerine Planlı Eğitimin Etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 9 (2), 1-10.

Yılmaz, A. (2001). Eşler Arasındaki Uyum, Anne-Baba Tutumu ve Benlik Algısı Arasındaki İlişkilerin Gelişimsel Olarak İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi,* 16 (47), 1-20.

Yumuş, A. (2011). *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları.* Ankara: KSGM Yayını.

EKLER

EK A. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1. Yaşınız?

18-25 ( )	26-45 ( )	46-65 ( )	+65 ( )

2. Cinsiyet ve medeni durumunuz?

Kadın ( )	Evli ( )	Bekâr ( )
Erkek ( )		

3. Eğitim durumunuz?

Okuma yazma bilmiyor ( )	Okur-yazar ( )	İlköğretim mezunu ( )
Ortaöğretim mezunu ( )	Lisans ( )	Lisansüstü ( )

4. Mesleğiniz?

Çalışmıyor ( )	Memur ( )	İşçi ( )	Serbest meslek ( )	Diğer…….....

5. Aile yapınız?

Çekirdek aile ( )	Geniş aile ( )

6. Aylık ekonomik geliriniz TL olarak ne kadardır?

0-1.300 ( )	1.301-2.600 ( )	2.601-3.900 ( )	3.901-5.000 ( )	+5.000 ( )

7. Kaç yaşında evlendiniz?

18-25 ( )	26-35 ( )	36-45 ( )	+45 ( )

8. Ailedeki toplam çocuk sayısı?

Özel gereksinimli çocuk sayısı	1 ( )	2 ( )	3 ( )	+3 ( )
Özel gereksinimli olmayan çocuk sayısı	1 ( )	2 ( )	3 ( )	+3 ( )

EK B. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

Tarih: …….

Görüşmenin Başlama Saat: ……. Bitiş saati: …….

Görüşmeci: ……..

Merhaba, benim adım Abdullah IŞIK. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrencisiyim. Toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklu ailelerin evlilik yaşamını ve bu ailelere yönelik sosyal politika önceliklerini anlamaya yönelik bir çalışma yürütmekteyim. Bu araştırmada ortaya çıkacak sonuçların özel gereksinimli çocuklu aileler için sürdürülebilir sosyal politika ve uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlayacağını umut ediyorum.

- Bana bu görüşme süresince bildirdiklerinizin tümü gizli kalacaktır. Bu bilgileri araştırmacıların dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Ayrıca, araştırma sonuçlarını yazarken görüştüğümüz bireylerin isimleri kesinlikle rapora yansımayacak.
- Başlamadan önce, bu söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?
- Bu görüşmenin yaklaşık olarak 20 dakika süreceğini tahmin ediyorum. İzin verirseniz sorulara başlamak istiyorum.

Görüşme Soruları

1. Özel gereksinimli çocuğunuzun cinsiyeti nedir? Çocuğunuzun özel gereksinimleri konusundaki hassasiyetleriniz nelerdir ve nasıl farklılaşmaktadır? Değerlendiriniz.
2. Evlilik yaşamınız ve özel gereksinimli çocuğunuz hakkında görev ve sorumlulukları paylaşma sürecinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir? Toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
3. Çocuğunuzun özel gereksinimli oluşunun aile ve evlilik yaşamınız üzerinde ne gibi etkileri olmaktadır? Sizce çocuğun bakımı en iyi nasıl ve kim tarafından verilebilir?
4. Ailede özel gereksinimli çocuğun ihtiyaçları ile ilgili nasıl bir iş bölümü ve bakım yükü süreci işlemektedir? Bu süreçte karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
5. Genel olarak sizin ve eşinizin özel gereksinimli çocuk hakkındaki kaygılarınız ve yargılarınız nasıldır? Bu konudaki benzerlikleriniz ve/veya farklılıklarınız nelerdir?
6. Sizler için belirlenen sosyal politika ve uygulamalarla nasıl, neden ve ne tür ilişki kurmaktasınız? Sunulan sosyal hizmetlerin aileye ne gibi etkileri olmaktadır?

EK C. EVLİLİK YAŞAMI ÖLÇEĞİ

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan ‘‘Evlilik Yaşamı Ölçeği’’ sayın Prof. Dr. Esin Tezer’den talep edilmiş olup ilgili izin alındıktan sonra orijinal haliyle kullanılmıştır.

EVLİLİK YAŞAMI ÖLÇEĞİ

Prof. Dr. Esin Tezer

Aşağıda evlilik yaşamına ilişkin 10 cümle bulunmaktadır. Bu cümlelerden her birinin altında da "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "kararsızım", "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" seçenekleri yer almaktadır. Her cümleyi dikkatle okuyunuz ve sizin evlilik yaşamınıza uyan seçeneği çarpı (X) koyarak işaretleyiniz.

1. Evlilikten beklediklerimin çoğu gerçekleşti.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

2. Evliliğimizdeki engellerin aşılamaz olduğunu düşünüyorum.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

3. Evliliğimizi çok anlamlı buluyorum.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

4. Evliliğimizde giderek eksilen heyecan beni rahatsız ediyor.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

5. Evliliğimiz zaman zaman bana bir yük gibi geliyor.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

6. Huzurlu bir ev yaşamım var.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

7. Evliliğimiz her geçen gün daha iyiye doğru gitti.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

8. Bizim ilişkimiz ideal bir karı-koca ilişkisidir.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

9. Eşim benim için aynı zamanda iyi bir arkadaştır.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

10. Başbaşa kaldığımız zaman benim canım hiç sıkılmaz.
( ) Kesinlikle katılmıyorum ( ) Katılmıyorum ( ) Kararsızım ( ) Katılıyorum ( ) Kesinlikle katılıyorum

Puanlama:
Maddeler 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında puanlanacaktır.
Madde 2, 4 ve 5 ters yönde puanlanacaktır.

Kaynaklar:

Tezer, E. (1986). *Evli eşler arasındaki çatışma davranışları: Algılama ve doyum.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Tezer, E. (1996). Evlilik ilişkisinden sağlanan doyum: Evlilik yaşamı ölçeği. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 2, 7, 1-7.

Diğer İlgili Kaynaklar:

Tezer, E. (1994). Evlilik ve iş doyumu ilişkisi: İkili çatışmalar ve bazı demografik değişkenlerin rolü. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 3, 1, 1-12.

Tezer, E. (1994). Evli eşler arasındaki çatışmalar ile çeşitli demografik değişkenlerin evlilik doyumuna etkisi: Kadın eşin bir işte çalıştığı ve çalışmadığı eşler üzerinde bir araştırma. *3P Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi,* 2, 3, 209-217.

Tezer, E. (1992). Evlilik doyumu ve iş doyumu: Bir ön çalışma. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 1, 3, 24-26.

EK D. YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi Abdullah Işık tarafından yürütülen "Toplumsal Cinsiyet Odaklı Yaklaşım Bağlamında Özel Gereksinimli Çocuklu Ailelerin Evlilik Yaşamı ve Bu Ailelere Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri" başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkına sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. **Araştırmayla İlgili Bilgiler:**
   a. Araştırmanın Amacı: Ailelerin evlilik yaşamı ile toplumsal cinsiyet ve özel gereksinimli çocuğa sahip olma değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını incelemek ve dolayısıyla bu ailelere yönelik ne tür alternatif sosyal politika öncelikleri ve uygulamaları sağlanabiliri tartışmaktır.
   b. Araştırmanın İçeriği: Toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım bağlamında özel gereksinimli çocuklu ailelerin durumlarının ve evlilik yaşamlarının incelenmesidir. Toplumsal cinsiyet ve özel gereksinim değişkenlerinin ailelerin evlilik doyumu üzerinde olası bir etkisinin olup olmadığının irdelenmesi ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet ve özel gereksinimli çocuk değişkeni ile ilişkisel olarak ailelere yönelik ne gibi uygulanabilir sosyal politika öncelikleri sağlanabilir.
   c. Araştırmanın Nedeni: ☐ Bilimsel araştırma ☒ Tez çalışması
   d. Araştırmanın Öngörülen Süresi: Ocak-Aralık 2016
   e. Araştırmaya Katılması Beklenen Katılımcı/Gönüllü Sayısı: 240
   f. Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): Ankara ili Özel İlk Esen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
2. **Çalışmaya Katılım Onayı:**

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

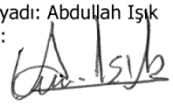
Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)
Adı-Soyadı:
İmzası:

(Varsa) Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin;
Veli veya Vasisinin (kendi el yazısı ile)
Adı-Soyadı:
İmzası:

Not: *Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.*

Araştırmacının
Adı-Soyadı: Abdullah Işık
İmzası:

EGEBAYEK Form 2
Y.T. / REV. : 01.2013/ 00

EK E. İZİN FORMU

T.C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
ÖZEL İLK ESEN ÖZEL EĞİTİM
ve REHABİLİTASYON MERKEZİ

İLK ESEN
ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZİ

Sayı :1773541 6- 410.07-44 25/03/2016
Konu :Abdullah IŞIK

T.C.
YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İlgi : 14/03/2016 tarihli ve 13983731/264 sayılı yazınız

Enstitünüz Sosyal Politika Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı 155215101 numaralı öğrencisi olan Abdullah IŞIK'ın 'Toplumsal Cinsiyet Odaklı Yaklaşım Bağlamında Özel Gereksinimli Çocuklu Ailelerin Evlilik Yaşamı ve Bu Ailelere Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri' konusunda hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi için gerekli olan araştırma yapma konusunda gerekli verinin sağlanması kurumumuzca uygundur.

Gereğini bilgilerinize saygılarımla arz ederim.

D. Aydoğan

Devrim Doğan AYDOĞAN
Kurum Müdürü

T.C. MEB ÖZEL İLK ESEN ÖZEL EĞİTİM ve REHABİLİTASYON MERKEZİ
Adres : Çatal Sokak No : 5/1-2-3-4 Maltepe - Çankaya / ANKARA
Telefon : 0312 231 69 79 **Fax :** 0312 231 09 89
Gsm : 0555 982 53 70
Web Adres : www.ilkesen.com.tr **E-posta :** bilgi@ilkesen.com.tr

EK F. YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARI

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ...Sosyal Bilimler..... ~~Fakültesi~~ / Enstitüsü .....Sosyal Politika Anabilim Dalı..... öğrencilerinden Abdullah IŞIK'ın Toplumsal Cinsiyet Odaklı Yaklaşım Bağlamında Özel Gereksinimli Çocuklu Ailelerin Engellilik Yaşamı ve Bu Ailelere Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri adlı araştırması değerlendirilmiştir.

Proje etik açısından uygun bulunmuştur. (X)
Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir. ( )
Proje etik açısından uygun bulunmamıştır. ( )

ETİK KURUL KARARI

Oturum / Sıra No.	09 / 12
Karar Tarihi	03.03.2016
Karar No.	242

KURUL BAŞKANI, BAŞKAN YARDIMCISI VE ÜYELER:

		İMZA
Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR	Başkan	
Doç. Dr. Musa AYGÜL	Başkan Yardımcısı	
Prof. Dr. Şükrü ÖZEN	Üye	
Prof. Dr. Ergün ERASLAN	Üye	
Doç. Dr. Necmiye ÜN YILDIRIM	Üye	
Doç. Dr. Rıza GÖKLER	Üye	Katılmadı
Doç. Dr. Tekin AKDEMİR	Üye	
~~Doç. Dr. Cenksu ÜÇER~~ Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR	Üye	Katılmadı

EK G. ÖZGEÇMİŞ

Adı	Abdullah	**Soyadı**	IŞIK
Doğum yeri	Erciş	**Doğum tarihi**	03.02.1987
Uyruğu	T.C.	**Tel**	
E-posta	altinisik0@hotmail.com		

Eğitim Düzeyi

	Mezun Olduğu Kurumun Adı	**Mezuniyet Yılı**
Doktora		
Yüksek Lisans		
Lisans	Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü	2013
Lise	Erciş Lisesi	2006

İş Deneyimi

Görevi	**Kurum**	**Süre(Yıl-Yıl)**
Sosyal Çalışmacı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	2013-2014
Araştırma Görevlisi	Sinop Üniversitesi	2014-2015
Araştırma Görevlisi	Celal Bayar Üniversitesi	2015-…

Yabancı Dilleri	**Okuduğunu Anlama**	**Konuşma**	**Yazma**
İngilizce	Çok İyi	Çok İyi	Çok İyi
İspanyolca	Orta	Başlangıç	Başlangıç

Yabancı Dil Sınav Notu								
YDS (2015 Güz)	ÜDS	IELTS	TOEFL IBT	TOEFL PBT	TOEFL CBT	FCE	CAE	CPE
82,50								

	Sayısal	**Eşit Ağırlık**	**Sözel**
ALES Puanı (2013 Bahar)	77,97	80,87	70,44